

De tijd van koningin Wilhelmina De Tweede Wereldoorlog

Lesbeschrijving *Doel*

- ❖ De leerlingen weten wie Adolf Hitler was en kunnen aangeven welke ideeën hij in het Duitse Rijk gestalte gaf;
- ❖ De leerlingen weten hoe de inval van de Duitsers in ons land verliep;
- ❖ De leerlingen kunnen voorbeelden geven van Duitse maatregelen in bezettingstijd;
- ❖ De leerlingen kunnen voorbeelden geven van verzetsdaden;
- ❖ De leerlingen weten de hoofdlijnen van het verloop van de strijd tussen de As-mogendheden en de geallieerden;
- ❖ De leerlingen weten hoe de bevrijding van ons land verliep.

Aantal lessen 7

Lesonderdelen *Vertelling*

1. De kinderbijbel
2. Johannes Post
3. Hongerwinter en bevrijding

Leestekst

Kerkgang

Leerlingenboek

Adolf Hitler
De meidagen van 1940
De bezetting
De geallieerden
De bevrijding

Verwerking

Repetitie

Vertelling 1 DE KINDERBIJBEL

‘Mama, wat is dat voor een bloemetje?’ Voorzichtig pakt Dorothy het verdroogde viooltje uit mama’s Bijbeltje en houdt het omhoog. Johanna kijkt haar dochttertje aan. ‘Dat is een heel verhaal, meisje’, zegt ze zachtjes. Anne, die in een hoekje aan het spelen is, kijkt op. ‘Wilt u dat vertellen?’ vraagt ze. En twee paar ogen kijken verwachtingsvol naar hun moeder. Mama steekt haar hand uit en pakt het viooltje uit Dorothy’s hand aan. Even staart ze naar het bloempje en kijkt dan naar haar dochters. ‘Kom maar, ik zal het jullie vertellen. Het is wel een heel verhaal.’ Anne en Dorothy kruipen dicht tegen moeder aan. Moeder Johanna legt het viooltje weer terug in haar Bijbel.

‘Kijk’, zegt ze, ‘dit Bijbeltje heb ik van tante Jo gekregen. Toen ik in het donker buiten kwam heb ik dit bloemetje geplukt en hierin gestopt.’ Johanna kijkt haar twee dochters even aan. ‘Weten jullie nog...? Vorig jaar, toen er zoveel mensen bij ons hier in Glasgow

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

waren? Tante Jo was daar ook bij. Ze heeft heel veel in de oorlog voor mij en de andere muizen¹ betekend.' Dorothy en Anne knikken. Ja en of, ze weten nog wel hoe gezellig en fijn het toen was. 'Maar waarom waren jullie muizen?' vraagt Dorothy. 'Nou', zegt Johanna, 'Ik en nog een paar anderen waren in de oorlog ondergedoken bij tante Jo en oom Bas. We moesten op de dag heel stil zijn. Soms vroeg het bezoek dat bij tante Jo kwam: 'Wat is dat voor een geluid?' Dan zei Tante Jo: O, dat zijn de muizen. We hebben muizen op zolder.' Tante Jo heeft samen met haar man mij verstopt voor de Nazi's....' Johanna stopt even, haar ogen vullen zich met tranen. Anne kruipt nog dichterbij tegen haar moeder aan. 'Weten jullie, oom Bas, dominee Ader, is in de oorlog door de Nazi's gefusilleerd.' Johanna stopt met praten, terwijl door de tranen haar ogen glanzen. 'Hij is nu voor altijd Thuis. Door hem en tante Jo, heb ik de Heere Jezus leren kennen.'

In de kamer is, naast het altijd aanhoudende stadsgeluid, alleen het zachte tikken van de klok te horen. Moeder Johanna bladert in haar Bijbeltje. Zachtjes zegt ze: 'Mijn Meester en mijn God...'. Weer is het een tijdje stil. 'Weet je, ik zal jullie alles wel willen vertellen wat er in de oorlog is gebeurd. Maar ik zal het wel voor jullie opschrijven. Dan kun je het zelf ook nog een keer lezen. Nu gaan we zo naar bed. Ik ga vanavond alvast beginnen met schrijven.'

Een uur later zit Johanna-Ruth achter haar schrijftafel. Haar Bijbeltje ligt opengeslagen. Handig draait ze een vel papier in de typemachine. Ze kijkt even opzij. Haar man Donald glimlacht haar bemoedigend toe. Even later klinkt het onregelmatige tikken van de typemachine.

Ik werkte in het Joodse ziekenhuis in Amsterdam. Toch voelde ik heel goed aan dat het voor ons ook niet veilig was. Zoveel Joden waren al weggevoerd. We wisten allemaal wel waarheen. De enige manier om aan deportatie te kunnen ontsnappen zou onderduiken zijn. Maar hoe? Tot op een ochtend de nachtportier mij riep. 'Dobschiner, wilt u een kans hebben om te overleven? Ik heb een adres voor u. Denk er vlug over na en kom morgen om deze tijd bij me.' De volgende morgen zei hij tegen me: 'Morgen na het middageten moet u weggaan. Zeg tegen niemand iets. Neem alleen uw handtas mee. Ga naar deze straat en dit nummer. Als u om de hoek van het ziekenhuis bent, houd dan uw tas voor uw ster. U moet de ster bedekt houden, totdat u veilig op dit adres bent.' Ik herhaalde het adres en leerde het uit m'n hoofd.

De volgende dag kwam ik na een lange wandeling door Amsterdam-Oost veilig bij het adres. Binnen werd ik door de langste man die ik ooit gezien had opgewacht. Hij lachte en probeerde me gerust te stellen. Van hem kreeg ik een nieuw persoonsbewijs. Francisca was mijn naam. Van een mevrouw in dat huis kreeg ik een nieuwe japon en mantel. We zouden als Duitse toeristen met de trein naar het noorden van het land reizen. Wat was ik even zenuwachtig om zonder ster de deur uit te gaan. Maar de lange man, die later dominee Ader bleek te zijn, stelde mij op m'n gemak. Na een lange, vermoeiende reis kwamen we uiteindelijk in een dorp in Groningen aan. Daar maakte ik kennis met de vrouw van de lange man en de andere 'muizen'.

Johanna's vingers blijven even rusten op de toetsen van de typemachine. Ze staart voor zich uit. In gedachten ziet ze de onderduikers nog in de grote keuken van de pastorie zitten.

¹ Zo werden de onderduikers genoemd.

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

Het gezelschap van jongens en meiden van mijn leeftijd maakte dolle pret. Vooral de dominee had veel humor. Hij stak iedereen aan met zijn rake, geestige opmerkingen. Van mevrouw, die ik tante Jo moest noemen, kreeg ik de eerste veiligheidsinstructies. 'Als de zoemer één keer klinkt, verroer je dan niet. Gaat de zoemer twee keer, dan is het weer veilig. Blijft de zoemer klinken, dat betekent gevaar! Ga dan zo snel mogelijk met de anderen mee. Morgen gaan jullie er ook mee oefenen.' Ze bracht mij op een kamer waar ik het bed deelde met Ruth. Ik heb die nacht heerlijk geslapen.

De volgende morgen werd ik pas heel laat wakker. De andere muizen hadden me lekker laten slapen. Toen ik wakker was klonk drie keer hard de zoemer. Dirk sprong op en verdween. Ruth bleef rustig zitten. 'Het eten komt eraan.' Met elkaar gingen we rond de tafel zitten. De borden en bestek werden stil doorgegeven. Iedereen zat klaar. Ik keek en wachtte maar. De jongens vouwden hun handen en bogen hun hoofd. Toen zeiden ze allemaal: 'Eet smakelijk!' Ik zei in mezelf het Hebreeuwse dankgebed op. Er werden aardappels, groente en een stukje vlees op mijn bord geschept. Maar ik wist niet of dit vlees wel koosjer² was. Ik wist niet of ik dit vlees wel kon eten. Lily wilde weten of ik geen trek had. Natuurlijk wel, maar dit vlees... 'Houd je niet van vlees?' vroeg ze. 'O jawel, maar vandaag niet, als je het niet erg vindt.' 'Zeker niet', zeiden ze allemaal in koor. Lily legde het vlees op haar bord en verdeelde het in vijf stukjes. Ik zie nog de anderen smullen van dit extra hapje.

In de dagen die volgende leerde ik de dagelijkse routine. We hadden heel veel tijd om met elkaar te praten, gymnastiekoefeningen op zolder te doen, groente te snijden en te oefenen voor het geval dat! 's Avonds was het veiliger. Dan konden we de emmers legen, de afwas doen en opruimen. Vaak kwam dominee Ader, wij noemden hem oom Bas, bij ons zitten. Ik vond hem zo aardig. Hij was niet zo gespannen en stelde mij en de anderen op ons gemak.

Vanuit de kamer van de jongens kon je precies op de weg kijken. Hiervandaan werd de omgeving in de gaten gehouden. Ik vroeg aan Dik, één van de onderduikers, of oom Bas iets te maken had met de kerk aan de overkant. Hij lachte. 'Hij is toevallig predikant van deze gemeente.' O, dus hij was predikant. Ik had een heleboel om over na te denken. Een Christenpredikant! Daar had hij niet echt op geleken in de trein uit Amsterdam. Meer een landloper. Toch... een prachtmens. Maar dat betekende dat hij 's zondags daar was. Ik nam mij voor om zelf stilletjes op zaterdag gewoon de Sabbat te houden. Heel veel gebeden kende ik gelukkig uit mijn hoofd. Het was net zo gewoon voor mij als ademen. Plotseling ging het noodsignaal. Ruth pakte mij vast en trok mij naar ons kamertje. Ik zag hoe ze snel alle bezittingen opborg achter het schot. Ze controleerde vliegensvlug de wasruimte en trok me mee naar boven. Ik zag nog net de kuif van één van de jongens verdwijnen. Ik volgde Ruth. We kropen op handen en voeten naar het luik. Ze deed het achter mij dicht. In de schuilgang waren de anderen al. We keken elkaar aan en lachten. Maar Lily wees op haar horloge. 'Te lang', zei ze. 'Nog te lang. Vier minuten is veel te lang.' Dirk troostte ons: 'Volgende keer beter.' Nu was het wachten op het sein 'Alles veilig'.

Vooral op de dag hadden we heel veel tijd. We moesten zo stil als muizen zijn. Het minste geluid moesten we vermijden. Doordat de dagen zich aaneenregen had ik geen idee meer van de Joodse feestdagen. Ik besloot maar om deze gelijktijdig met de Christelijke feesten te vieren. Terwijl iedereen zich voorbereidde voor het Kerstfeest, bereidde ik mij voor op het Chanoeka. Ik weet nog hoe ik mij afvroeg of God ons niet weer zo zou kunnen redden. In mijn hart bad ik: 'Ach God, wees met mijn ouders!' Ik

² Koosjer betekent hier: bereid volgens de Joodse rituele voorschriften.

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

herinnerde ook heel veel verhalen die zij mij verteld hadden. De geschiedenissen van mijn volk bemoedigden mij. Zoals Mozes! Hij was trouw aan de God van zijn vaderen, terwijl hij in huis van niet-Joden woonde. Ik wilde net zoals Mozes trouw zijn aan God. Ik dacht ook aan Jakob en Ezau. En aan Jozef. De arme jongen werd door zijn broers verkocht aan die vreemdelingen. Hoe wreed waren de broers en hoe hulpvaardig en mild was Jozef! Net als Mozes bleef Jozef trouw aan God. Ook in een andere omgeving! We waren gevraagd om de programma's voor het Kerstfeest te stencilen en nieten. Dirk had de voorkant getekend. Eén ster leek precies op de Davidsster! Ik vroeg of we de voorkanten in mochten kleuren. Iedereen vond het een prachtig plan. Op de bladen stonden christelijke liederen. Tot mijn verbazing zag ik dat het woord 'Israël' in sommige liederen voorkwam. Ik vond het vreemd om de Naam van de Almachtige God in gewoon Nederlands te zien staan.

De weken na de Kerst leken nog langzamer voorbij te gaan. In de lente konden we in de gang genieten van de zon. We deden ademhalingsoefeningen of net alsof we aan het strand waren. We vroegen ons af of er ooit nog wel een einde aan de oorlog zou komen. Tussen de honderden boeken in het huis van oom Bas en tante Jo vond ik een kinderbijbel met mooie gekleurde platen. De verhalen waren van kinds af zo vertrouwd! Ze betekenden nu ik achttien was veel meer dan vroeger op school. Ik wist dat ik deel uitmaakte van dit volk waar God Zich van eeuw tot eeuw mee bemoeide. In de weken die volgden raakte ik er steeds meer van overtuigd dat dezelfde God van Abraham, Izak en Jakob de geschiedenis zou beslissen. Ik was heel blij dat de geschiedenissen in begrijpelijk Nederlands waren geschreven. Ik raakte er zo door geboeid dat het veel belangrijker was dan het nieuws van de BBC of Radio Oranje.

Eén Persoon stak boven alle anderen uit. Een nieuwe Profeet. Sommigen noemden Hem 'Meester' of anderen 'Messias'. Hij werd net als de profeten voor Hem uitgelachen en bespot. Ik hield van Deze Profeet, Die ik niet kende. Zijn geboorte was zo wonderlijk! Alleen God kan daar zo voor zorgen. Hij noemde God Zijn Vader. Hij maakte in wat Hij zei en deed heel veel indruk op me. Wie Hij was wist ik niet. Niemand had mij ooit over Hem verteld. Toch hield ik van Hem en bewonderde Hem. Als ik toen geleefd had, had ik beslist met Hem meegereisd. Wat ik jammer vond dat de christenen ook iemand kenden die Jezus heette. Maar dat kon nooit Dezelfde zijn Die ik kende.

Toen ik las over Zijn arrestatie, zag ik de dagelijkse arrestaties in Amsterdam voor me. Maar waarom werd Hij gearresteerd? Ik las over Zijn onschuldige veroordeling door de Romeinse rechter. Waarom Hij? Hij deed niets anders dan voor anderen te zorgen! Waarom wilde mijn volk Hem kruisigen? Terwijl ik las dat Hij aan het kruis hing, wenste ik dat Hij op de één of andere manier Zijn macht zou tonen door Zich van het kruis te bevrijden... Maar Hij riep: 'Het is volbracht!' Daarna stierf Hij. Ik voelde me vreselijk ellendig! Hij was mijn lichtende Voorbeeld. Nu was Hij gestorven aan het kruis! Waarom? Waarom heb ik nooit eerder over Hem gehoord?

Zoals ik gewend was, rouwde ik zeven dagen over Hem. Niemand wist van mijn grote verdriet af. Ik at maar een heel klein beetje en was snel in tranen. Na zeven dagen keerde ik weer een beetje in de werkelijkheid terug. Maar toch hadden de andere muizen door dat er wat ergs met mij aan de hand was. 'Wat is er?' werd er regelmatig gevraagd. Ik wist het niet echt te vertellen. Ondertussen had ik een zwart boekje gevonden waar ook Die Naam Jezus Christus instond! Hetzelfde verhaal in ouderwetse taal. Ik probeerde het verhaal verder te lezen. Ik las over Maria die naar het graf ging om het lichaam van Jezus te zalven. Maar het graf was leeg! Ik voelde wat Maria voelde! 'Waar is Hij dan?' Ik las over de vriendelijke Hovenier. Hij zei: 'Maria!' Ze zag

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

Zijn ogen en wist: 'Meester!' Wat een vreugde! Ik kon wel opspringen en zingen, maar ik moest heel stil blijven. Natuurlijk! Ik wist het allang: Hij was de ware Profeet. De dood kon over Hem niet heersen!

'Johanna...' Zachtjes klinkt de stem van haar man Donald. 'Wat een wonder, hè?' Ze knikt. 'Ja Donald, morgen zal ik verder typen en vertellen hoe ik Hem als mijn Meester en mijn God leerde kennen. Hij is de Rabboni Joshua Hamoschiach. Hij is de Meester Jezus Christus! Door Hem is er hoop voor deze wereld! Dat was in m'n nieuwe onderduikadres. Van toen af wist ik dat ik voor tijd en eeuwigheid behoorde aan de God van Abraham, Izak en Jakob, door de Middelaarsdood en opstanding van het zondeloze Lam van God, Jezus Christus. Weet je, Donald, toen was ik ook niet bang meer voor de Nazi's. Als ik gevangenen genomen zou worden wist ik dat het Gods wil zou zijn om anderen troost te brengen. Alles wat Hij vraagt, is mijn bereidheid om door Hem gebruikt te worden voor wat Hij maar vraagt.'

Bron

Johanna-Ruth Dobschiner, *Te mogen leven!*, Franeker: Uitgeverij T. Wever B.V. 1976.

Gespreksvragen

1. Waardoor kwam er een grote verandering in het leven van Johanna?
2. Ken je nog een voorbeeld uit de geschiedenis van iemand van Joodse afkomst die christen is geworden?

Vertelling 2 JOHANNES POST

Op het Leidseplein loopt Johannes, de verzetsgroepsleider, zo onopvallend mogelijk langs de andere verzetsmensen. Iedereen heeft zich in kleine groepjes verspreid. Zeventien man aanwezig, telt hij na een rondje. De spanning is van de gezichten af te lezen. Het uur van de geplande overval op de Weteringschans, de gevangenis, komt steeds dichterbij. Martha kijkt zenuwachtig naar vier conducteurs op een stenen bankje bij de brug. Ze roken en praten wat met elkaar. 'SD, natuurlijk', fluistert Martha. 'Schei uit', glimlacht Johannes. 'Kijk maar eens naar die gezichten. Dat zijn geen SD'ers.' De geruchten dat de zaak verraden zou zijn en de hele omgeving van de gevangenis zou worden bespied, zijn de laatste dagen enorm toegenomen.

Johannes kijkt op zijn horloge. 'We gaan beginnen', zegt hij. Nog even praat hij met Carl, grote Arie en Nol. 'Wij gaan nu, over tien minuten volgen jullie. Is er iets niet in de haak, dan proberen we snel terug te komen. Worden we aangevallen, dan horen jullie ons wel schieten.' Zijn hand rust in zijn zak op z'n revolver. Opnieuw steekt Johannes een sigaret op. Dan gaan ze, grote Arie en Johannes, naast elkaar. Op weg om hun vriend Jan Wildschut te gaan bevrijden.

'De jongens zullen nu binnen zijn', fluistert Arie. Johannes kijkt in de richting van de Weteringschans. 'We nemen de overkant', zegt Johannes. Schuin tegenover het huis van Boogaard staan ze even later te wachten. Het is nog steeds stil. Ieder moment kunnen ze komen. Zullen ze allemaal bevrijd zijn? Van de spanning kunnen beide mannen bijna niet stil staan. Daar komt in de verte een auto aan suizen. Ze geven elkaar een stoot. Is hij het? Is het Boogaard? Is het plan gelukt? De wagen begint langzamer te rijden! Ongeveer voor het huis stopt hij. Een man stapt uit. Hij is het. 'Almachtige

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

God, hoe dank ik u!' fluistert Johannes. Alle zorg en angst valt in een ogenblik weg. 'Kom', wenkt hij. Snel steken ze samen de weg over naar de auto.

Plotseling rijst achter het voertuig een lange gedaante op in een Duits uniform. Een revolver wordt op hen gericht. 'Hände hoch!' Het is alsof een koud stuk ijzer dwars door Johannes heen wordt gestoken. Zijn handen gehoorzamen meteen. Arie, links naast hem, doet hetzelfde. 'Wer sind Sie?' vraagt de Duitser en zet zijn revolver op Johannes borst. Voor Johannes antwoord kan geven, ziet de Duitser dat Arie al meters weg is gevluht. Hij rent meteen scheldend de vluchteling achterna. Bliksemsnel trekt Johannes zijn revolver en vuurt op de rug van de Duitser... Op hetzelfde ogenblik springt er iemand op zijn rug en slaat het wapen neer. Hij rukt zich los en slaat van zich af. Van de huizenkant komen drie kerels aanrennen en werpen zich op hem. Een zware laars trapt hem in de zij. Hij wordt overeind gesleurd. De boeien sluiten om zijn polsen. 'Vorwärts, Schweinhund!'

Ruw sleuren de soldaten Johannes terug naar de overkant. Eén schopt hem onder het lopen tegen zijn benen. Een ander slaat hem in z'n gezicht. Ze gooien hem tegen een muur. Ze tasten zijn kleren af, scheuren zijn portemonnee uit de binnenzak en vinden nog een revolver. Een soldaat slaat hem ermee op het hoofd. Dan valt zijn oog op het huis van Boogaard. 't Flitst door hem heen. Boogaard is de verrader...! De soldaten blijven hem schoppen en slaan. Woordeloos bidt Johannes om kracht. 'Einsteigen!' Tussen twee soldaten wordt hij op de achterbank gezet. De auto rijdt weg. In de richting van de Weteringschans.

Binnen slaat de gevangenslucht hem tegemoet. Hij brandt van verlangen om te weten wat er binnen is gebeurd. De Duitse officier neemt hem mee een verhoorkamer in. 'Ga zitten', zegt de Duitser. 'Een sigaret?' Johannes neemt deze aan. Hij wil zijn been over het andere leggen. 't Lukt hem niet. Hij merkt hoe beurs hij is geslagen. 'Bent u van plan om te antwoorden op mijn vragen?' vraagt de Duitser. 'Ja', antwoordt Johannes. 'Ik begrijp dat het verloren is. Ik zal u eerlijk over mezelf inlichten.' In enkele woorden vertelt Johannes dat hij Johannes Post heet. Hij is de leider van het plan om een overval op de gevangenis te plegen. 'Verder zal ik niets zeggen. U begrijpt dat ik niemand zal verraden. Maar ik verwacht van u, dat u vertelt hoe het vannacht hier ging.' De twee mannen kijken elkaar aan. 'Vraagt u maar', zegt de Duitse officier. 'Is Boogaard de verrader?' 'Wij zijn vanaf het begin door hem op de hoogte gehouden.' 'De schurk', barst Johannes uit. 'Hoeveel gevangenen hebt u gemaakt?' 'Met u zeven', antwoordt de Duitser. Zijn toon klinkt afgemeten. Aan zijn gezicht is te zien dat hij ook verder zal zwijgen. Hij drukt op een bel. 'We zien elkaar nog weer', zegt hij tegen Johannes. En tegen de Duitser in de deuropening: 'Abführen!' Johannes wordt naar zijn cel gebracht. De grendels schuiven achter hem in het slot. Met moeite sleept hij zich naar de brits in de hoek en valt uitgeput op de stromatras neer.

Ongeveer halverwege de middag wordt Johannes wakker. Met moeite komt hij overeind. Iedere beweging doet hem pijn. Voorzichtig betast hij zijn ribben. Waarschijnlijk een paar gebroken. Dan strompelt hij naar het tafeltje. Zonder dat hij er erg in had, moet er koffie en brood zijn gebracht. Langzaam drinkt hij van het smakeloze vocht. Een hele poos staart hij met het hoofd op de handen voor zich uit. 'Heere, ik ben een zondaar. Maar ook hier blijft U mij nabij. U verlaat Uw kinderen niet.... Heere, geef mij kracht, schenk mij Uw nabijheid....' Opnieuw gaat Johannes op het matras liggen. 'Zou Arie ontsnapt zijn?' vraagt hij zich af. 'Word ik straks weer verhoord? Of mishandeld? Of.....' Even vlijmt de pijn door zijn hart.... 'Zal ik mijn vrouw en kinderen ooit nog zien?' Eén voor één draagt hij ze aan God op. God is een Vader van de wezen en een Rechter

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

van de weduwen. Dan komt er een wonderlijke rust over hem. Hij hoeft zelf nergens voor te zorgen. God zegt: Laat het nu allemaal maar aan Mij over. 'Dank U wel, Vader, U bent goed voor mij.'

De grendel knarst. 'Mitkommen!' klinkt er van onder de helm vandaan. Gelukkig, het lopen gaat iets beter. Hol klinken de voetstappen door het sombere gebouw. Om de hoek stuiten ze op een andere gevangene met zijn bewaker. Een ogenblik kijkt Johannes deze in de ogen. Arie! Dus toch, hij ook. Dan staat hij voor twee mannen achter een tafel. Het is dezelfde Duitser en een Hollander. 'U bent Johannes Post?' vraagt de Hollander. 'Jawel, dat ben ik.' 'Waar bent u geboren?' 'In Hollandscheveld.' 'Waar ligt dat gat?' 'Zo moet u dat niet noemen. Het is een heel behoorlijk dorp in Drenthe, gemeente Hogeveen', antwoordt Johannes. De man kijkt hem nijdig aan. 'Hoe oud bent u?' 'Zevenendertig jaar. Geboren vier oktober 1906.' 'Juist', knikt de man en hij gaat verder met zijn verhoor. 'Hoe ben je in aanraking gekomen met de man die bij je was tijdens je arrestatie?' Zwijgend kijkt Johannes zijn ondervrager aan. 'Hoor je me niet? Hoe ben je...' 'Ik versta u heel goed.' 'Waarom geef je geen antwoord?' 'Omdat ik dat weiger', zegt Johannes kalm. De kerel springt op en slaat met zijn vuist op tafel. Hij schreeuwt met hetzelfde keelgeluid als de Nazi's. Johannes blijft hem kalm aankijken. Als de man uitgeraad is zegt Johannes op vriendelijke toon: 'Ik weet dat ik in uw macht ben. Maar u kunt niet doen wat u wilt.' Witheet kijkt de Hollander hem aan. Onverstoorbaar gaat Johannes verder: 'God heeft u de macht gegeven. En eens moet u verantwoording afleggen van alles wat u hebt gedaan. Ik ben ook geen terrorist en misdadiger. Wij laten ons leiden door onze liefde tot God en voor het vaderland.' De Duitse officier kijkt met verwondering naar de gevangene, terwijl de Hollander zijn ogen neerslaat. 'U kunt gaan', is het enige wat gehoord wordt. De bewaker neemt Johannes weer mee naar zijn cel.

In de namiddag wordt Johannes opnieuw uit zijn cel gehaald. Op de gang staat een groep gevangenen. Tot zijn ontroering herkent hij de jongens van de verzetsgroep: Arie, Frits, Nico, Koen.... Ze groeten elkaar met een blik en pakken even elkaars hand vast. Twee brancards worden door de gang gedragen en bij hen neergezet. Op één ervan ligt 'zwarte Kees'. Nu zijn ze met z'n zevenen in totaal. De SS'ers binden de gevangenen met touwen aan elkaar vast. 'Nu al?' vraagt Johannes zich af. Maar dan valt alle schrik en angst van hem af. Hij drukt de handen van Arie en Jaap. Ze praten zachtjes met elkaar. De SS'ers binden hen in drie groepen vast. Voor de uitgang staat een gesloten overvalwagen met ronkende motor te wachten. Snel worden de gevangenen ingeladen. De SS'ers met automatische pistolen stappen als laatste in. De deuren slaan dicht.

De wagen dendert over een hobbelige weg, neemt een bocht en zoekt verder over asfalt. In de wagen begint een gevangene te jammeren. Johannes neemt het woord: 'Wij hebben niets te vrezen. We hoeven niet bang te zijn. Hebben we niet gevochten voor de goede zaak? Zal God ons nu in de steek laten? Die kogel voel je maar even en dan zul je in de eeuwige blijdschap zijn. Geef alles, ook je familie, over in Gods hand. Wees niet bang voor de dood. Wij zijn allemaal zondaars, maar God is genadig. Het bloed van Jezus Christus reinigt van alle zonde.' Helder klinkt Johannes stem boven het geraas van de wagen uit. Telkens weer spreekt hij de anderen troostwoorden toe. Telkens wijst hij op Jezus Christus alleen. 'We gaan de duinen in, let maar op', zegt een gevangene. De overvalwagen mindert vaart en staat stil. Buiten schreeuwt een Duitser een bevel. Johannes bidt hardop: 'Vader in de hemel, geef ons de genade dat wij moedig de dood tegemoet gaan. Vergeef ons onze zonden en neem ons op in Uw

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

Koninkrijk...’ De deuren worden opengerukt. ‘Eerst fünf!’ Ze gaan. De anderen luisteren ademloos. Sommigen bidden zachtjes. Een schot klinkt, nog één... en weer...

De tweede groep wordt uitgeladen. Arie is er ook bij. ‘Tot straks’, zegt er één. ‘En’, vervolgt hij, ‘niet om genade vragen. Geen woord voor die beulen.’ Ze zijn weg. Weer klinken schoten. Nu is de laatste groep aan de beurt. Het licht verblindt Johannes even als hij de wagen uitstapt. Dan ziet hij de duinen, de blauwe lucht, hoog en blauw. Een windvlaag streelt zijn gezicht. Daar is de kuil al. Tien lichamen liggen voorover in het graf. Aan de rand staat de Duitse officier met andere Nazi’s. De gevangenen moeten voorover in de kuil gaan liggen. ‘Heere, wees mij genadig’, fluistert Johannes. Dan strekt hij zich uit op de koele, vochtige grond. ‘Vader, in Uw handen...’

Bron

Anne de Vries, *De levensroman van Johannes Post*, Kampen: J.H. Kok z.j. pag. 313-328.

Gespreksvragen

1. Boogaard was de verrader van de verzetsgroep. Welke voorbeelden van verraad ken je vanuit de Bijbel?
 - *Delila (Richteren 16), Absalom (2 Samuel 15-18), Judas (Mattheus 26).*
2. Wat is het tegenovergestelde van verraad?
 - *Trouw zijn.*
3. Wie ken je als trouw?
 - *God is getrouw (1 Thessalonicenzen 5 vers 24).*
4. Wie bad het gebed: ‘Vader in Uw handen beveel Ik Mijn geest?’
 - *De Heere Jezus aan het kruis.*

Vertelling 3 HONGERWINTER EN BEVRIJDING

‘Mama, er wordt geklopt!’ roept Marjan uit haar bed. Moeder Zwaan schrikt wakker. Er wordt inderdaad geklopt en het is nacht, verboden tijd. Niemand mag meer op straat zijn. Op dit uur kunnen er alleen maar Duitsers komen. Wat willen die? Komen ze weer naar Karel zoeken? Al tien keer zijn ze om hem geweest. Of komen ze Marjan of haar ophalen? De laatste tijd pakken de Duitsers wel vrouwen en meisjes op, als ze de mannen en jongens niet kunnen krijgen, omdat ondergedoken zijn. De onderdrukking is verschrikkelijk. Moeder is zo slap en duizelig. Het komt door gebrek aan voedsel. Op de broodbon krijg je dagelijks maar enkele sneetjes grauw brood. De watersoep van de gaarkeuken is erg schraal. En zij geeft het beste ervan aan de kinderen. Ze is ook duizelig van de zorgen. Als zij wordt opgepakt en naar het concentratiekamp gebracht, wie moet er dan voor de kinderen zorgen in deze hongersnood? En als Marjan wordt meegenomen, wat zal haar dan overkomen? De vijand is zo wreed.

‘Mama, er wordt alweer geklopt. Moet ik gaan?’ vraagt Marjan. ‘Nee, kind. Ik ga.’ Nu heeft zij het ook gehoord. Geklop op de deur. De bel werkt niet, omdat er geen stroom is. Met moeite staat ze op en wankelt naar de deur. ‘Wie daar?’ vraagt ze, voordat ze opendoet. ‘Ik, mama, ik’, zegt een gedempte stem. Zij staat verbluft. ‘Karel, jongen, jij?’ ‘Ja, mama, doet u open?’ ‘Het is Karel, kinderen! Karel!’ roept zij naar binnen. Haar stem slaat over van vreugde en verrassing. Snel schuift ze de grendels van de deur. De

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

kinderen komen in hun pyjama's toelopen: Marjan, Kees van twaalf, Willy van tien. En Pim van acht. Het wordt een vrolijke begroeting in het donker.

Moeder maakt licht. Ze waagt er haar laatste kaars aan. Bij het flauwe vlammetje ziet zij haar zoon en de kinderen hun broer. Wat is hij fors geworden! Op zijn schouder draagt hij een zak. 'Hoe staat het met de hap hap?' vraagt hij. Moeders gezicht betreft. 'Ik zal eens kijken wat ik voor je heb', zegt ze verlegen. Ze weet wel dat ze niets heeft, behalve een beetje pulp van suikerbieten. De honger is heel zwaar. 'Nee, zo bedoel ik het niet', zegt hij. 'Ik heb wat voor u meegebracht.' Hij laat de zak van zijn schouders glijden en diept er wat uit op: een klomp boter, een ronde kaas, een pak vet, spek, kaarsen... 'Oh!' roepen de kinderen iedere keer als hij weer iets op tafel legt. Het laatst dolft hij twee roggebroden op. 'Jongen, je maakt ons rijk!' zegt moeder.

'Wat heb je daar?' vraagt Kees. Er steekt iets uit Karels jaszak. 'Niks', zegt hij en duwt het voorwerp weg. 'Is dat een pistool? Ben jij soldaat?' 'Nee, niks. Je moet niet zo nieuwsgierig zijn.' Dan zegt hij tegen iedereen: 'Ik ga weer snel. Eet smakelijk!' Zijn moeder laat hem uit. In de gang zegt ze: 'Karel, zal je voorzichtig zijn? Ik zie jullie zo graag na de oorlog levend weer terug, vader en jou.' Hij zwijgt een ogenblik. Dan zegt hij ernstig: 'Ons leven is toch in Gods hand, moeder.' 'Je hebt gelijk', zegt zij met een verstikte stem. 'Doe je plicht. God sterke en beware je!' Zij geeft hem een dikke zoen. Karel gaat weer de duisternis in.

Langs een bospad sluipt een jonge man. Het is aardedonker! Iedere boom en struik herkent hij. Als een wezel sluipt hij door de greppel, langs de Duitse post. Een zacht gekuch... Onhoorbaar glijdt de man verder. Even verderop klinken voetstappen. Met een laat hij zich plat op de grond vallen. Zijn het de Canadezen? Of is het een Duitse patrouille? Hij houdt zijn stengun klaar om te schieten. Gedempte stemmen. Duits! De vijand! Roerloos blijft hij liggen. Zijn vinger aan de trekker. Op een paar meter afstand lopen de Duitsers hem voorbij. Langzaam sterven de voetstappen weg. Vlug sluipt de jonge man verder. Opeens staat hij in een verblindend licht. 'Halt!' Hij versteent. In het felle licht ziet hij de blauwe glans van een geweerloop. 'Dit is het einde...', flitst het door hem heen. 'Wachtwoord?' klinkt dezelfde stem. 't Is een Engels accent. 'Manitoba', antwoordt hij. De geweerloop zakt naar beneden. Nu ziet hij ook de kaki uniformen. Het is een Canadese voorpost. 'Ik ben Jan van Houten. Lid van de Binnenlandse Strijdkrachten. Kan ik de commandant spreken?' Blijkbaar vertrouwen de Canadezen hem niet. Hij komt tenslotte uit de richting van de Duitsers. Eerst wordt er een Nederlandse man bijgehaald. Gelukkig, hij mag verder. Jan wordt naar de Canadese kolonel gebracht. Met een klein mesje snijdt hij de naad van zijn broekspijp open. Hij haalt er een dun rolletje papier uit en heeft het aan de Canadees. Het is een kaart van het Duitse front met alle bunkers, mitrailleurnesten en geschutsopstellingen erop. De kolonel bekijkt de kaart. 'Thank you!' zegt hij tevreden. 'Ik heb nog iets, kolonel', zet Jan in het Engels. 'Vertel!' 'Wij zijn met vijftig man. We liggen daar.' Jan wijst op de kaart de schuilplaats aan. 'Kunt u ons gebruiken?' 'Wat voor wapens hebben jullie?' vraagt deze. 'Stenguns.' 'Hmm... dat is niet veel. En officieren?' 'Niemand, sir.' 't Zijn allemaal jonge mannen, de meesten zijn nooit soldaat geweest. Een ondergedoken politieagent heeft ze leren schieten. De kolonel kijkt bedenkelijk. Karel voelt zich teleurgesteld. Waarom hebben de Engelsen dan wapens uit het vliegtuig gedropt? En waarom is dan Prins Bernhard de commandant van de BS?

Opnieuw bekijkt de kolonel de kaart. 'Jij bent door de Duitse linies heen geslopen, is het niet?' zegt hij opeens. 'Ja, kolonel!' 'Je gaat terug?' 'Jazeker, kolonel.' 'Zie je kans om zes van mijn mannen, twee officieren en vier sergeants mee te nemen? En zijn jullie bereid om onder hun bevel te vechten?' 'Dat laatste graag, maar zes man door

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

de linies brengen...' Jan krabt zich achter het oor. 'Het zijn goede sluipers en als het nodig is, slaan ze van zich af.' 'Ik wil het graag proberen, kolonel!'

De volgende morgen bij de eerste schemering beginnen de Canadezen het bombardement. De lichtgranaten beschrijven hoge bogen. Ze treffen precies de Duitse bunkers en slaan deze aan puin. De Duitsers begrijpen er niets van. Hun bunkers zijn perfect gecamoufleerd. Hoe kunnen de geallieerden deze zo precies raken? De Duitsers geven echter niet op. Achter bosjes, heuveltjes en snel opgeworpen veldversterkingen vechten ze door. Plotseling krijgen de Duitsers vuur in de rug. De Duitse commandant wordt woedend. Dat moeten die vervloekte terroristen zijn. Ze hebben hem de laatste maanden zoveel last bezorgd. Een trein laten ontsporen en gevangenen overvallen. Nooit heeft hij ze kunnen grijpen. 'Ruim dat zaakje op!' beveelt hij een luitenant. Met een troep Duitse soldaten gaat de luitenant op de terroristen af. Zoals de Duitse commandant had verwacht, geven de stenguns onregelmatig en slecht gericht vuur. De Duitsers laten hun mitrailleurs ratelen. Meteen vluchten er een aantal BS-ers in hun blauwe overalls. 'Uitroeien!' beveelt de luitenant kort. Meteen zetten zijn manschappen de achtervolging in. Maar opeens wordt er vanuit de flanken op hen geschoten. Een Duitser valt met een kreet neer. De vluchtende BS-ers draaien zich plots om en geven op de Duitsers gericht vuur. Van drie kanten worden de Duitsers beschoten. Op hetzelfde ogenblik geeft de Canadese kolonel bevel om op te rukken. De tanks rijden vuurspuwend op de Duitse hoofdmacht in. Met een paar minuten moeten zij zich overgeven.

's Middags wemelt het in het stadje van de vlaggen. Overal schalt muziek. Na vijf jaar klinkt het Wilhelmus weer op het marktplein. De Canadezen rijden de stad binnen. Bossen bloemen worden op de tanks gegooid. Kinderen proberen erop te klimmen en mee te rijden! Geestdriftig juichen de mensen hun bevrijders toe. Achter de Canadezen marcheren, niet eens in de maat, een troepje mannen mee. Ze dragen blauwe, rafelige overalls. De meesten zijn besmeurd met vuil en modder. Ze zien er moe en mager uit. Het gejuich zwelt aan! Dat zijn hun mannen! Kijk, Piet de timmerman, Albert de meester en Bernard de ambtenaar op het gemeentehuis. Karel loopt er ook bij! Allemaal onderduikers en illegale werkers. Bijna niemand wist wie er bij de ondergrondse waren. Nu worden de mannen overstroomd met bloemen en gejuich. De optocht stopt op het grote plein. De Canadezen trekken verder. De BS-ers krijgen de taak om in de stad de orde te bewaken. Aan de rand van het plein staan Marjan, Kees, Pim en Willy op Karel te wachten. Hij mag van Jan met zijn broertjes en zusjes mee. Marjan pakt zijn ransel. Kees zijn stengun. Willy en Pim lopen zo trots als een pauw naast Karel. Mama staat op de stoep te wachten. Ze slaat haar armen om Karel heen! 'God zij dank! Dat Hij dit ons geeft! God zij dank!'

In huis is het feest. Karel heeft een groot pakket eten van de Canadezen meegekregen. Aan tafel zit de familie knus bij elkaar en smullen van de lekkernijen. Opeens wordt er hard op de deur geklopt. Mama schrikt! 'Is er onraad?' 'Niet schrikken, mama. We zijn nu vrij!' zegt Marjan. Marjan staat op en loopt naar de deur. 't Is de postbode. 'Zo laat nog?' vraagt Marjan. 'Brieven uit Engeland!' zegt de man. 'Heeft het Canadese leger meegenomen. Ik dacht: Ik breng ze maar meteen, want jullie zullen wel nieuwsgierig zijn.' Opgetogen komt Marjan de kamer binnen. 'Brieven van papa!' Mama maakt de laatste brief meteen open en leest hardop voor. ... Ik brand van nieuwsgierigheid hoe het met jullie gaat. In leven en gezond? Met mij gaat het goed. Wij zijn op weg naar Engeland, misschien straks wel naar huis. Het einde van de oorlog is vlakbij...

Voor bedtijd pakt mama de Bijbel en leest hardop voor: ' Uit de benauwdheid heb ik de HEERE aangeropen; De HEERE heeft mij verhoord, stellende mij in de ruimte.'

Bron

Naar: A. Grimme en K. Norel, *Op vleugels door de eeuwen*, Groningen: J.B. Wolters 1966, pag. 71-79.

Gespreksvragen

1. Welke Psalm heeft moeder voorgelezen?
 - *Psalm 118. Tip: Zing samen Psalm 118:3.*
2. Weet jij wanneer de richter Samuël de gedenksteen Eben-Haëzer heeft opgericht?
 - *Zie 1 Samuël 7.*
3. Waarom zou je deze naam ook als titel aan deze vertelling kunnen geven?

Leestekst

KERKGANG

Het gebeurde in een dorpje in Friesland, de zondag voor Hemelvaartsdag...

Er zijn veel jonge onderduikers in de gemeente. Zij weigeren voor de Duitsers te werken. Ze hebben een schuilplaats gevonden, meestal bij hun ouders thuis. De molenaar houdt een oogje in het zeil. Wanneer er gevaar dreigt, zet hij het kruis van de molenwieken rechtop. Is de kust veilig, dan staan de wieken scheef.

De doordeweekse dagen zijn wel door te komen voor de onderduikers. Ze brengen hun tijd door met spinnen, houtbewerken, lezen... Vaak luisteren ze naar de Engelse radio, of er nog nieuws is uit de vrije wereld.

Maar de zondag! Dan missen ze de kerkgang. Terwijl hun familie naar de dorpskerk gaat, zitten zij in hun schuilplaatsen. Is daar geen oplossing voor te vinden?

De koster weet raad. Hij heeft zelf al vier onderduikers. Die slapen 's nachts op de zolder van de kerk. Zij blijven 's zondags gewoon in hun schuilplaats. Door de luchtroosters van de zolder kunnen ze de kerkdiensten volgen. Als er nu nog eens een schuilplaats in de kerk wordt gemaakt? Vlak voor de preekstoel zit een luik in de vloer. Daaronder bevinden zich de verwarmingsbuizen. Niemand weet van het bestaan van dat luik af dan de koster. Er liggen kokosmatten overheen. De ruimte onder het luik kan als schuilplaats worden ingericht! De koster bespreekt het geval met de kerkenraad en de dominee. Hij zal in het vervolg de kerkdeuren op slot doen tijdens de dienst. Brandgevaar is er niet. De hele winter al hebben de gemeenteleden 's zondags in de kou gezeten...

Het is een goed plan.

De onderduikers zitten voortaan tijdens de diensten in de kerk. Vlakbij het luik... Je kunt nooit weten!

En inderdaad, het verraad ligt op de loer. Wie de verrader is geweest, heeft nooit iemand geweten. Maar op die zondag voor Hemelvaartsdag wordt er aan de kerkdeuren gerammeld. Er worden bevelen geschreeuwd: "Aufmachen! Schnell!"

De dominee bewaart zijn kalmte. Hij geeft een psalm op. Bevend van schrik zingt de gemeente het vierde vers van psalm 91:

Ik steun op God, mijn Toeverlaat,
dies heb ik niets te vrezen:
wie God vertrouwt, die deert geen kwaad.
Uw tent zal veilig wezen.

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

Tijdens het zingen dalen tien onderduikers haastig af in de schuilplaats. Snel schuift de koster de kokosmatten over het luik. Dan opent hij de deuren. De gemeente verlaat het kerkgebouw. Buiten worden ze opgewacht door de Grüne Polizei. 'Ihre Papiere, bitte! Ausweis!' Van alle mannen willen zij de persoonsbewijzen zien. Weggedoken in hun schuilplaats, wachten de onderduikers met kloppend hart.

Die spanning duurt niet lang. De Duitsers marcheren de kerk binnen. Voor de preekstoel stoppen ze, schuiven de matten opzij... Verbijsterd kijkt de koster toe. De onderduikers op de kerkzolder houden hun adem in. Ze zien hun vrienden één voor één tevoorschijn komen. Even later horen ze de overvalwagens starten. Dan wordt het stil.

Het is Hemelvaartsdag geworden.

Voor alle zekerheid is de dominee ook ondergedoken. De Duitsers zouden hem kunnen oppakken wegens het helpen van onderduikers. Er preekt nu een predikant uit een naburige gemeente.

De gemeenteleden zitten stil en verslagen in hun banken. De dominee ziet het. Hij weet dat de gemeente behoefte heeft aan troost.

Hoor, hij bidt: 'Heere Jezus, sommigen onder ons denken misschien: Was U hier verleden zondag nog maar geweest! Dan hadden de Duitsers onze jongens niet kunnen meenemen. Maar U bent naar de hemel gevaren en wij zijn alleen achtergebleven.'

De gemeente luistert en velen denken: 'Ja, zo is het. Zo voelen wij het.' De dominee gaat verder: 'Maar U was hier verleden zondag wel. U hebt gezien wat er met onze jongens is gebeurd. U weet ook waar onze jongens nu zijn. Heere, wilt U hen alstublieft bewaren en weer bij ons thuis brengen.'

Een halfjaar later komt de eerste terug. Hij is weggestuurd, omdat hij ongeschikt bleek voor alle baantjes die de Duitsers maar konden bedenken. Na de bevrijding keren ook de andere negen terug. Ze zijn vermagerd, vuil en één van hen is erg ziek. Maar alle tien onderduikers hebben de strafkampen overleefd! De gemeente heeft het als een groot wonder ervaren.

De Heere heeft waargemaakt wat er tijdens de overval gezongen was uit psalm 91:

Hij zal Zijn engelen gebiën,
dat z' u op weg bevrijden:
gij zult hen, in gevaren, zien
voor uw behoud'nis strijden.

Bron

Leerlingenboek *Er is Geschied*, deel 3.

Achtergrond- Informatie **ADOLF HITLER**

1. Een onrustig Duitsland na de Eerste Wereldoorlog

Het aftreden van keizer Wilhelm II op 9 november 1918 luidde het einde in van het Tweede Keizerrijk dat in 1871 als gevolg van een gewonnen oorlog werd opgericht en nu dus als gevolg van een verloren oorlog een vroegtijdig einde vond. Duitsland werd een republiek met een 'voorlopige regering', die voornamelijk uit sociaaldemocraten bestond. Deze regering streefde hervormingen na, maar probeerde tegelijkertijd een radicalisering van de revolutie naar Russisch voorbeeld te voorkomen. De bevolking was getraumatiseerd en onrustig en de communisten namen het voortouw bij allerlei revolutionaire acties.

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

Zo was er in december 1918 een communistische demonstratie met 50.000 deelnemers in Berlijn, waarbij sprekers opriepen tot revolutie. In januari 1919 bezetten de communisten het Rijksdaggebouw, het voormalige keizerlijke paleis, dagbladgebouwen en de bureaus van de spoorwegen. Zij waren bewapend met mitrailleurs. Regeringstroepen beschoten en bestormden die gebouwen. Aan beide zijden vielen honderden doden. Op 21 februari 1919 werd de minister-president van Beieren vermoord en op 7 april 1919 werd in die staat een communistische republiek uitgeroepen. Regeringstroepen bedwongen de opstand.

Op 19 januari 1919 werden de eerste algemene verkiezingen gehouden. Deze leverden een overwinning op voor de sociaaldemocraten. Vanwege de onrustige situatie in Berlijn kwam de Rijksdag op 11 augustus bijeen in Weimar om de nieuwe grondwet te bekrachtigen. Daarmee eindigde de overgangperiode die ontstaan was door het aftreden van Wilhelm II. De sociaaldemocraat Friedrich Ebert werd de eerste president van de nieuwe republiek, die al snel werd aangeduid als Weimarrepubliek. De rijkspresident werd de machtigste man in de nieuwe republiek: hij kreeg de bevoegdheid om de rijksdag te ontbinden en om de rijkskanselier en de ministers te benoemen of te ontslaan. Tevens kon de rijkspresident in tijden van politieke onrust de grondwet buiten werking stellen en regeren door middel van noodverordeningen. De Weimarrepubliek werd vanaf het begin geconfronteerd met problemen. Zij moest een parlementaire democratie worden en daarom streefde de regering ernaar de bevolking meer invloed te geven op de politieke besluitvorming. Dit bleek echter een moeizaam proces vanwege de aanhoudende onlusten. Deze werden enerzijds veroorzaakt door de communisten en anderzijds door de groeiende rechts-radicale beweging, die niet terugdeinsde voor politieke aanslagen en moorden. De grootste last voor de nieuwe republiek was echter het Verdrag van Versailles. Veel Duitsers identificeerden de Weimarrepubliek voornamelijk met de nederlaag en het accepteren van het vernederende *Diktat*, zoals dit verdrag werd aangeduid. In conservatieve en nationalistische kringen werd de revolutie van 1918 namelijk voorgesteld als de oorzaak van de Duitse nederlaag. Door een 'dolkstoot' in de rug van het *im Felde unbesiegt*e leger zouden de revolutionaire arbeiders het lot van Duitsland bezegeld hebben. De verantwoordelijkheid voor de Duitse nederlaag werd in deze 'Dolkstootlegende' afgeschoven op de revolutie van 1918. Veel conservatieve Duitsers stonden dan ook afwijzend tegenover de Weimarrepubliek, die zij zagen als een direct gevolg van het verraad van de arbeiders. Dat gold met name voor grote delen van de bureaucratie en van het leger. De ambtenaren en diplomaten uit de keizertijd werden na het ontstaan van de Weimarrepubliek niet vervangen door republikeinen. Ook binnen het leger bleven veel hoge posities in handen van tegenstanders van de republiek. Het gevolg was dat er nooit een breed draagvlak ontstond voor de republiek.

2. Het Verdrag van Versailles

Door het Verdrag van Versailles raakte Duitsland een zevende deel van zijn grondgebied en een tiende deel van zijn bevolking kwijt. Frankrijk kreeg het in 1871 verloren Elzas-Lotharingen terug. Het Saarland kwam onder het bestuur van de Volkenbond en grote delen van West-Pruisen en Posen gingen naar de republiek Polen. Ook verloor Duitsland al zijn koloniën. Naast een verlies aan grondgebied en inwoners betekenden deze bepalingen ook een groot probleem voor de Duitse industrie: een flink deel van de steenkolen- en staalproductie ging verloren. Verder werd de grootte van het Duitse leger beperkt tot 100.000 man. In het beruchte artikel 231 uit het Verdrag tenslotte kregen Duitsland en zijn bondgenoten de schuld van de oorlog en werden zij aansprakelijk gesteld voor alle schade en verliezen die zij tijdens de Eerste Wereldoorlog

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

hadden veroorzaakt. Het was vooral Frankrijk geweest dat tijdens de onderhandelingen over het Verdrag had aangedrongen op een harde aanpak van Duitsland. De verontwaardiging in Duitsland over het Verdrag van Versailles en met name over artikel 231 was groot. Men had gehoopt dat het feit dat Duitsland een democratie was geworden, de geallieerden vergevingsgezinder zou stemmen. Ook had men gerekend op een matigende invloed van de Verenigde Staten. Het verdrag bracht daarom een grote schok teweeg onder de Duitse bevolking. De Rijksdag kon echter vanwege de dreiging van een geallieerde bezetting niet veel anders doen dan het Verdrag accepteren.

3. Malaise

In maart 1920 bezetten de communisten de belangrijke Kruppfabrieken in het Ruhrgebied. Ernstige ongeregelheden waren het gevolg. Duitse troepen trokken het Ruhrgebied binnen en bedwongen de opstand. De Fransen beschouwden dit ingrijpen als een schending van de vredesbepalingen en bezetten in 1921 Frankfurt en enkele andere Duitse steden. In dat jaar braken nog communistische opstanden uit in Midden-Duitsland, die eveneens onderdrukt werden door Duitse troepen.

In juli 1922 bedroeg de Duitse staatsschuld bijna 300 miljard mark, waarop de regering besloot een gedwongen lening van 70 miljard op te leggen. De Duitse mark begon echter in augustus onrustbarend in waarde te dalen. In november 1922 was het Duitse begrotingstekort aangegroeid tot 400 miljard mark.

Op 15 januari 1923 bezetten de Fransen het Ruhrgebied om druk uit te oefenen op het nakomen van de herstelbetalingen door de Duitsers. In maart werd de bezetting uitgebreid. De Franse regering verklaarde: *Wij blijven in het hart van Duitsland tot de laatste mark is betaald!* Daarmee speelden zij echter het Duitse nationalisme in de kaart, terwijl het bovendien al duidelijk was dat Duitsland vrijwel aan de rand van een faillissement verkeerde. Herstelbetalingen waren eenvoudig niet mogelijk. De inflatie groeide duizelingwekkend snel door het onbeperkt drukken van bankpapier om de schulden te voldoen. In het voorjaar van 1923 kwam de waarde van de dollar overeen met die van 100.000 mark. Eind augustus was dat al 10 miljoen mark. Toen waren inmiddels 39 papierfabrieken en 1782 drukpersen doorlopend bezig met het vervaardigen van bankbiljetten. Eind september was de dollar 4,2 miljard mark waard. Uiteindelijk brak het moment aan dat voor een glas bier 150 miljard mark moest worden neergeteld!

Aardig is het de prijsontwikkeling van een kilo brood te volgen:

In december 1921 was de kostprijs 4 mark; in december 1922 163 mark; in januari 1923 250 mark; in april 1923 474 mark; in augustus 1923 69.000 mark; in november 1923 201.000.000.000 mark!

4. Adolf Hitlers jeugd

Adolf Hitler werd geboren op 20 april 1889 in het Oostenrijkse Braunau-am-Inn. Zijn vader was de douanebeambte Alois Hitler, zijn moeder was Alois' derde vrouw Klara Polzl. Op de basisschool was Hitler een goede leerling, maar op de middelbare school bleek hij lui te zijn. Hij bleef een keer zitten en verliet na de dood van zijn vader in 1903 de school zonder diploma. Toen Hitler 18 was, vertrok hij naar Wenen. Hij wilde kunstschilder worden, maar hij werd niet toegelaten tot de kunstacademie. Hij probeerde later tevergeefs een opleiding voor architect te volgen. Ook daarvoor werd hij niet toegelaten, omdat hij geen diploma van de middelbare school had. Hij leefde een tijdlang van een klein kapitaal dat zijn vader had nagelaten en dat ook nog na de dood van zijn moeder in 1907 in termijnen werd uitgekeerd. Toen daaraan een einde kwam, leidde hij een tijdlang een armoedig leven. Hij kon de huur van zijn eenvoudige kamer niet

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

meer betalen en vond onderdak in een opvangtehuis voor daklozen. Na een toelage van zijn tante nam hij zijn intrek in een 'Männerheim'. Hoewel dat geen teken van luxe was, kwam er toch een eind aan zijn ergste armoede en was hij in staat zich behoorlijk te kleden. Tot 1913 kwam hij aan de kost met het maken van schilderijtjes die hij meestal maakte aan de hand van bestaande prentbriefkaarten. Zijn vriend Kubizek verkocht ze voor hem in de stad. Nooit gaf hij toe, zelfs niet aan zijn vriend Kubizek, dat hij was afgewezen voor de kunstacademie. Uit Hitlers Weense jaren stamt zijn felle antisemitisme. Hoe dat ontstond of ter gelegenheid waarvan, is niet bekend. Zelfs in zijn boek *Mein Kampf* laat Hitler zich hierover niet uit. Duidelijk is wel dat het toenmalige Wenen, waar veel Joden leefden, sterk antisemitisch was. Terwijl in West-Europa het eveneens algemeen aanwezige antisemitisme omstreeks de eeuwwisseling sterk terug liep, als gevolg van integratie en assimilatie van de Joden, bleef het bestaan in Oost- en Zuidoost-Europa bestaan. Daar bleven de Joden in duidelijke afzondering tussen de andere volken leven. Het Oost-Europese antisemitisme was moorddadiger dan het West-Europese, meer gericht op verdrijving en uitroeiing. Het bestond ook in Wenen en Hitler raakte er diepgaand van doordrongen.

In Wenen ontstond ook Hitlers nationalisme. Als Duits-Oostenrijker (zijn geboortegrond grensde aan Duitsland) zag hij met lede ogen aan hoe de Donaumonarchie was verworden tot een smeltkroes van volkeren, die allen autonomie eisten. Hitler trok de conclusie dat Oostenrijk voorbestemd was uiteen te vallen. Dat moest resulteren in een Groot-Duits rijk dat alle Duits-Oostenrijkers zou opnemen. Hij voelde zich niet langer Oostenrijks onderdaan. In 1913, aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog, trok hij zijn conclusie: hij emigreerde naar München om zich aan de Oostenrijkse dienstplicht te onttrekken.

Het persoonlijk belang van zijn verblijf in Wenen beschrijft Hitler in zijn boek *Mein Kampf*: *Wenen was en bleef voor mij de hardste en tegelijk de degelijkste levensschool. Ik was in deze stad aangekomen toen ik nog min of meer een jongen was en ik verliet haar als man, rustig en ernstig geworden. In deze periode vormden zich in mij een wereldbeeld en een levensopvatting die de grondslag zouden zijn voor al mijn handelingen. Naast wat ik toen wist heb ik nog slechts weinig hoeven te leren; en ik heb niets hoeven te veranderen.*

5. Hitler tijdens de Eerste Wereldoorlog

Toen de Eerste Wereldoorlog in 1914 uitbrak, nam Hitler vrijwillig dienst in het Duitse leger. Aan het front bleef hij te midden van zijn kameraden een buitenbeentje, die opviel door zijn weinig soldateske manieren en zijn uitgesproken opvattingen. Er viel moeilijk met hem samen te werken en hij bleef een eenling. Zijn moed stond echter voor iedereen buiten kijf. Als ordonnans aanvaardde hij opdrachten waarvoor vrijwilligers werden gevraagd, omdat de overlevingskans zeer klein was. Per fiets doorkruiste hij het slagveld, blootgesteld aan geschutvuur. Altijd keerde hij veilig terug. Toen eens de Duitse commandopost werd geraakt door een Britse voltrefter, zat Hitler ongedeerd in een gang vol doden en gewonden. Driemaal werd hij wegens betoonde moed onderscheiden. Aan het eind van de oorlog was hij betrokken bij een gifgasaanval en werd hij tijdelijk blind. Tijdens zijn verblijf in het hospitaal werd de wapenstilstand gesloten en begon de terugtrekking van de Duitse troepen. Hitler kreeg echter het licht in zijn ogen terug. Bij zijn kameraden genoot Hitler al de faam onkwetsbaar te zijn. Zijn wonderlijke genezing versterkte zijn besef tot iets groots geroepen te zijn.

6. De oprichting van de NSDAP

Hitler werd uit het hospitaal ontslagen en kwam in het Duitsland van vlak na de Eerste Wereldoorlog terecht. Hij bleef ingeschreven staan bij zijn legeronderdeel tot april 1920 en nam daarna ontslag. Al op 5 januari 1919 was hij als zevende bestuurslid toegetreden tot de kortgeleden opgerichte Duitse Arbeiders Partij, waarin hij verantwoordelijk werd voor de partijpropaganda. In 1920 verenigde deze partij zich met een andere kleine partij, de Socialistische Arbeiderspartij (niet te verwarren met de sociaal-democraten) tot de Nationaal Socialistische Duitse Arbeiderspartij, de NSDAP, van welke partij Hitler de leider werd.

Het woord 'nazi' is van deze partijnaam afgeleid. De partij groeide snel vanwege de algemeen aanwezige ontevredenheid ten aanzien van de politiek, de economische malaise en het Verdrag van Versailles.

Op 24 februari 1920 stelde de NSDAP een programma op dat uit 25 punten bestond. Als eerste punt werd genoemd de vorming van een Groot-Duitsland, dat alle Duitsers in zich verenigde (alle Duitsers buiten de grenzen van Duitsland, de minderheden in aangrenzende landen als in Tsjecho-Slowakije *heim ins Reich* brengen). Het tweede punt bepleitte de afschaffing van het Verdrag van Versailles. De andere punten gingen onder meer over strijd tegen het parlementaire systeem en over herbewapening.

In februari 1920 belegde de NSDAP een eerste grote openbare vergadering met 2000 aanwezigen. Toen was Hitler al tot de ontdekking gekomen dat hij een groot redenaar was: een ontdekking met verstrekkende gevolgen. Sebastian Hafner schrijft in zijn *Portret van Hitler: Zijn talent om de meest uiteenlopende vergaderingen — hoe groter en gemengder des te beter — in een homogene, kneedbare massa te veranderen, deze massa eerst in een soort trance en vervolgens tot zoiets als een collectief orgasme te brengen, is bekend. Dit talent kwam niet echt voort uit spreekvaardigheid — Hitlers toespraken kwamen langzaam en met horten en stoten op gang, waren weinig logisch opgebouwd en soms nauwelijks duidelijk van inhoud, terwijl hij bovendien een hese, gutturale stem had. Maar Hitler bezat hypnotische gaven, beschikte over de geconcentreerde wilskracht zich op elk gewenst moment meester te maken van een collectief onderbewustzijn waar en wanneer dat aanwezig bleek. Deze hypnotische invloed op de massa was Hitlers eerste en lange tijd zijn enige politieke kapitaal. Uit ontelbare verklaringen van mensen die haar ondergingen, blijkt hoe sterk deze invloed was.*

Aanvankelijk waren veel NSDAP-leden oud-soldaten. Een van hen was de oud-officier Ernst Röhm, die al eerder dan Hitler lid van de partij was. Hij smeedde de oud-soldaten samen tot een soort paramilitaire eenheid. Deze werd door Hitler gebruikt om partijbijeenkomsten te beschermen en om bijeenkomsten van socialisten en communisten met geweld te verstoren. In 1921 kreeg de eenheid officieel de naam SA (Sturmabteilung), met Ernst Röhm als leider. Hitler verzamelde in deze jaren mensen om zich heen die hem door de jaren heen trouw zouden blijven: Alfred Rosenberg, Rudolf Hess, Hermann Goering en Julius Streicher.

7. De Putsch van München

In 1923 deed Hitler een poging de macht te grijpen in Beieren, daarbij vertrouwend op de (stilzwijgende) medewerking van de Beierse regering, een dictatoriaal en reactionair driemanschap dat met Hitlers beweging sympathiseerde. Hitler wilde de gang van zaken bespoedigen en zette het driemanschap tijdens een bijeenkomst in de Münchense Bürgerbraukeller onder zware druk. De regering zwichtte en stond de macht af aan Hitler. Zodra de regeringsleiders waren vrijgelaten, veranderden ze van gedachten

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

en troffen militaire maatregelen. Toen Hitler de volgende dag met zijn getrouwen naar de regeringsgebouwen marcheerde, werden ze ontvangen met een kogelregen. Hitler bleef ongedeerd en werd twee dagen later gearresteerd. In februari 1924 stond hij terecht, maar werd veroordeeld tot slechts 5 jaar gevangenisstraf. In de vesting te Landsberg leidde hij een comfortabel bestaan. Bovendien kwam hij al na een jaar vrij: de Beierse regering was hem nog steeds welgezind. Tijdens zijn straftijd mocht hij trouwens volop bezoek ontvangen van partijgenoten en dicteerde hij het eerste deel van zijn boek *Mein Kampf*. Daarin beschrijft hij zijn visie op onder meer zijn toekomstige politiek, gedragen door fanatiek nationalisme en Jodenhaat. Weinigen namen toen kennis van het boek, maar na het aan de macht komen van Hitler werd het een, zij het een goeddeels ongelezen gebleven, bestseller.

Tijdens Hitlers gevangenisstraf viel de partij als gevolg van interne onenigheid uiteen. Toen Hitler op vrije voeten kwam, stond hij voor een aantal grote problemen. De economie herstelde zich en het ging weer redelijk goed met Duitsland. Hitler had bovendien een spreekverbod opgelegd gekregen tot 1928. De inmiddels weer opgerichte partij begon opnieuw te groeien. In 1929, toen de grote crisis voor talloze werklozen zorgde in Duitsland, verwierf Hitler de steun van het bedrijfsleven. Met name de nationalist Alfred Hugenberg stond hem financieel ter zijde. Dankzij zijn donaties kon Hitler een landelijke bekendheid opbouwen. Kortom, Hitlers beweging werd voorpagina-nieuws.

8. Hitlers weg naar de macht

De beurskrach in New York op 'zwarte vrijdag', 24 oktober 1929, en de daaropvolgende wereldwijde economische crisis luidden het einde in van de Weimarrepubliek. Duitsland werd extreem hard getroffen door de crisis. Het percentage werklozen steeg binnen één jaar van 9% naar 16%. Talloze banken en bedrijven gingen failliet en de industriële productie schoot omlaag. Door de economische rampspoed werd de Weimarrepubliek aan het wankelen gebracht.

Tijdens de verkiezingen van 1930 werd duidelijk dat twee antidemocratische partijen konden profiteren van de wereldcrisis: de communistische partij KPD en de NSDAP van Hitler. De NSDAP werd van een onbetekenende splinterpartij (12 zetels in 1928) opeens de tweede partij van Duitsland (na de SPD) met 107 zetels. Hitlers redenaarstalent en de brute propaganda van de NSDAP waren, in combinatie met de economische crisis en het Verdrag van Versailles, de belangrijkste oorzaken van dit enorme succes. De Weimarrepubliek kon niet langer het hoofd bieden aan alle moeilijkheden. Meerderheidscoalities waren niet meer mogelijk. Door het ontstaan van veel kleine partijen (er waren in 1930 8 partijen met minder dan 20 zetels, die samen bijna 20% van de stemmen hadden gekregen) was het parlement te zeer versplinterd. Het beeld werd steeds meer bepaald door gewelddadige straatgevechten tussen de communisten en de nationaalsocialisten en door de aanhoudende economische problemen. De rijks-president Paul von Hindenburg, de generaal uit de Eerste Wereldoorlog die in 1925 president was geworden, zou een belangrijke rol gaan spelen in de laatste jaren van de Weimarrepubliek. Aangezet door zijn veelal anti-republikeinse adviseurs stuurde de inmiddels bejaarde rijks-president aan op het herstel van de macht voor de conservatieve elites. Samen met de door hem aangestelde rijkskanselier, de reactionaire Franz von Papen, probeerde hij de Rijksdag steeds meer buitenspel te zetten. De president kon min of meer alleen regeren, omdat hij de bevoegdheid had de Rijksdag naar huis te sturen, zelf een kanselier aan te wijzen en ook nog eens noodverordeningen uit te vaardigen. De vreemde situatie deed zich nu voor dat Von Hindenburg gesteund werd door de sociaaldemocraten, terwijl hij in feite bezig was met het ondermijnen van hun

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

positie. De SPD zag in hem echter het kleinere kwaad in vergelijking met de opkomende nazi's. Tijdens de verkiezingen van 1932 boekte de NSDAP weer een grote overwinning: het aantal zetels steeg van 107 naar 230. De NSDAP werd de grootste partij van Duitsland. Op 30 januari 1933 besloot Von Hindenburg Hitler tot rijkskanselier te benoemen. Von Hindenburg en Von Papen dachten Hitler te kunnen gebruiken voor hun eigen doeleinden. Door hem aan het hoofd van een kabinet te plaatsen dat voor het grootste deel bestond uit conservatieve ministers, hoopten zij Hitler en de NSDAP voor hun conservatieve karretje te kunnen spannen. Dit bleek echter een ernstige onderschatting van Hitler.

Nauwelijks een maand na de benoeming van Hitler tot rijkskanselier werd het Rijksdaggebouw in Berlijn in brand gestoken. Algemeen werd aangenomen dat de Nederlandse communist Marinus van der Lubbe de brandstichter was. Het proces is waarschijnlijk een propagandaproces geweest om Hitler als redder van Duitsland van het communisme bij het Duitse volk ingang te doen vinden. Hitler gebruikte deze gebeurtenis dan ook om een gewelddadige campagne tegen de communisten te beginnen. Hij haalde president Von Hindenburg over om de politie extra bevoegdheden te geven door een noodverordening uit te vaardigen. Communisten en andere tegenstanders van de nazi's werden vermoord of opgepakt en in speciale kampen gevangengezet. Ondanks deze grootscheepse campagne en ondanks het uitschakelen van veel politieke vijanden lukte het de NSDAP niet een absolute meerderheid te behalen. De partij kreeg 43,9% van de stemmen. Om toch de totale macht in handen te krijgen voerde Hitler op 23 maart 1933 met steun van enkele kleinere conservatieve partijen een grondwetwijziging door. Hitler kreeg de bevoegdheid om vier jaar lang buiten de Rijksdag en andere constitutionele organen om te regeren en wetten uit te vaardigen.

Er was Hitler veel aan gelegen een goede verstandhouding te bewaren met het establishment, zoals de grote industrie, de kerken en het leger. Nauwlettend zorgde hij ervoor geen van deze partijen van zich te vervreemden. Het kwam hem dan ook slecht uit dat de SA in 1934 zich opmaakte om de rol van het leger over te nemen. Hitler speelde met de gedachte de nationaalsocialistische stormtroepen op te heffen of in ieder geval naar de achtergrond te laten verdwijnen, maar hij aarzelde. Tenslotte had de SA hem geholpen aan de macht te komen en was de SA-leider Ernst Röhm een strijdmakker van het eerste uur. Op 29 juni 1934 bereikten Hitler echter berichten dat er in SA-kringen een samenzwering op touw werd gezet. Nu had Hitler een stok gevonden om de hond te slaan. De volgende dag al werd de complete SA-top in het Beierse Bad Wiessee gevangengenomen en standrechtelijk geëxecuteerd. Ook Röhm werd gevangengenomen. In de gevangenis kreeg hij te horen dat hij zelfmoord moest plegen. Toen hij, overtuigd van zijn onschuld, weigerde, werd hij door zijn bewakers neergeschoten.

9. Economische ontwikkelingen

In 1933 waren er 6 miljoen werklozen in Duitsland. Door middel van gigantische werkgelegenheidsprojecten lukte het de nationaalsocialisten, geholpen door de gelijktijdige opleving van de wereldhandel, dit aantal in zeer korte tijd terug te dringen tot onder de 1,5 miljoen (1936). De aanleg van Autobahnen en de wederopbouw van de (wapen)industrie zorgden voor veel werkgelegenheid. De positie van boeren en arbeiders werd verbeterd en de industrie kon profiteren van de nieuwe opdrachten die de nationaalsocialistische programma's met zich meebrachten. De economische successen van het naziregime zorgden voor een groeiende populariteit van de NSDAP. Hitler vond het van groot belang dat Duitsland economisch zo veel mogelijk onafhankelijk werd

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

van het buitenland. De herinnering aan de verlamme geallieerde blokkades tijdens de Eerste Wereldoorlog was nog zeer levend. Er werd daarom geprobeerd surrogaten voor belangrijke grondstoffen te ontwikkelen en de landbouw werd aangezet tot een hogere productiviteit. Hitler was er echter al in een vroeg stadium van overtuigd dat Duitsland gebieden in Oost-Europa zou moeten veroveren om echte oplossingen voor het voedsel- en grondstoffenprobleem te vinden. Al in 1933 had hij enkele officieren toevertrouwd dat *Eroberung neuen Lebensraums im Osten und dessen rücksichtslose Germanisierung* noodzakelijk zouden zijn.

10. Hitlers politiek

Op 14 oktober 1933 verliet Duitsland de Volkenbond. Het was een stap die gevolgd zou worden door de herbewapening van Duitsland. Hitler zinspeelde er al direct op. Hij wist het diplomatiek te verwoorden: Duitsland moest zich wel bewapenen, omdat de leden van de Volkenbond geen enkele neiging toonden zich te ontwapenen. Maar de herbewapening had alleen tot doel een oppermachtig Duits leger in het leven te roepen, dat moest dienen een 'Groot-Duitsland' tot stand te brengen. Frankrijk, dat verscheidene malen na de oorlog het Ruhrgebied had bezet, was in staat geweest om onmiddellijk militair een einde te maken aan Hitlers plannen, maar liet dat evenals Engeland na.

In januari 1934 sloot Hitler een niet-aanvalsverdrag met Polen. De 'vrijstad' Danzig, een Duitse havenstad op Pools gebied, door de geallieerden aan Polen toegewezen als havenstad aan de Oostzee, vormde een bedreiging van de betrekkingen tussen beide landen. Dit verrassende niet-aanvalsverdrag was een tactische zet van Hitler om de agressie tegen Polen uit te stellen tot het moment dat hem geschikt leek. Dat moment kwam in 1939. Toen maakte Hitler het bezit van deze stad tot inzet van de Duitse aanval op Polen. Dat was ook het moment waarop de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Stap voor stap verwerkelijkte Hitler zijn politieke programma tot vereniging van alle Duitsers buiten de grenzen van het Duitse rijk om te komen tot de vorming van een Groot-Duitsland.

11. Duitsland wordt een dictatuur

Nadat in 1933 de NSDAP aan de macht kwam, ontwikkelde Duitsland zich tot een dictatuur. Antisemitisme was een belangrijk onderdeel van de nationaalsocialistische propaganda. Hitler wees de Joden aan als aanstichters van de problemen in Duitsland en maakte er geen geheim van wat er met de Joden zou gebeuren als hij aan de macht zou komen. Na zijn machtsovername in 1933 werden de woorden in daden omgezet. In 1935 werden de Neurenbergwetten uitgevaardigd waarin werd bepaald dat Joden niet meer met personen van Duits bloed mochten trouwen en geen staatsburgers waren. Daarna begon de discriminatie van de Joden steeds grotere vormen aan te nemen. Joden in overheidsdienst verloren hun baan, Joodse winkels werden geboycot, Joodse kinderen werden van school gestuurd. Een voorlopig dieptepunt bereikte de Jodenhaat in november 1938. Tijdens de Kristallnacht (genoemd naar alle ruiten die sneuvelden) werden massaal Joodse synagogen, winkels en woonhuizen aangevallen door opgehitste menigten. Ongeveer 26.000 Joden werden opgepakt en opgesloten in concentratiekampen. Aanleiding voor deze door de nazi's georganiseerde pogrom was de aanslag op een lid van de Duitse ambassade in Parijs door een Joodse jongen. Veel Joden vluchtten in de jaren dertig naar het buitenland. Een groot probleem hierbij was echter dat talrijke landen de Joodse vluchtelingen niet toelieten en terugstuurden naar Duitsland. Niet alleen de Joden werden slachtoffer van de nazi's. Ook zigeuners, homoseksuelen en gehandicapten werden gediscrimineerd en vervolgd.

12. De As Rome - Berlijn

Al was Hitler de man die Europa in een oorlog stortte, toch speelde het fascistische Italië ook een belangrijke rol in het toenemen van de spanningen. Italië, teleurgesteld door het verloop van zijn deelname aan de Eerste Wereldoorlog, mocht aan de zijde van de geallieerden deelnemen aan de vredesconferenties. De Italianen kregen echter slechts enkele door Italianen bewoonde gebieden die eerst aan Oostenrijk-Hongarije toebehoorden. Ook Italië verkeerde na de oorlog in een politieke en economische chaos.

Benito Mussolini (1883 — 1945) was de grondlegger van het fascisme. Dit fascisme had overeenkomsten met het nationaalsocialisme: het was antidemocratisch en dictatoriaal, nationalistisch en gericht op uitbreiding van de macht van Italië, in het bijzonder over de Middellandse Zee.

Op 31 november 1922 vormde Mussolini, in opdracht van de Italiaanse koning, een fascistisch kabinet. In 1925 en daarna werd Italië een dictatoriaal geregeerde staat, waarin alle oppositie werd verboden en waarin een einde gemaakt werd aan iedere vorm van democratie. In en na die jaren zou duidelijk worden dat Mussolini de Middellandse Zee wilde beheersen en zijn invloed zou trachten uit te breiden in Afrika, zoals in de dagen van het Romeinse Rijk.

In oktober 1935 begon Mussolini een militaire actie tegen Abessynië (het huidige Ethiopië) met het doel dat land te veroveren. Deze daad van agressie bracht de Volkenbond in beweging. Met name Engeland vaardigde sancties uit tegen Italië. Deze hadden geen resultaat. In mei 1936 was de Ethiopische weerstand gebroken en werd het land bij Italië ingelijfd.

In juli 1936 begon de Spaanse generaal Franco een militaire opstand tegen de socialistische regering van Spanje. Hij liet uit Spaans Marokko de soldaten van het Spaanse Vreemdelingenlegioen naar Spanje overkomen. Daarmee begon een langdurige, bloedige burgeroorlog in Spanje. De linkse regering werd in stilte gesteund door de Sovjet-Unie en antifascistische vrijwilligers uit verschillende landen van Europa kozen de zijde van de Spaanse regering en namen deel aan de strijd. Franco werd echter gesteund door Italië en Duitsland in de vorm van troepen die als vrijwilligers werden aangevoerd, alsmede een omvangrijke wapensteun.

Hitler en Mussolini vonden elkaar in de steun aan Franco. De toenemende samenwerking mondde in 1936 uit in de totstandkoming van een verbond tussen Duitsland en Italië, de As Rome — Berlijn. In hetzelfde jaar sloot Duitsland ook met Japan een verdrag, terwijl Italië tot dit verdrag toetrad in 1937.

Zo was er naast de As Rome — Berlijn ook het bondgenootschap tussen Duitsland — Japan — Italië, dat de naam Anti-Komintern Pact kreeg. Het Pact werd opgericht ter bestrijding van het internationale communisme. Met deze verdragen had Hitler de positie van Duitsland internationaal versterkt. De herbewapening werd in hoog tempo voortgezet, zodat Duitsland een militaire macht van de eerste orde werd.

13. Annexatie van Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije

Hitler ging nu over tot de annexatie van Oostenrijk. De nazi's in Oostenrijk hadden zelf voor de nodige wanorde gezorgd om zodoende Hitler een aanleiding te geven druk op de Oostenrijkse regering uit te oefenen: de Oostenrijkse regering moest zich inschikkelijk opstellen tegenover de Oostenrijkse nazi's! Zo dwong Hitler de Oostenrijkse

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

kanselier Von Schuschnigg om de nazi Seyss-Inquart in zijn kabinet op te nemen. Natuurlijk was Hitler door deze concessie van de Oostenrijkse regering niet tevreden gesteld. Hij zocht slechts een voorwendsel om een Oostenrijk bij Duitsland te voegen. Kanselier Von Schuschnigg kondigde, om sterker te staan tegenover de Duitse druk, een volksstemming over het al of niet aansluiten bij Duitsland (de *Anschluss*) aan. Een negatieve uitslag van deze volksstemming zou natuurlijk Hitler internationaal te kijk hebben gezet. Het is overigens lang niet zeker, dat die volksstemming inderdaad negatief voor Hitler zou zijn uitgevallen. Toch werd de volksstemming als gevolg van zware Duitse druk uitgesteld. De Oostenrijkse nazi's stelden zich steeds agressiever op en Von Schuschnigg zag geen andere mogelijkheid dan af te treden. Seyss-Inquart, die hem opvolgde, liet op 12 maart de Duitse troepen binnentrekken. Op 13 maart 1938 werd de Oostenrijkse staat opgeheven. In april werd alsnog een volksstemming gehouden, waarbij 99,75% van de kiezers zich al dan niet vrijwillig voor de 'Anschluss' uitsprak.

De annexatie van Oostenrijk leidde niet tot Engelse en Franse tegenacties. Integendeel, de Britse premier Neville Chamberlain meende dat Engeland door een verzoevende houding ('appeasement') tegenover Duitsland met Hitler tot een vergelijk zou kunnen komen om zodoende de vrede in Europa te kunnen bewaren. Dit streven had geen enkele kans van slagen, omdat Hitlers politiek van het begin af aan vaststond: de inlijving van alle gebieden buiten Duitsland, waar Duitsers een meerderheid vormden. Dat Groot-Duitse rijk moest in Europa de hegemonie bezitten, maar vooral zijn macht uitbreiden over delen van Oost-Europa (Polen), Zuid-Europa (Balkan) en de Sovjet-Unie. Het ging Hitler ten diepste om *Lebensraum* in het oosten.

Nog hetzelfde jaar ondernam Hitler een veel verdergaande actie: zijn doel was nu Tsjechoslowakije, een staat die kort na de Eerste Wereldoorlog was samengesteld uit delen van het verslagen Oostenrijk-Hongarije. Tsjechoslowakije herbergde verschillende nationaliteiten: voor het grootste deel Tsjechen (8 miljoen) en daarnaast een Duitstalige minderheid van 3,5 miljoen 'Sudeten-Duitsers' en verder nog ruim 4 miljoen Slovakken, Hongaren, en Polen.

Het eerste doel dat Hitler in Tsjecho-Slowakije beoogde te bereiken was de annexatie van het noordelijk deel, het gebied waar de Sudeten-Duitsers woonden. Wanneer dat lukte, zou de winst nog groter zijn dan de 3,5 miljoen Sudeten-Duitsers die *Heim ins Reich* kwamen. In dat gebied lag een hoogst moderne, militair zeer sterke vestinglinie, door de Tsjechen gebouwd om hun land tegen aanvallen vanuit het noorden te verdedigen. Annexatie van het Sudetenland betekende dat Tsjecho-Slowakije voortaan weerloos zou zijn en ten prooi zou vallen voor aan Duitsland. Daarmee was voor Hitler tevens de weg geopend naar overheersing van de staten op de Balkan: Duitsland moest de rol van het in 1918 ontbonden Oostenrijk-Hongarije in de Balkan overnemen. De methode, waarvan Hitler zich bediende, was in grote trekken dezelfde als die hij in Oostenrijk gebruikte. Hij suggereerde dat de Sudeten-Duitsers moeilijkheden ondervonden in de jonge staat en riep het beeld op van een verdrukte minderheid die streed voor haar zelfbeschikkingsrecht. Op deze manier had Hitler een motief om zijn bedoeling om dit deel van Tsjecho-Slowakije in te lijven, te camoufleren.

De voorlaatste fase werd ingeluid door een troepenconcentratie aan de Duitse kant van de grens. Tsjecho-Slowakije mobiliseerde. Er ontstond een internationale crisis, want Frankrijk en Engeland werden door verdragen verplicht Tsjecho-Slowakije te hulp te komen. Op initiatief van Mussolini werd te München een internationale conferentie belegd. De Engelse premier Neville Chamberlain en de Franse premier Daladier deden daar nog een laatste poging om Hitler te weerhouden van een militaire aanval op

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

Tsjecho-Slowakije. Tsjecho-Slowakije was echter niet vertegenwoordigd op de conferentie. Het resultaat was dat bij het sluiten van het Verdrag van München op 29 september 1938 het behoud van de vrede ten koste ging van Tsjechoslowakije. Het moest Sudetenland aan Duitsland afstaan en daarnaast nog enkele gebieden aan Polen en Hongarije. Het land werd er onverdedigbaar door.

De Duitse troepen trokken het Sudetengebied binnen. De Engelse premier Chamberlain zwaaide bij terugkomst in Engeland op het vliegveld triomfantelijk met een schriftelijke toezegging van Hitler, dat er nooit oorlog zou komen tussen Duitsland en Engeland! De Fransen kregen een zelfde toezegging. Chamberlain kon zeggen dat hij geloofde dat *it was peace for our time!* De vrede leek niet alleen gered, maar ook voor de toekomst bestendig.

Dat was de grote vergissing van het Verdrag van München. Hitler was niet tevreden. Zijn doeleinden reikten veel verder. Een volgende stap was onvermijdelijk.

Die volgende stap kwam in maart 1939, toen Hitler de Tsjechische president Hacha naar Berlijn ontbood. De eis die aan Hacha werd gesteld, hield niet minder in dan de feitelijke overgave van het resterende deel van Tsjecho-Slowakije aan Duitsland. Als protectoraat zou het onder Duits beheer komen. Tsjecho-Slowakije bestond niet meer: op 15 maart 1939 bezetten Duitse troepen Bohemen en Moldavië. Slowakije werd een Duitse vazalstaat. Frankrijk en Engeland legden zich bij de situatie neer.

14. Oorlogsverklaring

Het werd gaandeweg voor ieder duidelijk dat Hitler zijn annexatiepolitiek zou voortzetten en dat Polen het volgende slachtoffer zou zijn.

Inderdaad maakte Hitler Polen al spoedig duidelijk, dat de havenstad Danzig bij Duitsland gevoegd moest worden. Polen zou dan een verbinding met Danzig krijgen in de vorm van een autoweg. Polen begreep dat de annexatie van Danzig voor de deur stond, weigerde op deze eis in te gaan en zocht hulp bij Engeland en Frankrijk.

Chamberlain verklaarde eindelijk dat Engeland niet werkeloos zou toezien, wanneer Polen door Duitsland werd aangevallen. Hitler realiseerde zich, dat deze volgende stap oorlog zou betekenen.

Engeland en Frankrijk begonnen nu toenadering te zoeken tot de Sovjet-Unie. De onderhandelingen met de Sovjet-Unie verliepen echter uiterst traag en dat had zijn oorzaak. Lange tijd had de Sovjet-Unie in een internationaal isolement verkeer. Door alle westerse landen werd het communisme immers als een bedreiging gezien. Nadat Stalin zijn macht had geconsolideerd, begon hij echter in de jaren '30 internationaal aansluiting te zoeken. Gezien de haat die Hitler ten opzichte van het communisme ten toonspreidde, was het niet onlogisch dat Stalin zijn blik eerst op Engeland, Frankrijk en Amerika richtte. Die stelden zich toen nog afwijzend op en Stalin, bang dat deze landen uiteindelijk voor Duitsland zouden kiezen en tegen de Sovjet-Unie, besloot toen in te gaan op de toenaderingspogingen van Hitler. En zo hoorden Engeland en Frankrijk plotseling de verrassende tijding dat de Sovjet-Unie met Hitler een niet-aanvalsverdrag had gesloten!

Natuurlijk was dit een monsterverbond, dat beseften beide partijen. Hitler kreeg in ieder geval van Stalin de vrije hand voor een aanval op Polen. De wereld begreep nu dat oorlog voor de deur stond. Op 1 september 1939 viel Hitler Polen binnen. Op 3 september 1939 verklaarden Engeland en Frankrijk Duitsland de oorlog. Polen gaf na enkele weken de strijd op. Het Russische leger bezette snel het oosten van Polen.

15. De schemeroorlog

De periode van oktober 1939 tot mei 1940 verliep zonder belangrijke acties aan het Westfront. Op het Westfront in Frankrijk lagen de legers van Frankrijk (versterkt door Engelse troepen) en Duitsland tegenover elkaar in wat de Engelsen de 'Phoney War', de Fransen de 'Drôle de Guerre' en de Duitsers de 'Sitzkrieg' noemden. In West-Europa gebeurde niets. Duitsland werkte hard aan de verdere opbouw van zijn militaire macht. Wellicht hoopte Hitler ook dat Engeland en Frankrijk zich zoals eerder bij de feiten zouden neerleggen. Dat gebeurde echter niet.

In november 1939 viel de Sovjet-Unie Finland aan, dat zich buitengewoon dapper verdedigde. Finland sloot na een vijf maanden durende heldhaftige tegenstand noodgedwongen een verdrag met de Sovjet-Unie.

DE MEIDAGEN VAN 1940

1. Het Duitse offensief

Voor de Nederlandse militaire attaché in Berlijn was het reeds in de zomer van 1939 een vaststaand feit dat er een oorlog zou komen. Hij had connecties bij de Duitse contraspionage (Abwehr) en kreeg in de periode tot mei 1940 belangrijke informatie, die hij prompt doorstuurde naar het hoofdkwartier van het Nederlandse leger in Den Haag. Uit die informatie bleek duidelijk dat bij een eventuele Duitse agressie in het westen Nederland niet vrij zou blijven. Een ander voorteken was de vondst van papieren, buitgemaakt op inzittenden van een Duits vliegtuig, dat op 10 januari 1940 bij Mechelen een noodlanding uitvoerde. Uit deze papieren bleek zonneklaar dat een aanval op Nederland, België en Frankrijk op handen was.

Al op 19 oktober 1939 werd het eerste ontwerp van een ambitieus plan onder de naam 'Fall Gelb' opgesteld door het Duitse opperbevel. Alhoewel het plan de daarop volgende maanden diverse keren zou veranderen, was het einddoel altijd gelijk en volgde het de doelstellingen van 'Weisung nr. 6', waarin Hitler onder meer aangaf: *Op de noordelijke vleugel van het westelijk front zal een offensief ingezet worden dwars door België, Luxemburg en Nederland. Deze aanval moet zo krachtig mogelijk zijn en zo snel mogelijk worden uitgevoerd. Het doel van deze operatie is zoveel mogelijk Franse en geallieerde strijdkrachten te vernietigen, de nodige bases te veroveren, om een aanval met lucht- en zeestrijdkrachten te doen op Groot-Brittannië en ons vitale Ruhrgebied tegen vijandelijke acties te beschermen.*

Aanvankelijk kwam het Duitse opperbevel met een nieuwe versie van het plan 'Schlieffen' uit de Eerste Wereldoorlog, dat voorzag in een aanval via Nederlands Limburg, om daarna in westelijke richting de Belgisch-Nederlandse grens te volgen en bij de kust naar het zuiden af te buigen. Zodoende zouden de geallieerde legers omsingeld en uitgeschakeld kunnen worden. Het was in feite een moderne kopie van het Duitse aanvalsplan uit de Eerste Wereldoorlog en kreeg nooit de enthousiaste bijval van Hitler waar het opperbevel op hoopte.

Dit plan sloot overigens heel goed aan op de geallieerde verdedigingsstrategie. Deze was erop gebaseerd dat de geallieerde legers bij een Duitse aanval zouden oprukken van de posities langs de Frans-Belgische grens naar linies die liepen vanaf Antwerpen langs de rivier de Dijle, om dan zuidelijk af te buigen langs de rivier de Maas, om daar aan te sluiten op de machtige Franse Maginotlinie.

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

In een latere fase deed generaal Von Manstein een driest voorstel dat door het opperbevel werd afgewezen, maar dat Hitler zo aansprak dat hij direct opdracht gaf het in een aanvalsplan uit te werken.

Dit 'Plan Manstein' voorzag in aanvallen op diverse plaatsen over de Nederlandse en Belgische grenzen, zodat de Fransen en de Engelsen hun troepen van de Frans-Belgische grens zouden laten oprukken naar het noorden. Enige tijd later zou de hoofdmacht van het Duitse leger, bestaande uit sterke tankeenheden, door de Ardennen oprukken in de richting van Sedan, om daar de Maas over te steken. Daarna moest zo snel mogelijk doorgestoten worden naar het Kanaal, om daarmee de geallieerde troepen in België van Frankrijk af te sluiten, waarna ze vernietigd konden worden. Het was een gedurfd, maar briljant plan.

Het succes hing af van de snelle doorbraak van de Duitse pantsereenheden in de Ardennen. Deze eenheden waren opgeleid voor de mobiele oorlogvoering, die aangeduid werd met de term 'Blitzkrieg'. Deze vorm van oorlogvoeren was reeds in Polen met succes toegepast.

2. De Nederlandse defensie

De Nederlandse verdediging moest rekening houden met een aantal feiten. Ten eerste was het Nederlandse leger te zwak om het gehele grondgebied te verdedigen. Men moest zich daarom beperken tot de meest vitale delen. Ten tweede werd een strikte neutraliteit in acht genomen, waardoor eventuele verdedigingslijnen niet gezamenlijk met bondgenoten konden worden bestudeerd en aangelegd.

Met deze beperkingen werd het volgende verdedigingsplan opgezet: De verdediging zou worden gevoerd in de zogenaamde Grebbelinie, die liep vanaf het IJsselmeer, oostelijk langs Amersfoort via Veenendaal tot de Grebbeberg bij Rhenen. Tussen grote rivieren liep de stelling door in de Betuwestelling en verder naar de Peel-Raamstelling in Brabant.

Achter de Grebbelinie lag de Nieuwe Hollandse Waterlinie, waarin een lichte bezetting lag, maar waar de verdedigers van de Grebbelinie op terug konden vallen. Deze stelling sloot in het zuiden aan op het Zuidfront, dat liep langs het Hollands Diep en het Haringvliet naar de kust. Voor de afsluitdijk in het noorden lag in Friesland de stelling Kornwerderzand. Bij Den Oever (aan de kant van Noord-Holland) lag een dergelijke stelling waarop kon worden teruggevallen. Het op deze manier verdedigde gebied, bestaande uit Noord- en Zuid-Holland en een deel van Utrecht, werd 'Vesting Holland' genoemd.

Langs de rivieren de IJssel, Maas-Waalkanaal en Maas waren naar het oosten gerichte verdedigingslijnen aangelegd, bestaande uit kazematten en artillerie. De verdediging van het IJsselmeer was opgedragen aan de Koninklijke Marine, die met het IJsselmeerflottielje een Duitse oversteek naar Noord-Holland moest verijdelen.

De Nederlandse strijdkrachten stonden onder het opperbevel van generaal Henri G. Winkelman. Er waren ongeveer 300.000 man onder de wapenen, waarvan een vijfde gedeelte rekruten.

Het Nederlandse leger bezat geen tanks en de bewapening was over het algemeen niet modern. Voorts beschikte Nederland over een luchtmacht met ongeveer 125 operationele vliegtuigen, waarvan er ongeveer 60 als modern konden worden beschouwd. Het merendeel werd echter op de eerste oorlogsdag op de grond vernield.

De Koninklijke Marine had haar hoofdmacht in Nederlands-Indië. In Nederland lagen een (verouderde) kruiser, een torpedobootjager (zojuist teruggekeerd uit Indië) en enkele torpedoboten en andere kleinere vaartuigen.

3. De Duitse plannen

Het deel van de Duitse aanval dat op Nederland was gericht, was geheel berekend op bliksemsnel succes. Dit was noodzakelijk voor de Duitse legervoering met het oog op de operatie tegen Frankrijk en de daar gelegerde Franse en Britse troepen. Een snel succes in Nederland zou de kans verkleinen van een eventuele geallieerde landing op de Nederlandse kust, waardoor de Duitse troepen in België in de rug konden worden aangevallen. Verder werd het belangrijk geacht snel de beschikking te krijgen over de Nederlandse vliegvelden om de troepen in België en Frankrijk de nodige luchtsteun te kunnen geven.

In Nederland vormden de noord-zuid lopende rivieren een lastige hindernis, die een snelle overrompeling zouden kunnen dwarsbomen. Het veroveren van onbeschadigde bruggen over deze rivieren was daarom essentieel. Hiervoor werden speciale troepen opgeleid en in zogenaamde overvalcommando's ingedeeld.

Om een snelle toegang tot de Vesting Holland te verkrijgen zouden parachutisten worden ingezet aan het zuidelijk front, waar belangrijke bruggen veroverd moesten worden. Verder waren troepen aangewezen, die met watervliegtuigen zouden worden aangevoerd, om de Maasbruggen in Rotterdam te veroveren en te behouden totdat de Duitse grondtroepen gearriveerd waren. Een pantserdivisie moest deze troepen zo snel mogelijk proberen te bereiken, middels een snelle doorstoot door Noord-Brabant richting Moerdijk.

Om de Nederlandse regering en bevelvoering te ontregelen werd een plan uitgewerkt, waarin Duitse luchtlandingstroepen met vliegtuigen zouden worden ingevlogen op de vliegvelden rondom Den Haag: Valkenburg, Ypenburg en Ockenburg. Gesteund door parachutisten moesten deze troepen vanaf deze vliegvelden oprukken naar de binnenstad en de regering, de koninklijke familie en de bevelvoering van het leger gevangen nemen.

De invasie zelf werd opgedragen aan het 18^e leger (Groningen tot Venlo) en het 6^e leger (Venlo tot Maastricht). Na de grensoverschrijding zouden troepen van het 18^e leger aanvallen doen in de richting van de Afsluitdijk, over de IJssel in de richting van Utrecht en via Noord-Brabant in de richting van Moerdijk. Het 6^e leger concentreerde zich op een zo snel mogelijk oversteken van de Maas om dan door Limburg heen België aan te vallen.

4. De aanval op Nederland

Nadat op 10 mei 1940 om 3.55 uur 's nachts Duitse troepen de Nederlandse grens hadden overschreden, richtte koningin Wilhelmina zich in de ochtend in een proclamatie tot het Nederlandse volk:

Mijn volk,

Nadat ons land met angstvallige nauwgezetheid al deze maanden een stipte neutraliteit had in acht genomen en terwijl het geen ander voornemen had, dan deze houding streng en consequent vol te houden, is in de afgelopen nacht door de Duitse weermacht, zonder de minste waarschuwing, een plotselinge aanval op ons gebied gedaan; dit niettegenstaande de plechtige toezegging, dat de neutraliteit van ons land zou worden ontzien, zolang wij haar zelf handhaafden. Ik richt hierbij een vlammend woord van protest tegen deze voorbeeldloze schending van wat tussen beschaafde staten behoorlijk is. Ik en mijn regering zullen ook thans onze plicht doen. Doet gij de uwe, overal en in alle omstandigheden, ieder op zijn plaats, waarop hij gesteld is, met uiterste waakzaamheid en met innerlijke overgave, waartoe een rein geweten in staat stelt.

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

Hoewel de Duitse aanval dus om 03.55 uur begon, was het Nederlandse luchtruim al 21½ uur eerder op grote schaal geschonden door vliegtuigen die in westelijke richting vlogen. Gelijktijdig met de eerste grensoverschrijdingen begonnen deze vliegtuigen, nadat ze boven de Noordzee gekeerd waren, met aanvallen op vliegvelden en het leggen van magnetische mijnen in de Nederlandse zeegaten.

Terwijl een geweldige legermacht over de Nederlandse grenzen stroomde, werden op grote schaal luchtlandingstroepen ingezet. In de vroege morgen begonnen de goed voorbereide landingen rondom Den Haag met een zwaar luchtbombardement op de vliegvelden Ypenburg en Valkenburg en op enkele doelen in Den Haag. Daarna landden al spoedig transportvliegtuigen van het type Junkers Ju 52 en daalden er parachutisten rondom de vliegvelden. De verdedigers van het vliegveld Ypenburg begroetten de Duitse vliegtuigen met gericht vuur, waardoor enkele vliegtuigen in brand vlogen. Ook een tweede groep onderging dit lot en een derde golf vliegtuigen kon vanwege de brandende wrakken niet meer landen. De Duitse landing op Ypenburg was in eerste instantie mislukt. De parachutisten die rondom het vliegveld waren geland, vormden echter een gevaar en na hevige gevechten slaagden ze erin toch een deel van het vliegveld te bezetten.

Het vliegveld Valkenburg was nog in aanbouw en de bodem was nog te slap voor gebruik. De parachutisten die daar landden, raakten in gevecht met de Nederlandse verdedigers en nadat enkele Junkers met luchtlandingstroepen waren geland, werd het Duitse overwicht te groot en was het pleit kort na 6 uur 's morgens beslecht. Van de 44 op Valkenburg gelande vliegtuigen kon er nog maar één opstijgen. De rest was tot de romp weggezakt in de drassige bodem. De Duitsers rukten op vanaf het veroverde vliegveld en bezetten het dorp Valkenburg, waarna ook Katwijk en een deel van de verkeersweg Amsterdam-Den Haag werden bezet.

Ook op en bij Ockenburg werden Duitse landingen uitgevoerd. De Nederlandse verdedigers werden overrompeld. Wel konden de verdedigers voorkomen dat de Duitsers een aanval inzetten richting Loosduinen. Na de geïmproviseerde afsluiting van Den Haag gingen diverse commandanten tot de aanval over en aan het eind van de dag waren de vliegvelden weer in Nederlandse handen.

Inmiddels waren Duitse parachutisten geland bij Rotterdam en bij Moerdijk. Zij hadden opdracht de bruggen bij Moerdijk, Dordrecht en Rotterdam bij verrassing te nemen en te houden tot contact was gelegd met troepen die via Noord-Brabant oprukten. De landingen werden uitgevoerd na bombardementen rondom de doelen. Na schermutselingen met de verdedigers wisten de Duitsers de Moerdijkbruggen ongeschonden in handen te krijgen en gedurende de dag werd de as Dordrecht-Moerdijk veroverd. Daarmee ontstond een opening in de belangrijkste verdedigingslinie van Vesting Holland.

Om 05.00 uur 's morgens landden er op de Nieuwe Maas in Rotterdam een aantal waternvliegtuigen (Heinkel He 59), waaruit troepen per rubberbootjes naar de kant peddelden en zonder noemenswaardige tegenstand de Maasbruggen, het Noordereiland, het Maasstation, de Boompjes en een aantal gebouwen op de noordelijke oever in bezit namen. Al snel kregen ze versterking van parachutisten die bij het Feijenoordstadion waren geland. Nadat het vliegveld Waalhaven was gebombardeerd, waarbij een gedeelte van de daar aanwezige Nederlandse vliegtuigen van het type Fokker G.I waren vernield, werd het vliegveld ook door parachutisten veroverd. Op initiatief van enkele Nederlandse commandanten werd op de noordelijke Maasoever met tegenacties begonnen. Ook stortten de in Rotterdam gelegeerde mariniers zich in de strijd. De Nederlandse torpedoboot Z 5 verleende assistentie en vernietigde een vijftal Heinkels op de rivier. Daarna stoomde de Z 5 op naar de Willemsbrug en vuurde op de Duitse

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

posities. Zelf kreeg de Z 5 ook enkele treffers en de roerganger werd gewond. Toen al het kruit verschoten was, trok het schip zich terug.

Om 10.30 uur besloot vice-admiraal Furstner, de chef marinestaf, de torpedootjager Hr. Ms. Van Galen naar Rotterdam te sturen. Toen het schip op de Nieuwe Waterweg ter hoogte van Vlaardingen kwam, kreeg het een aanval van de Luftwaffe te verduren, waarbij de vuurleiding, het stuurhuis en een kanon werden vernield. De Van Galen meerde af in de Merwedehaven, waar het schip langzaam zonk.

Inmiddels waren de Duitse troepen de Nederlandse grens overschreden in de Achterhoek, in Noord-Limburg (ter hoogte van Venlo) en in Zuid-Limburg. Ook in het noorden van Groningen overschreden Duitse troepen de grens. Deze hadden de opdracht via de Afsluitdijk de Vesting Holland vanuit het noorden te veroveren.

Zoals eerder vermeld, hadden de Duitsers voor het veroveren van de bruggen over de Nederlandse rivieren speciale overvalcommando's opgericht. Vaak maakten deze commando's gebruik van vermommingen, waardoor de verdedigers van de bruggen om de tuin werden geleid. Men schuwde niet om als Nederlandse militairen verkleed hun doel te bereiken. Voordat deze commando's hun werk konden doen, werden de bruggen bij Venlo, Mook en diverse andere plaatsen langs de Maas opgeblazen. De enige brug waarbij dit niet tijdig lukte, was die bij Gennepe.

Over deze genomen brug stoomde direct een pantsertrein, gevolgd door een goedertrein. Zodra deze treinen achter de Nederlandse linies kwamen werden de Duitse troepen uitgeladen, die de verdedigers van de Maaslinie in de rug aanvielen. Daarna stoomde de trein verder en reed bij Mill door de volkomen verraste Peel-Raamstelling, een onderdeel van de Nederlandse hoofdverdedigingslinie.

Bij de verrassende aanvallen op de Nederlandse vliegvelden vroeg in de morgen van 10 mei waren de opgestelde vliegtuigen van de Nederlandse luchtmacht in principe een eenvoudige prooi voor de Duitse bommenwerpers. Toch konden nog veel vliegtuigen opstijgen. Op Waalhaven wisten 8 van de 11 Fokker G.I's op te stijgen en 16 Duitse vliegtuigen neer te schieten. Door het bombardement konden ze niet terugkeren naar het vliegveld en werden ze op het strand bij Oostvoorne aan land gezet, onbruikbaar voor de rest van de oorlog. In het Noord-Hollandse Bergen stonden nog eens 12 G.I's, maar hier werden 11 stuks op de grond vernield en kon maar één toestel opstijgen. Voor de jagers op De Kooy, Schiphol en Ypenburg gold hetzelfde.

Slechts de eerste oorlogsdag was er werkelijke sprake van strijd in de lucht. De Nederlandse jagers weerden zich moedig, maar tegen het eind van de dag was het grootste gedeelte uitgeschakeld en resteerden hoofdzakelijk verouderde tweedekkers.

De vijand was op 10 mei met een geweldige legermacht Nederland binnengevallen en had de Nederlandse legerleiding verrast met luchtlandingsoperaties achter de linies. Toch was de eerste oorlogsdag niet helemaal ongunstig verlopen. De luchtlandingsoperaties rond Den Haag waren onder controle en troepen stonden klaar om de geïsoleerde Duitse troepen te elimineren. De grenstroepen hadden hun taak goed volbracht en hadden lucht gegeven voor de organisatie van de hoofdverdedigingslinie.

Er waren wel zorgen. De Duitsers beheersten de as Moerdijk-Rotterdam en verder waren Duitse troepen doorgebroken in de Peel-Raamlinie. Ook was de Nederlandse luchtmacht gereduceerd en konden de overgebleven vliegtuigen alleen nog gebruikt worden voor verkenning en summiere hulp bij de verdediging. Wel waren gesprekken geopend met de Franse legerleiding, die toezegde troepen en tanks te sturen om de Moerdijkbruggen te ontzetten.

5. De koningin wijkt uit naar Engeland

Na het kritieker worden van de toestand weken al op 12 mei prinses Juliana en prins Bernhard uit naar Engeland. Dat was de dag waarop 's avonds bekend werd dat de Duitsers na een snelle opmars door de Langstraat in Noord-Brabant de Moerdijkbruggen bereikt hadden.

Op 13 mei ging koningin Wilhelmina bij Hoek van Holland aan boord van een Engelse torpedoboot. Het was haar bedoeling naar Zeeuws-Vlaanderen te gaan. Dat was met het oog op de strijd in België echter geen reële optie meer en onder protest van de koningin zette de boot koers naar Engeland. De ministers van Buitenlandse Zaken en Koloniën waren beiden al op 10 mei naar Engeland gevlogen om hulp te vragen in de strijd tegen Duitsland. Engeland beschikte echter over onvoldoende materieel en troepen en had bovendien in de eerste plaats zorgen om zijn eigen veiligheid. De overige ministers voegden zich op de avond van 13 mei bij hen. De Nederlandse regering in ballingschap vestigde zich in Londen.

6. De strijd om de Grebbelinie

De Grebbeberg vormde een belangrijk onderdeel van de verdediging van ons land tegen de Duitse troepen. Het was een onderdeel van de Valleistelling, die ook wel Grebbelinie werd genoemd. Pas in 1939 werd de slecht onderhouden verdedigingslinie haastig opgeknapt met het oog op de toenemende Duitse dreiging. Zo werden in ijlt tempo betonnen kazematten gebouwd. Om de linie verder te versterken werden de stukken land vóór de stelling onder water gezet. Bij de strook tussen Wageningen en de Grebbeberg was dit niet mogelijk. Dit was dan ook de zwakke plek in de Grebbelinie, waarop de Duitse aanval zich richtte.

De strijd om de Grebbeberg duurde van 10 tot 14 mei 1940. In de nacht van 10 op 11 mei werd de aanval op deze stelling geopend. Op 13 mei viel de Grebbeberg in handen van de vijand. Slechts een kleine groep soldaten wist zich nog staande te houden, maar kon geen echte tegenstand meer bieden. Het Nederlandse leger trok zich 's nachts terug.

Direct na de gevechten op de Grebbeberg werd op last van de Duitsers begonnen met het zoeken naar gesneuvelden en gewonden. Een groep arbeiders uit de omgeving legde op de Grebbeberg een begraafplaats aan. Na de overgave werden de Nederlandse en Duitse slachtoffers op de plaats van het strijdtoneel begraven. Deze begraafplaats op de Grebbeberg werd hiermee de eerste oorlogsbegraafplaats van Nederland. Na de oorlog werden de stoffelijke resten van de Duitse militairen overgebracht en herbegraven op de begraafplaats voor Duitse gesneuvelden te IJsselsteyn (Limburg).

7. Bombardement en capitulatie

Het veldleger voltooide de terugtocht en nam stelling achter de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het mocht echter niet meer baten. Op 14 mei besloten de Duitsers een beslissing af te dwingen door middel van een bombardement op Rotterdam.

In de ochtend van 14 mei eiste de Duitse commandant van de troepen die bij de bruggen vochten de overgave van de stad. Zo niet, dan zouden er maatregelen worden genomen die konden leiden tot de volledige vernietiging van de stad. De Nederlandse autoriteiten kregen de gelegenheid om hierover na te denken tot 12.30 uur. Omdat het ultimatum niet ondertekend was, verzocht de Nederlandse commandant in Rotterdam om een door een bevoegd officier getekend document. Aan dit verzoek werd alsnog tegemoet gekomen en de uiterste tijd werd verschoven naar 16.20 uur. Deze

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

wijziging werd doorgegeven naar Duitsland. Maar op dat moment waren de Duitse bommenwerpers al opgestegen met de opdracht de stad te bombarderen, tenzij de daar aanwezige Duitse troepen rode lichtkogels zouden afschieten. Het bericht dat de tijd verschoven was, bereikte de vliegtuigen niet. Tegen 13.30 uur arriveerden de bommenwerpers boven de stad. De Duitse troepen schoten inderdaad ter waarschuwing rode lichtkogels af. Eén groep bommenwerpers, waarvan de commandant de lichtkogels zag, draaide af en vloog weg. Maar een tweede groep zag de waarschuwing niet en bombardeerde de binnenstad: een vuurstorm legde de binnenstad in de as, bijna 900 Rotterdamse burgers verloren het leven, 78.000 mensen werden dakloos, 25.000 woningen gingen verloren. De verbindingen met Den Haag vielen uit. De commandant van Rotterdam kwam daardoor zelf voor de beslissing te staan of hij de stad moest overgeven en besloot te capituleren.

Ook bij Utrecht was een parlementair verschenen met een ultimatum. Hij werd teruggestuurd, maar uitgestrooide pamfletten gaven aan dat ook hier een bombardement zou volgen. De opperbevelhebber van het Nederlandse leger generaal Winkelman kon niet anders besluiten dan te capituleren. Op 15 mei werden in een school te Rijsoord de capitulatievoorwaarden getekend.

8. Zeeland vecht nog door

De capitulatie gold niet voor Zeeland. Daar bevonden zich Franse en Britse troepen, waar de Nederlandse legerleiding geen zeggenschap over had. Nederlandse troepen, afkomstig vanuit Noord-Brabant, waren inmiddels in Zeeland aangekomen en sloten zich aan bij de reeds aanwezige Nederlandse verdedigers. Het zwaartepunt van de verdediging lag op de eilanden Zuid-Beveland en Walcheren, omdat deze eilanden een strategische ligging hadden aan de route via de Westerschelde naar Antwerpen. Op 13 mei waren Franse troepen van Terneuzen naar Borssele en Hoedekenskerke vervoerd om de verdediging te versterken.

Nadat de Duitse troepen op 14 mei tot Bergen op Zoom waren genaderd werd al snel aanstalten gemaakt Zuid-Beveland aan te vallen. De aanval begon op 15 mei. Nadat de Duitsers de Sloedam hadden veroverd, trokken ze op Middelburg aan. Op 17 mei kreeg de stad het zwaar te verduren. Om 10.30 uur ontploften in de binnenstad de eerste zware granaten van de bij Lewedorp gelegerde Duitse artillerie. Om 13.30 uur viel een eskader Heinkel bommenwerpers de stad aan. De historische binnenstad veranderde in een vuurzee: *Het schitterende Abdijcomplex wordt als een fakkel met de Lange Jan als een hoog geheven walmende toorts. Pas laat in de avond bezwijkt de spits met een donderend geraas. Tot op de zaterdagmorgen is het een orgie van vuur en rook. Omdat de bevolking massaal is weggevlucht blijft het dodental beperkt tot 22 personen. Achthonderd gezinnen zijn dakloos geworden.* In de avond van 17 mei capituleerde Zeeland. Na de val van Antwerpen op 18 mei trokken de Duitsers Zeeuws-Vlaanderen in en op 27 mei was ook dit laatste stukje Nederland in Duitse handen.

9. Conclusie

Vijf dagen lang had de oorlog in Nederland gewoed. Behalve een deel van de krijgsmacht hadden ook vele burgers met de verschrikking ervan kennisgemaakt. Het Nederlandse leger telde na de korte strijd meer dan 2000 gesneuvelden. Onder de burgers vielen ook slachtoffers, hoofdzakelijk als gevolg van het bombardement op Rotterdam. Maar de Duitsers hadden de overwinning niet voor niets gekregen. Zo kostten bijvoorbeeld de gevechten bij de Moerdijkbruggen en Rotterdam hen ongeveer 1200 man aan gesneuvelden, gewonden of krijgsgevangenen.

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

De Duitse verliezen aan vliegtuigen waren ook aanzienlijk: 324 stuks, waarvan 232 Junker transportvliegtuigen. Toch was het voor een belangrijk deel aan de Duitse Luftwaffe te danken dat de grondtroepen zo snel konden oprukken. Door hun beheersing van het luchtruim konden de Duitse vliegtuigen alles controleren. De indruk die de Stuka duikbommenwerpers op de Nederlandse troepen maakten, was enorm.

De gevolgen van het neutraliteitsbeleid hadden zich doen voelen. Gedurende de jaren voorafgaande aan de oorlog was de communicatie tussen de politiek en de legerleiding onvoldoende. Terwijl de politiek de ogen sloot voor de internationale ontwikkelingen en hoopte bij een eventuele oorlog opnieuw buiten schot te blijven, werd van de legerleiding verwacht dat ze een afdoende verdediging opbouwde en onderhield. De inkringing van de Nederlandse defensie om budgettaire redenen had zijn sporen nagelaten en leverde een niet in te halen achterstand op in vergelijking met de omringende landen.

DE BEZETTING

1. Leven in bezettingstijd

De nieuwe bezetters gedroegen zich aanvankelijk correct. Zelfs de krijgsgevangenen werden weer vrijgelaten. Het nieuwe Duitse bestuur onder leiding van de Oostenrijkse nazi Seyss-Inquart beloofde dat de Duitsers de Nederlandse wetten zouden respecteren en dat de Nederlandse ambtenaren hun werk zouden kunnen blijven doen. Het Nederlandse volk was tenslotte een Germaans broedervolk. Het moest echter wel worden ingewonnen voor het nationaalsocialisme, zodat het later kon opgaan in het Groot-Duitse Rijk.

Na korte tijd waren vrijwel alle artikelen op de bon. Het distributiestelsel was al voor de bezetting ingevoerd. Het werd echter uitgebreid. Tegen inlevering van de op de distributiekantoren verkrijgbare bonnen kon men in de winkels bepaalde artikelen kopen. Het doel ervan was de beschikbare hoeveelheid artikelen zo eerlijk mogelijk te verdelen.

Ook werd de avondklok ingesteld. Tijdens de 'spertijd' mochten de mensen niet op straat komen. De ramen moesten verduisterd worden om vijandige vliegtuigen geen herkenningspunten te bieden. De verjaardag van prins Bernhard op 29 juni 1940 was echter aanleiding om Duitsers en NSB'ers duidelijk te maken dat de Nederlandse bevolking nog niet 'om' was. Er werd gevraagd, men droeg een witte anjer of een oranje-strikje. Anjerdag was nog geen echt verzet tegen de bezetter, maar wekte wel het Duitse ongenoegen op.

Andere beginnende vormen van verzet waren het laten rondgaan van foto's van het Koninklijk Huis, het dragen van speldjes met afbeeldingen van de vorstin, gemaakt van uitgezaagde dubbeltjes en kwartjes, en het vertellen van moppen over Hitler en zijn handlangers.

2. Duitse maatregelen tot februari 1941

De bezetters wilden het nationaalsocialisme ook in de Nederlandse samenleving verankeren. Om nazificering te realiseren werden onder meer de volgende maatregelen genomen:

- ❖ Er kwamen richtlijnen voor radio-uitzendingen en voor de pers;
- ❖ Op leerboeken kwam censuur. Alles wat de bezetter niet aangenaam was, moest eruit verdwijnen;

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

- ❖ De Winterhulp Nederland werd opgericht. Deze kreeg het alleenrecht om geld in te zamelen voor liefdadige doeleinden. Veel werd er niet opgehaald, blijktens de bekende uitspraak uit die tijd: *Nog geen knoop van je gulp voor de Winterhulp*;
- ❖ De Staten-Generaal en de Raad van State werden geschorst;
- ❖ Socialistische en communistische organisaties werden onder toezicht gesteld.

3. De Februaristaking

Binnen twee maanden werden al de eerste anti-Joodse maatregelen ingevoerd. Het ritueel slachten werd verboden en in oktober moesten ambtenaren een niet-Joodverklaring tekenen. Vanaf november werden Joodse ambtenaren en hoogleraren ontslagen. Met ingang van januari 1941 waren bioscopen verboden terrein voor Joden en ook moesten zij zich laten registreren. Veel Joden, met name die van Poolse en Russische afkomst, weigerden. Treiteren en mishandelen van Joden kwam ook steeds vaker voor. Joodse winkels werden geplunderd, in synagogen werden branden gesticht. Deze maatregelen riepen Joods verzet op. Op 11 februari 1941 werd een veertigtal marcherende nationaalsocialisten afgetuigd door een Joodse knokploeg. Dat was voor de Duitsers reden om de Jodenhoek in Amsterdam af te sluiten. In deze Jodenhoek (tussen het Centraal Station, de Kloveniersburgwal, Waterlooplein, Valkeburgerstraat en Prins Hendrikkade) woonden meer dan 25.000 Joden, naast veel niet-Joden.

De Joodse wijk, aangegeven met grote borden waarop 'Judenviertel' stond, was geen afgesloten geheel. Duizenden arbeiders kwamen door de wijk op weg naar hun werk in de fabrieken en op de werven. Juist op deze werven raakte de situatie gespannen. Het Oberkommando der Kriegsmarine stelde in januari 1941 de eis dat drieduizend arbeiders van de Nederlandse werven in Duitsland moesten gaan werken. Maar toen de datum kwam waarop deze arbeiders zich moesten melden, kwamen maar acht mannen opdagen. Dat was op 10 februari 1941. De arbeiders besloten te staken totdat deze maatregel door de Duitsers was ingetrokken. Op 17 februari legden 2200 arbeiders het werk neer. Daarop trokken de Duitsers de dwangmaatregelen in.

Het bleef onrustig in Amsterdam vanwege Duitse razzia's en vernielingen van Joodse winkels. Zo werden op 15 februari de ruiten van ijssalon Koco in Amsterdam-Zuid ingeslagen. Deze ijssalon kwam al gauw onder 'bescherming te staan' van een knokploeg. Toen op 19 februari de Duitsers een inval deden in de ijssalon, werden ze door deze knokploeg bestookt. De Duitsers reageerden hierop met een grote razzia in de Jodenhoek op 22 februari. Iedere man met een Joods uiterlijk werd opgepakt. De mannen werden op het Jonas Daniël Meyerplein bijeengedreven, afgeranseld en afgevoerd. De volgende dag werd de razzia herhaald en werden nog meer mannen opgepakt. De ongeveer 390 opgepakte Joden werden geïnterneerd in Schoorl en werden van daar uit doorgevoerd naar concentratiekamp Buchenwald.

De arbeiders besloten als teken van protest opnieuw te gaan staken. Behalve de arbeiders werden nu ook grotere delen van de Amsterdamse bevolking erbij betrokken. Met name de communisten speelden in op de anti-Duitse gevoelens onder de bevolking. Hoewel de communisten een belangrijke rol in de staking speelden, moet benadrukt worden dat de communisten niet het initiatief namen. Na de oorlog eiste de CPN overigens wel de eer daarvan op.

Op 25 februari begon de staking bij het trambedrijf. Dat was het teken waar iedereen op wachtte. Binnen korte tijd breidde de staking zich uit over heel Amsterdam. *Protestteert tegen de Afschuwelijke Jodenvervolgingen! Organiseert in alle bedrijven de proteststaking! Eischt de onmiddellijke vrijlating van de gearresteerde Joden! Eischt de ontbinding van de WA-terreurgroepen! Organiseert in de bedrijven en in de wijken de zelfverdediging! Weest solidair met het zwaar getroffen Joodsche deel van het*

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

werkende volk! Onttrekt de Joodsche kinderen aan het Nazi-geweld, neemt ze in Uw gezinnen op! Beseft de enorme kracht van Uw Eensgezinde Daad! Staakt! Staakt! Staakt!

Deze woorden werden door de communisten verspreid. 's Middags staakte bijna de hele stad. Binnen 24 uur was de staking overgeslagen naar de Zaanstreek, Haarlem, Weesp, Hilversum en Utrecht.

De Duitsers sloegen terug met maatregelen tegen de stakers en de betrokken steden. Er werden communisten opgepakt. Sommigen werden gefusilleerd en anderen werden naar concentratiekampen gestuurd. De staking bewerkstelligde niet de intrekking van de anti-Joodse maatregelen van de bezetter. Deze werden alleen maar extremer.

4. Maatregelen tegen de Joden

In 1940 woonden er ruim 160.000 Joden in ons land. Hieronder bevonden zich ongeveer 22.000 vluchtelingen uit Duitsland. Op een totale bevolking van ruim negen miljoen maakte dit Nederland tot een land met een groot aantal Joodse medeburgers. Desondanks speelde het antisemitisme geen rol van betekenis in de Nederlandse politiek. Zelfs de nationaalsocialistische NSB was aanvankelijk niet anti-semitisch. Vanaf 1935 radicaliseerde de NSB en nam een anti-Joodse houding aan. In 1940 speelde de partij van Mussert echter geen rol meer in de nationale politiek. Bij de verkiezingen in 1937 en 1939 behaalde de NSB niet meer dan vier procent van de stemmen.

Met de Duitse inval kreeg Nederland ook het 'Jodenprobleem' opgedrongen. Vrij snel na de capitulatie op 15 mei 1940 werden de eerste anti-Joodse maatregelen uitgevaardigd. In snel tempo werd een systeem opgebouwd om het mogelijk te maken de Joden op te pakken en te deporteren.

De bezetter trof in Nederland een goed georganiseerde persoonsregistratie aan, waardoor het eenvoudig was om systematisch mensen op te sporen en op te pakken.

Op 10 februari 1941 vaardigde Rijkscommissaris Seyss-Inquart een verordening uit waarin werd bepaald dat *degenen die geheel of gedeeltelijk van Joodschen bloede zijn en hun verblijf hebben in het bezette Nederlandsche gebied* zich moest melden. Dit betekende dat iedereen met tenminste één Joodse voorouder zich moest vervoegen bij het gemeentehuis (in Amsterdam bij de Joodse Raad voor Amsterdam). Als men zich had aangemeld, werd tegen betaling van een gulden aan legerkosten een 'Bewijs van Aanmelding' verstrekt. Middels een standaardtekst verklaarde de burgemeester van de woonplaats dat hij één gulden had ontvangen *wegens leges, verschuldigd voor de uitreiking van 1 aanmeldingsbewijs ingevolge de verordening 6/1941 betreffende den aanmeldingsplicht voor personen van geheel of gedeeltelijk Joodschen bloede*.

Meer anti-Joodse maatregelen volgden. Zo werden bijvoorbeeld in maart de bedrijven van Joodse eigenaren onder toezicht van een zogenaamde 'Verwalter' geplaatst. Hiermee ging de zeggenschap over het eigen bedrijf feitelijk verloren. In april moesten de Joden hun radiotoestel inleveren. En vanaf begin juni mochten Joden niet meer in badplaatsen, plantsoenen en theaters komen. Het zijn slechts enkele voorbeelden van de vele besluiten die afgekondigd werden.

Een zeer belangrijke maatregel uit 1941 was de invoering van het persoonsbewijs. Met de uitreiking ervan werd in april 1941 begonnen. Alle ingezetenen die ouder waren dan 14 jaar moesten zich middels een persoonsbewijs kunnen legitimeren op straat. Joden kregen een grote J op het persoonsbewijs gestempeld. Hierdoor werd het voor hen onmogelijk om bij controles hun achtergrond te verbergen. Eind 1941 begon de feitelijke deportatie, toen alle buitenlandse Joden (overwegend Duitse vluchtelingen) zich moesten melden voor 'vrijwillige emigratie'. Begin 1942 werd de

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

eerste groep Nederlandse Joden uit Amsterdam overgebracht naar speciale Joodse werkkampen. Om de deportatie te vergemakkelijken besloten de bezettingsautoriteiten in 1942 dat Joden uit een groot aantal andere gemeenten naar de Amsterdamse Jodenwijk moesten verhuizen. Na 3 mei 1942 moesten de Joden een gele Jodenster op hun kleding dragen wanneer zij zich op de openbare weg bevonden. Ook voor deze discriminerende stukjes stof moest worden betaald en de aanschaf ervan werd bovendien van het kledingrantsoen afgetrokken.

Ondertussen waren de voorbereidingen voor de deportatie van de Nederlandse Joden in een vergevorderd stadium gekomen. Op 26 juni 1942 kreeg de Joodse Raad van Amsterdam te horen dat de Joden gedeporteerd zouden worden en dat zij voor de selectie diende te zorgen.

In juli 1942 werd het kamp Westerbork door de Duitsers ingericht als Polizeiliches Durchgangslager. In 1939 had de Nederlandse overheid dit kamp laten bouwen om gevluchte Duitse Joden onderdak te geven. Het Centraal Vluchtelingenkamp Westerbork was aanvankelijk berekend op 1800 inwoners. De Duitsers maakten dankbaar gebruik van deze voorziening. Zij gaven opdracht het kamp uit te breiden met nog 24 grote barakken voor in totaal 7200 personen. Hierdoor kwam de capaciteit van het kamp op 9000. De overige voorzieningen, zoals de bedden, waren echter volstrekt ontoereikend voor dit aantal. Bovendien lag er geen spoorweg naar het kamp. In de eerste periode moesten de gevangenen dan ook 5 kilometer vanuit Hooghalen lopen. De Duitsers gaven opdracht aan de Nederlandse Spoorwegen om een aftakking te maken. Vanaf 2 november 1942 stopten de treinen bij het kamp.

Op 11 juli 1942 protesteerden de Nederlandse kerken tegen de aangekondigde deportatie van de Joden. Desondanks werd drie dagen later de eerste grote razzia gehouden op Joden in Amsterdam-Centrum en Amsterdam-Zuid. De opgepakte Joden werden direct overgebracht naar het kamp Westerbork. Op 16 juli vertrok de eerste trein met Nederlandse Joden vanuit het Drentse kamp naar Auschwitz. De 'Endlösung der Judenfrage' in ons land was feitelijk begonnen.

In Westerbork ging het leven zo goed en zo kwaad als het ging door. De families woonden in barakken bij elkaar en mannen en vrouwen deden er alles aan om een baantje te krijgen in de diverse werkplaatsen, de ziekenbarak en zelfs onder strikte bewaking buiten het kamp op boerderijen. Veel werd er in de werkplaatsen niet geproduceerd. Het werk was meer een afleiding voor de permanente dreiging om op transport te gaan dan een serieuze economische activiteit. Wie werk had, wist bovendien dat de kans om op transport gesteld te worden veel kleiner was. Binnen het kamp werd betaald met speciaal kampgeld. Dit werd verstrekt in ruil voor het geld dat de gevangenen meebrachten als zij het kamp binnenkwamen. Hiermee kon onder andere worden betaald in de kampwinkel en in het restaurant. Ondanks deze voorzieningen was het leven in Westerbork ronduit moeilijk. Het kamp was een belangrijk deel van de tijd overbevolkt. Zo waren er op 3 oktober 1942 14.000 gevangenen en later zelfs 17.000. Er ontstond dan ook een steeds groter gebrek aan voedsel, drinken en aan andere essentiële goederen. Bovendien leefden de bewoners voortdurend in angst dat ze op de transportlijst zouden worden geplaatst.

In Westerbork werden de deportaties naar het oosten voorbereid door de Joodse Ordedienst. Het waren de Joden zelf die in opdracht van de Duitsers de transportlijsten samenstelden. Voor de transporten naar de concentratie- en vernietigingskampen werden veewagons gebruikt. In iedere wagon werden tussen de vijftig en zeventig personen vervoerd. Ziekten, gehandicapten, ouderen en kinderen werden in de overvolle goederenwagons geperst. Zes jaar voor het begin van de deportaties was er in Amsterdam nog een proces gevoerd over de vraag of er 14 of 15 koeien in zulke wagons

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

vervoerd mochten worden. De rechter veroordeelde een veehandelaar, omdat hij één koe teveel in de wagon had geladen voor een rit van Zutphen naar Amsterdam. Tijdens de bezetting liet de Duitse overheid zich echter niets gelegen liggen aan het lot van de Joden die twee tot vijf dagen in overvolle wagons onderweg waren naar kampen in Oost-Europa. Van de ruim 100.000 Nederlandse Joden die via Westerbork zijn gedeporteerd, is meer dan de helft naar Auschwitz overgebracht. Op 3 september 1944 vertrok de laatste van de in totaal 65 treinen vanuit Westerbork naar dit vernietigingskamp. Van de 60.026 gedeporteerden naar Auschwitz hebben slechts 1052 het overleefd. Behalve naar Auschwitz vertrokken er ook treinen naar kampen als Sobibor (19 treinen met ruim 34.000 Joden, waarvan er slechts 19 het overleefden) en Theresienstadt (9 treinen met bijna 5000 personen, waarvan er nog geen 2000 de oorlog overleefden).

Bij de bevrijding op 12 april 1945 bevonden zich nog ongeveer 900 gevangenen in Westerbork. In totaal werden 107.000 Joden gedeporteerd. Men schat dat 20.000 Joden erin slaagden onder te duiken. Hiervan werden er later nog bijna 4000 gegrepen. Na de oorlog keerden 5000 Joden terug.

5. Arbeitseinsatz

Vanaf het begin van de bezetting oefenden de Duitsers druk uit op werklozen om in Duitsland te gaan werken in het kader van de Arbeitseinsatz. Weigeraars kregen geen steunuitkering meer. Ook ging men de bedrijven controleren of er niet teveel personeel rondliep. Het 'overtollige' personeel werd gedwongen in Duitsland te gaan werken. Tussen april 1942 en april 1943 werden 187.000 Nederlandse werknemers naar Duitsland gestuurd. Maar het was niet genoeg. Hitler had meer dwangarbeiders nodig. Zo ontstond bijvoorbeeld het plan om het voormalig Nederlandse leger weer in krijgsgevangenschap te voeren. In de eerste plaats zou men zo de krijgsgevangenen aan het werk kunnen zetten en Nederland zou beroofd worden van zijn geoefende en weerbare mannen. Dit was belangrijk omdat na de nederlagen in Noord-Afrika en bij Stalingrad de Duitsers rekening moesten gaan houden met een geallieerde invasie.

Toen op 29 april 1943 alle vroegere militairen bevel kregen zich te melden om in krijgsgevangenschap te gaan, was de reactie een spontane werkstaking die in Hengelo begon en zich over grote delen van Nederland verbreidde. De Duitsers kondigden hierop het politiestandrecht af. Politieofficieren mochten ter plaatse stakers berechten en eventueel terechtstellen. In totaal werden tachtig stakers gefusilleerd. Anderen verloren het leven bij vechtpartijen op straat. Velen werden voor kortere of langere tijd naar concentratiekampen gestuurd. In Friesland hield men hier en daar de staking zelfs vol tot 7 mei. Uiteindelijk moesten de stakers zwichten. De bereidheid tot verzet was echter gegroeid.

6. De illegaliteit

In de eerste plaats was er verzet tegen de bedoelingen van de bezetter om het Nederlandse volk met de nationaalsocialistische opvattingen te doordrenken. Dit verzet werd geboden door ondergrondse organisaties van kerken, studenten, hoogleraren, artsen en opgeheven politieke partijen. Maar ook de ondergrondse pers hield zich hiermee bezig. Er waren tientallen ondergrondse bladen zoals *Het Parool* (socialistisch), *Vrij Nederland* (socialistisch), *Christofoor* (rooms-katholiek), *Trouw* (protestants-christelijk) en *De Waarheid* (communistisch).

Verder was er de hulp aan mensen die door de bezetter vervolgd werden. Het aantal mensen dat vervolgd werd en wilde onderduiken groeide aan tot enkele

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

honderdduizenden. Bekend was de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers (L.O.). Deze organisatie zorgde er ook voor dat onderduikadressen ondersteund werden in de kosten van het onderhoud. Ook hielp deze organisatie de gezinnen die door het onderduiken van gezinsleden in financiële problemen kwamen.

De onderduikers moesten voorzien worden van valse persoonsbewijzen en andere valse papieren, zoals de Ausweis, een document waarin stond dat de eigenaar ervan door de Duitsers was vrijgesteld van bijvoorbeeld werk in Duitsland. Knokploegen (KP's) zorgden voor bonkaarten. Zij overvielen distributiekantoren en vernietigden bevolkingsregisters. In de zomer van 1944 had de L.O. ongeveer 13.000 vaste medewerkers, die 300.000 onderduikers verzorgden.

Ook hield het ondergronds verzet zich bezig met militaire sabotage en spionage. Sabotage werd vooral belangrijk toen de geallieerde legers de Nederlandse grenzen naderden. De aanvoer van Duitse troepen en materieel moest zoveel mogelijk tegengegaan worden. Daarom blies het verzet spoorlijnen op en liet het treinen ontsporen. Via geheime zenders bracht men de geallieerden op de hoogte van de militaire toestand in bezet gebied.

Tenslotte waren er ondergrondse organisaties die zich bezighielden met hulp aan bemanningen van neergeschoten geallieerde vliegtuigen. Het verzet heeft ongeveer 1500 tot 2000 geallieerden in het geheim helpen terugkeren naar Engeland.

7. Duitsland in de verdediging gedrongen

Vanaf de zomer van 1943 werd het steeds duidelijker dat Nazi-Duitsland in de verdediging was gedrongen. In hoog tempo werd de Atlantikwall langs de kustlijn versterkt. Niet minder dan 200.000 mensen werden gedwongen de kuststrook te verlaten en elders onderdak te zoeken. De bezetter vorderde niet alleen arbeidskrachten, maar ook materiaal en voedsel. Voorwerpen van koper, nikkel, tin en lood moesten worden ingeleverd. In 1942 verdwenen de klokken uit de torens. Ook auto's, schepen, fietsen en paarden werden gevorderd.

Tegen het einde van de oorlog werden tenslotte complete bedrijven ontmanteld en de machines afgevoerd. Nederland verarmde. Er ontstond een tekort aan alle mogelijke artikelen. Dit tekort probeerde men op te vangen door het fabriceren van surrogaten.

Het leven werd ook ongemakkelijker. De reismogelijkheden werden steeds beperkter. Reizen per trein werd steeds gevaarlijker door de voortdurende controles en op den duur ook vanwege de beschietingen door geallieerde vliegtuigen.

DE GEALLIEERDEN

1. De Slag om Engeland

In de nazomer van 1940 probeerde de Luftwaffe de Engelse RAF (Royal Air Force) te vernietigen zodat operatie Sea Lion, het Duitse invasieplan voor Engeland, doorgang zou kunnen vinden. Zonder de heerschappij in de lucht zou een Duitse invasie namelijk geen kans van slagen hebben.

De eerste grote aanval van de Luftwaffe vond plaats op 12 augustus 1940, met een verrassingsaanval door Stuka duikbommenwerpers op de Britse radarinstallaties. Diezelfde dag ondernamen de Duitsers ook een aanval op de jachtvliegtuigbasis Kent, met de bedoeling zoveel mogelijk jachtvliegtuigen op de grond te vernietigen. De radarinstallaties werden zwaar beschadigd maar niet vernietigd. De RAF kon daardoor op de

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

hoogte blijven van de nadering van de Duitse luchtvloten, voordat deze de kustlijn konden bereiken.

De Luftwaffe begon de slag met 3500 toestellen, de RAF met 704 verdedigingstoestellen. Per maand werden er echter honderden Spitfires bijgebouwd, zodat de RAF in slagkracht toenam, ondanks de verliezen.

Beide kanten eisten tijdens de slag grote overwinningen op. Op 15 augustus maakte de BBC bekend dat 182 Luftwaffe-toestellen waren neergeschoten. Daarnaast claimden de Engelsen nog eens 53 vermoedelijke overwinningen. Later bleken de werkelijke cijfers voor die dag 76 verliezen voor de Luftwaffe en 34 voor de RAF te zijn.

Hermann Goering, de Duitse luchtmaarschalk en opperbevelhebber van de Luftwaffe, had eerder beweerd veertien dagen nodig te hebben voor de vernietiging van de kleinere RAF. Drie maanden vechten en meer dan 1500 neergeschoten Luftwaffe-toestellen dwongen de Duitsers echter op 12 oktober 1940 af te zien van operatie Sea Lion.

2. Operatie Barbarossa

Over zijn aanval op de Sovjet-Unie zei Hitler: *We hoeven alleen de deur in te trappen en het verrotte bouwwerk stort in.* Hij ondernam op 22 juni 1941 een verrassingsaanval: 'Operatie Barbarossa'. Drie legergroepen, in totaal 150 divisies, bestaande uit 3.000.000 soldaten, 4000 tanks, 7000 stukken artillerie en 3000 vliegtuigen, vielen aan over een front van 3220 km breedte.

In delen van Oekraïne en in andere gebieden werden de Duitsers verwelkomd als bevrijders van het communistische juk. Maar omdat ze de Slavische volkeren op uitdrukkelijk bevel van Hitler als Untermenschen (minderwaardige rassen) behandelden, keerden velen zich weer tegen hen. Zo kreeg Stalin steun voor wat Russische historici 'De Grote Patriottische Oorlog' noemen.

De Russen beschikten over meer dan 3.000.000 man, bijna 7000 vliegtuigen en 20.000 tanks, maar veel materieel was verouderd. De rode luchtmacht werd al op de grond aangepakt en verloor op de eerste dag meer dan 1000 vliegtuigen. Tijdens de Blitzkrieg werden enorme Russische legers in de val gelokt: in juni 500.000 man bij Minsk, 300.000 man bij Bialystok en in juli 300.000 bij Smolensk. Aan Duitse zijde waren toen al 450.000 slachtoffers gevallen. Achter de Duitse linies trokken de Sonderkommando's op en richtten slachtingen aan in de dorpen, waarbij vooral de joden en het communistische kader het moesten ontgelden. Het was van meet aan een compromitterende strijd, die aan beide zijden met nietsontziende felheid en wreedheid werd gestreden. Het lijden van de Russische bevolking was onnoemelijk groot. Behalve onder de moordpartijen van de Duitse overweldigers, die de Russen beschouwden als Untermenschen, had de bevolking ook te lijden onder Stalins terreur. Partizanen, die zich overdag schuilhielden in de bossen, maakten zich 's nachts meester van de dorpen, waarbij iedereen tegen wie maar de geringste verdenking van collaboratie met de vijand bestond, zonder pardon geëxecuteerd werd. Naar schatting 13 miljoen Russen hebben gedurende de vier oorlogsjaren het leven gelaten onder deze dubbele terreur.

Eind augustus 1941 veranderde Hitler, ondanks verzet van zijn generale staf, zijn oorspronkelijke plan om Moskou te veroveren. De Duitse hoofdmacht richtte zich op het zuiden. Na de slag bij Kiev werden eind september het Donetzbekken (van belang voor de levering van steenkool) en de Krim bezet. In het noorden werd de aanval op Leningrad afgebroken.

Pas in oktober gaf Hitler opdracht voor de definitieve aanval op Moskou. Kort daarna viel de winter in. Begin december vrozen de tanks van Von Bock letterlijk vast op 32 km afstand van Moskou. Zo kregen de Russen de kans zich voor te bereiden op de aanval. Ze brachten bovendien de belangrijkste oorlogsindustrie vanuit het gebied

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

rond Moskou achter de Oeral in veiligheid. De Duitsers bezaten geen lange afstands-bommenwerpers om die gebieden te bombarderen.

Het Russische winteroffensief begon op 5 december 1941 en drong de Duitse legers over de gehele linie terug. Pas in het voorjaar van 1942 zagen de Duitsers kans hun linies te stabiliseren. Inmiddels was Von Brauchitsch als opperbevelhebber van de Duitse troepen in Rusland vervangen door de enige in wie de Führer een onbeperkt vertrouwen stelde: zichzelf. Onder zijn militaire leiding ontplooidde zich in de maanden mei, juni en juli het Duitse zomeroffensief. Dat richtte zich op de verovering van de oliegebieden van de Kaukasus en van Stalingrad, dat van belang was vanwege de daar aanwezige wapenindustrie en voor het vervoer van olie over de Wolga. Het offensief was aanvankelijk succesvol, hoewel de Russische zuidgrens niet werd bereikt. Wel veroverden het Duitse Vierde en Zesde Leger in september het grootste deel van Stalingrad, dat door voortdurende beschietingen en bombardementen in een puinhoop veranderde.

Het Russische tegenoffensief onder leiding van maarschalk Zjoekow zette zich in november 1942 in beweging. De Russen waren door schade en schande wijzer geworden en hadden veel van de Duitsers geleerd. Zo verplaatsten zij hun troepen in het diepste geheim en pasten zij op hun beurt met succes de Duitse omsingelingstactiek toe. Eind november raakten daardoor de Duitse legers in Stalingrad ingesloten. Een Duitse ontzettingsspoging op 12 december mislukte. Hitler verbood het uitbreken uit de omsingeling en bleef eisen dat de Sovjets de stad zouden overgeven. De toestand in de ijskoude, belegerde stad werd voor de nog overgebleven bevolking en voor de omsingelde Duitsers onhoudbaar. Op 25 januari 1943 raakten de Duitse legers van elkaar gescheiden.

Op 31 januari capituleerde het Zesde Leger onder de onlangs tot veldmaarschalk benoemde Von Paulus, die een oproep van Hitler om niet in gevangenschap te gaan maar zelfmoord te plegen, negeerde. Op 2 februari gaf het Vierde Leger zich over. Ruim 90.000 Duitse soldaten belandden in Russische kampen, waar de meesten van hen onder erbarmelijke omstandigheden zijn gestorven. Nauwelijks 5000 overlevenden keerden jaren later terug naar Duitsland.

3. De situatie in Nederlands-Indië tot 1940

Het Koninkrijk der Nederlanden bestond in de jaren 1940-1945 uit meer dan alleen het gebied in Europa. Suriname, de Nederlandse Antillen en Nederlands-Indië behoorden er ook toe. De eerste twee raakten niet daadwerkelijk bij de strijd betrokken, Nederlands-Indië wel.

Sinds ongeveer 1910 stond de Indische Archipel onder een centraal bestuur te Batavia. Het koloniale beleid kwam echter in Den Haag tot stand. De Nederlanders oefenden in feite een absoluut gezag uit in de hele archipel.

Op economisch terrein was na 1870 het cultuurstelsel, waarbij de inheemse bevolking een deel van haar opbrengst aan de staat moest geven, vervangen door dat van vrije arbeid.

Omstreeks 1900 was in sommige kringen in Nederland het besef ontstaan dat Nederland een ereschuld had ten opzichte van de bevolking van Indië. Er kwam een nieuw beleid dat werd aangeduid als 'ethische politiek' en dat rekening wilde houden met de belangen van de inheemse bevolking. Aan zelfbestuur werd daarbij nog absoluut niet gedacht, laat staan aan onafhankelijkheid.

Aan het begin van deze eeuw ontstonden de eerste nationalistische organisaties. Deze wensten een Indonesische natie en een onmiddellijke beëindiging van het

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

Nederlandse bestuur over Indië. Dat bestuur richtte in 1918 de Volksraad op. Het vond dat het hiermee voldoende aan de eisen van inspraak van de bevolking had voldaan. Nationalistische bewegingen die niet wilden samenwerken met de Volksraad werden verboden. Veel nationalisten werden opgesloten in het interneringskamp Boven-Digoel. In 1927 werd ondanks het Nederlandse verbod de Partai Nasional Indonesia opgericht door de nationalisten Soekarno en Hatta. In 1938 werd door de Volksraad aangedrongen op een rondetafelconferentie met Nederland. Er zou dan gesproken moeten worden over zelfbestuur van Indië binnen 10 jaar met behoud van de band met Nederland. De Nederlandse regering wilde niets van de voorstellen weten en bleef aan de heerschappij over Indië vasthouden.

Een golf van vaderlandsliefde ging door het Nederlandse deel van de bevolking, toen het van de Duitse inval in Nederland hoorde. De Indische regering ging over tot onmiddellijke internering van alle NSB'ers en Duitsers op haar grondgebied. Uiteraard bracht de oorlog in het moederland Nederland grote veranderingen in de koloniën teweeg. De Japanse dreiging werd er voelbaar. In Japan hadden in die tijd de militairen een machtspositie verworven. Zij wilden door middel van expansie Japan een in hun ogen noodzakelijke militaire en economische machtsbasis in Azië geven. In het Japanse rijk zouden onder Japans opperbeestuur alleen Aziaten mogen wonen.

Op 7 december 1941 greep Japan zijn kans om de hegemonie over Oost-Azië te verkrijgen. Het bombardeerde op die dag de Amerikaanse vlootbasis Pearl Harbour. De Amerikaanse vloot in de Grote Oceaan was tijdelijk uitgeschakeld. Tegelijkertijd verklaarde Japan de oorlog aan Engeland. Onmiddellijk verklaarde de Nederlandse regering in Londen, dat het Koninkrijk der Nederlanden zich in oorlog met Japan beschouwde.

De Japanners landden op de Filippijnen, waar de Amerikanen al spoedig de hoofdstad Manilla moesten prijsgeven. Daarna rukten ze op naar Malakka. Singapore werd bedreigd. Nederlandse bommenwerpers hielpen mee om deze gebieden te verdedigen. Ter zee behaalde de Nederlandse marine verschillende successen, maar de opmars van de Japanners kon niet worden tegengehouden.

4. De Japanners bezetten Nederlands-Indië

Japan had grondstoffen als olie nodig voor de oorlogsindustrie en transporten van wapens, tanks en militairen. Nederlands-Indië bezat grondstoffen en vooral veel olie. Sumatra, Borneo en Celebes werden veroverd. Daarna was Java aan de beurt. De Amerikanen en Engelsen besloten dit eiland op te geven. De Nederlandse schout-bij-nacht Karel Doorman kreeg bevel om met zijn vloot de Japanse opmars nog zoveel mogelijk te vertragen. Maar deze vloot had geen enkele luchtbescherming en moest het onderspit delven. Schout-bij-nacht Karel Doorman, wiens bevel 'All ships follow me', al spoedig in de vaderlandse geschiedschrijving werd weergegeven als het dramatische 'Ik val aan, volg mij', ging met zijn kruiser De Ruyter strijdend ten onder. Na Java werden ook Timor en Nieuw-Guinea bezet. Op 9 maart 1942 capituleerde het KNIL (Koninklijk Nederlands-Indische Leger) en Indië was in Japanse handen. Japanse vliegtuigen wierpen rood-witte vlaggetjes uit. Dat moesten symbolen zijn voor de komende vrijheid.

De Japanners haakten in op het Indonesische nationalisme door tijdens hun bewind de bevolking op te zetten tegen alles wat westers was en tegen Nederland in het bijzonder. De weer vrijgekomen nationalisten Soekarno en Hatta streefden naar samenwerking met de Japanners. Op 7 december 1942 hield koningin Wilhelmina een radiorede, waarin zij een grote mate van zelfbestuur in het vooruitzicht stelde voor de Nederlandse koloniën. Er zou voor verschillende behandeling op grond van ras of landaard geen plaats meer zijn. Na de oorlog zou een rijksconferentie van afgevaardigden

uit alle rijkdelen de nieuwe verhoudingen binnen het koninkrijk nader regelen. Indië zou een gelijkberechtigd deel van het koninkrijk worden.

5. De jappenkampen

Het duurde niet lang of alle Nederlanders, maar ook vele Indo-Europeanen zaten achter prikkeldraad: mannen gescheiden van vrouwen en kinderen. De mannen moesten slavenarbeid verrichten ten dienste van de Japanse oorlogvoering. De Japanners lieten gevangenen spoorbanen aanleggen door de bijna onbegaanbare oerwouden van Thailand en Birma. Duizenden mannen uit Nederlands-Indië werden naar kampen in de jungle gebracht om daar aan de spoorbanen te werken. De situatie in die kampen was overal slecht. Als een groot stuk van een spoorweg klaar was, verhuisden de gevangenen naar een volgend kamp. In die overvolle kampen was er altijd een tekort aan voedsel, water en medicijnen.

Aan de beruchte Birma-spoorweg werd gewerkt door 15.000 man Japanse spoorwegtroepen, ongeveer 61.000 krijgsgevangenen, waaronder 18.000 Nederlanders en nog 200.000 Aziatische arbeiders (romusha). Voor de bewaking van de krijgsgevangenen waren 3000 Japanners en Koreanen ingeschakeld. Het volgende overgenomen citaat uit de Herdenkingskrant van het Comité Nationale Herdenking 1985 geeft een beeld van het werken aan deze spoorweg:

De aanvoer van materialen en van mensen vond plaats per schip vanuit Singapore en Tandjoeng Priok, de haven van Batavia. Naar Birma, naar Siam kwam men per trein, vier dagen en nachten in goederenwagons. Bij aankomst in Bangpon waren de mensen uitgeput en dan moesten zij, om hun werkkamp te bereiken vaak nog honderden kilometers lopen met zware bepakking. Velen bezweken onderweg, men leed dorst en dronk uit de rivier zodat er dysenterie uitbrak.

Het ruwe werk werd door de romusha verricht. Eerst moest de baan door de wildernis worden uitgezet en vrijgemaakt, er moesten bomen worden gekapt en struiken worden opgeruimd. Dan werd het tracé opgehoogd, de spoordijken bereikten op sommige plaatsen een hoogte van meer dan 10 meter. Men moest door de rotsen heen breken en ballastbedden aanbrengen. Dit alles met het slechtst denkbare materiaal: mandjes aan papieren touwen en schoppen, gemaakt van reclameborden. Het hout voor dwarsleggers en bruggen werd met primitief gereedschap gekapt in het bos en soms door olifanten aangesleept. De technische constructies werden door de spoorwegtroepen uitgevoerd: bruggen met een totale lengte van 14 km! waaronder slechts enkele van staal. In de regentijd, van april tot oktober spoelden de opgehoogde delen weer weg... De voeding was onvoldoende en te eenzijdig. En als de rivier steeg en de autoweg onberijdbaar was, werd de aanvoer van levensmiddelen zelfs onmogelijk: men ontving dan half rantsoen. Hoe verder men van het hoofdkamp verwijderd was, des te ernstiger leed men gebrek. Daar waar het zwaarste werk werd verricht, raakten de mensen volkomen ondervoed. Ook de huisvesting liet veel te wensen over. Bij aankomst in een nieuw kamp trof men slechts een wildernis aan. De bewakers beschikten over tenten, maar de arbeiders moesten na een twaalfurige werkdag vaak nog zelf voor een onderkomen zorgen. Goede dakbedekking was er niet en weldra waren de onderkomens vergeven van ongedierte. Keukens en latrines waren uiterst primitieve bouwsels en de watervoorziening in de kampen was slecht geregeld. De behandeling was ruw, er werd veel geslagen, vooral wanneer het werk niet snel genoeg vorderde. Dat was vooral gedurende de laatste maanden van de aanleg het geval, toen de tijd drong. Men werkte toen tot na zonsondergang door en de arbeiders vervuilden omdat zij geen tijd meer hadden om zich te wassen. Onder dit slechte werkklimaat nam het aantal ziekten toe.

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

Er heerste malaria, dysenterie, hongeroedeem en vanwege de slechte hygiënische omstandigheden ook nog schurft en longtuberculose. Uit iedere huidbeschadiging konden tropenzweren ontstaan. De werkers waren meestal genoodzaakt op blote voeten te lopen hetgeen de kans op infectie vergrootte. Een cholera-epidemie maakte vele slachtoffers. De lijken werden verbrand of in de rivier gegooid om dan weer een nieuwe besmetting te veroorzaken. Medische hulp was er voldoende aanwezig, maar de doktoren hadden, de Nederlandse uitgezonderd, hoegenaamd geen tropenervaring.

6. Het lot van de Indonesische bevolking onder de Japanners

Ondanks de Japanse leuzen nam toch de ontevredenheid onder de inheemse bevolking in de loop van de bezettingstijd toe. De maatregelen van de Japanners waren hard. Vele Indonesiërs werden voor de arbeidsdienst gemobiliseerd. Ze moesten hard werken onder slechte omstandigheden: 230.000 van hen zijn omgekomen. En wat te denken van de willekeur, hongersnoden en epidemieën, waarbij de medische verzorging zeer te wensen overliet.

In 1942 kwam het keerpunt in de strijd in Azië. De Japanners verloren de slag in de Koraalzee en zagen geen kans in Australië te landen. Ook verloren zij de slag om de Midway-eilanden en konden ze zich niet meester maken van Pearl Harbor. Steeds verder werden ze teruggedrongen. In april 1944 landden de Amerikanen op Nieuw-Guinea, waarmee een begin werd gemaakt met de bevrijding van Nederlands Oost-Indië. De Amerikaanse hoofdmacht richtte zich naar het noorden, naar Japan. De bevrijding van Indië werd aan de Engelsen overgelaten.

De Amerikanen veroverden strategisch gelegen eilanden in de Stille Oceaan, op weg naar Japan. De Indische Archipel lieten zij echter links liggen. Het doel was Japan. Deze toegepaste strategie werd aangeduid als 'island hopping'. Toch was de strijd moeizaam en langdurig. In het voorjaar van 1945, toen Europa al voor een groot deel was bevrijd, verwachtte men dat de oorlog in de Pacific nog wel tot 1946 zou kunnen duren. De Japanners bleken taaie, volhardende soldaten te zijn.

DE BEVRIJDING

1. Het keerpunt in de oorlog

Het keerpunt van de oorlog lag in de herfst en winter van 1942-1943. In oktober slaagde de Engelse veldmaarschalk Montgomery erin de troepen van de As onder bevel van zijn Duitse collega Rommel in Noord-Afrika terug te dringen, terwijl de Amerikanen voet aan wal zetten in Marokko en Algerije. De Duitsers handhaafden zich echter nog tot het voorjaar van 1943 in Tunesië. De grote klap voor de Duitsers viel zoals bekend in de Slag om Stalingrad waar na een verbitterde strijd van man tegen man in de felle kou van het Russische landklimaat het gehele ingesloten Duitse leger zich aan het begin van februari 1943 overgaf.

Reeds in de zomer van 1941 had Stalin aangedrongen op de opening van een tweede front in West-Europa. In die tijd was Engeland absoluut niet in staat om aan dit verzoek gehoor te geven. In de loop van 1942 zegde Roosevelt toe dat de geallieerden in 1943 een dergelijk front zouden openen, zonder zich er over uit te laten waar dat zou gebeuren. Een invasie in Sicilië vond plaats in juli 1943. Na dit eiland veroverd te hebben, drongen de geallieerden de Italianen in de laars van het land snel naar het noorden. De Italianen zetten Mussolini af en capituleerden op 8 september. Maar de Duitsers

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

namen hun plaats in en zij slaagden erin de opmars van de geallieerden aanmerkelijk te vertragen. Toen de invasie in West-Europa uitbleef, begon Stalin te vermoeden dat Churchill en Roosevelt Rusland de zwaarste last van de oorlog wilden laten dragen om na de oorlog zelf een sterke positie in te kunnen nemen. Op de conferentie van Teheran in november 1943, tijdens welke de drie oorlogsleiders elkaar voor het eerst ontmoetten, konden de geschillen nog gemakkelijk worden bijgelegd. Nadat de Russische legers de grenzen van de Oost-Europese buurlanden hadden overschreden en de Engelsen en Amerikanen eindelijk op 6 juni 1944 onder het bevel van Eisenhower de grootscheepse invasie in Normandië waren begonnen, kwamen de tegenstellingen duidelijker aan het licht.

Stalin gaf te kennen dat hij de grenzen die de Sovjet-Unie had verworven in de jaren 1939-'41 tijdens het verbond met Duitsland, als definitief beschouwde. Dit hield in dat een deel van Finland, de Baltische landen, een groot deel van Polen en Bessarabië deel zouden moeten blijven uitmaken van de Sovjet-Unie. Bovendien eiste hij dat in de buurstaten regimes zouden komen die de Sovjet-Unie niet vijandig gezind waren. Dit kwam erop neer dat Stalin in Oost- en Centraal-Europa een eigen invloedssfeer wilde scheppen.

2. Bombardementen op Duitse steden

In de jaren 1940 en 1941 was er boven Duitsland nog weinig van een luchtoorlog te bespeuren. Het einde van deze rustige periode kwam in maart 1942 met een zwaar bombardement op Lübeck. De uitvoering van de bombardementen door de Royal Air Force stond onder leiding van het Bomber Command. Als vergelding voor de aanval op Lübeck bombardeerde de Luftwaffe de Britse historische steden Bath, Canterbury en Exeter. Langzamerhand ging de geallieerde bombardementsmachine steeds doeltreffender optreden. In de nacht van 30 op 31 mei 1942 werd Keulen gebombardeerd door ongeveer 1000 bommenwerpers. De RAF verspeelde bij deze massale aanval 40 machines. De Duitse nachtjagers hadden het gevaar niet kunnen keren. In juli 1942 gingen de Amerikanen meedoen. In tegenstelling tot de Engelsen, die het meest voelden voor nachtelijke aanvallen, gaven de Amerikanen er de voorkeur aan bij dag te opereren met grote concentraties zware, goed bewapende bommenwerpers.

In de loop van 1943 werden de bombardementen op de Duitse steden steeds heviger. Van maart tot juni werd het Ruhrgebied aangevallen. In de nacht van 29 op 30 mei 1943 was Wuppertal aan de beurt. Uit 700 bommenwerpers vielen projectielen neer op een stad zonder lucht-doelverdediging. De toestand in de brandende stad gaat het voorstellingsvermogen van ieder die er niet bij is geweest, te boven. Vluchtende mensen bleven in het kokende asfalt van de straten steken en verbrandden als levende fakkels.

Het was de luchtmaarschalk Arthur Harris, de bevelhebber van het Bomber Command, die toen hij op de avond van 29 december 1940 de 1500 branden van Londen zag, zei: *U ziet het, ze hebben wind gezaaid, ze zullen storm oogsten.*

In juli 1943 was Hamburg aan de beurt om storm te oogsten. De Engelsen gaven de aanval de treffende codenaam 'Operatie Gomorra'. Op 25 juli, om 1 uur 's nachts, explodeerden de eerste bommen. De aanval duurde twee uur. Er vielen luchtmijnen, die door de kolossale luchtdruk die ze veroorzaakten, tot in de verre omtrek de daken van de huizen rukten en alle ruiten verbrijzelden. Er vielen brisantbommen, die de waterleidingen vernielden. Tenslotte regende het brandbommen. Metershoge vlammen vraten zich door de huizen van de oude stad heen. Toen de ochtend aanbrak, waren over een lengte van 80 kilometer alle aan de straten staande huizen in de as gelegd. De sirenes bleven loeien. De Engelsen bombardeerden 's nachts, de Amerikanen

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

overdag. In de nacht van 27 op 28 juli volgde een nieuwe aanval. Na afloop van dit bombardement huilde een verschrikkelijke vuurstorm door de straten van Hamburg. Dat vuur zoog de lucht aan, de luchttek wakkerde aan tot een storm en die storm wakkerde weer de vlammen aan in een dodelijke kringloop. Over een gebied van 20 km² woedde de brand en werd alle zuurstof weggezogen. Op 29 juli hadden al 30.000 mensen de dood gevonden en 900.000 Hamburgers waren de stad uitgevlucht. Op 2 augustus was de helft van alle Hamburgse woonhuizen verwoest. Dood was de stad echter allerminst: binnen 10 maanden draaide de industrie weer op bijna volle sterkte. In strategisch en militair opzicht hebben de bombardementen weinig opgeleverd. De geallieerden hoopten echter het Duitse moreel te breken. Ook dit was tevergeefs. De woede over het hun aangedane 'onrecht' spoorde veel Duitsers aan de strijd juist voort te zetten.

3. Zinloos bombardement op Dresden

Na Wuppertal en Hamburg werden steden als Düsseldorf, Kassel, Hannover, Frankfurt, Darmstadt en niet te vergeten Berlijn gebombardeerd. Geen grote stad, belangrijk in strategisch opzicht of niet, bleef gespaard. Van 13 op 14 februari 1945 voltrok zich de verschrikkelijke tragedie van Dresden, het 'Florence aan de Elbe'. Sinds het begin van het Russische offensief aan het oostfront, in januari 1945, stroomden miljoenen Duitse vluchtelingen over alle straten en wegen uit de Duitse oostelijke gebieden naar Midden-Duitsland. In Dresden waren op 13 februari 1945 meer dan een miljoen mensen die probeerden te ontkomen aan het oprukkende Rode Leger. Niet te overzien waren de eindeloze rijen boerenwagens die door de straten van Dresden trokken. Naast magere paarden liepen grijsaards. Onder de dekzeilen zaten vrouwen en kinderen. Alle huizen in Dresden zaten vol vluchtelingen. Het grote centraal station van de Dresdener Altstadt was volgepropt met mensen die hun laatste bezittingen bij zich droegen. De trappen naar de perrons zaten vol mensen, de perrons stonden stampvol en in wachtkamers en tunnels heerste een onvoorstelbaar gedrang. Allen hadden maar een doel: meereizen met een van de treinen naar het westen, van de Russen vandaan.

Op deze overvolle stad, niet beschermd door luchtdoelartillerie, vielen de bommen, aangevoerd door 800 vliegtuigen. 's Avonds om tien uur begon de eerste aanval. Na korte tijd brandde heel Dresden. Alles brandde, de huizen, de bomen, het asfalt... Na de tweede aanval was de vuurstorm zo sterk geworden, dat hij dikke bomen uit de grond rukte en over een afstand van honderden meters de vlammenzee inslingerde. De volgende dag, 14 februari, onderging Dresden nog een aanval, nu van 400 Amerikaanse Vliegende Forten. Na die aanval was de barokstad Dresden een puinhoop. Militair gezien was de aanval op Dresden volkomen zinloos. Het enig militair belangrijke doel in Dresden, de spoorweg over de Elbe, was onbeschadigd gebleven. Al drie dagen na de aanval kon het treinverkeer hier weer zonder oponthoud over een dubbel spoor worden hervat. Hoeveel mensen bij deze drie luchtaanvallen, uitgevoerd binnen een tijdsbestek van vierentwintig uur, om het leven zijn gekomen, weet niemand. De bergingswerkzaamheden waren zo moeilijk, dat veel kelders pas na de oorlog geopend konden worden. In de stad waren de meeste doden als het ware gecremeerd op reusachtige brandstapels. Veelal schat men het aantal doden op ongeveer 135.000.

De Britse historicus David J. Irving, die een boek publiceerde over de bombardementsoorlog tegen Duitsland tussen 1942-1945, schreef: *...van de meeste grote steden in dat land werd meer dan de helft van de huizen verwoest en ten minste 593.000 mensen werden gedood. Van de ingezette bemanningen vielen alleen aan Engelse zijde 55.988 officieren en manschappen: een zwaarder verliescijfer dan van alle Engelse landstrijdkrachten in Europa vanaf de invasie tot aan de capitulatie van Duitsland.*

4. Geallieerde landing in Normandië

In Engeland voltrokken zich de voorbereidingen voor een van de grootste militaire operaties die de geschiedenis ooit had gekend: de operatie 'Overlord' met 6000 schepen, 11.600 vliegtuigen en 38 divisies. Op D(ecision)-Day, 6 juni 1944, naderde de eerste aanvalsgolf in de ochtenduren de stranden van Normandië, nadat de Normandische kust en de strook land daarachter urenlang gebombardeerd waren. Daarna waren om middernacht parachutisten en zweefvliegtuigen geland op de rechteroever van de Orne, tussen Caen en de zee. Ofschoon de Duitse stellingen en wapenfabrieken voortdurend gebombardeerd werden door geallieerde vliegtuigen, beschikten de Duitsers begin juni 1944 over ongeveer 60 divisies. In Normandië stonden 38 gemotoriseerde eenheden klaar, waaronder een aantal pantsereenheden. In totaal beschikten de Duitsers langs de Atlantische kust over ruim 700.000 man.

Het was voor de Duitsers steeds de vraag waar en wanneer de geallieerde invasie zou plaatsvinden. Daarom achtten zij het noodzakelijk om de volledige kustlijn in staat van verdediging te hebben. De prestigieuze Atlantikwall was het resultaat. De Duitse legerleiding, inclusief Hitler, verwachtte de invasie bij Calais, waar de oversteek vanuit Engeland het kortst is. Na de luchtactiviteit in de nacht van 6 juni bracht Von Rundstedt dan ook het 15^e Leger bij Calais in staat van alarm. Het leek hem niet nodig het 7^e Leger in Normandië te alarmeren.

Om 2.00 u. lag de invasievloot voor de Normandische stranden. De soldaten klommen in de landingsboten die voorzien waren van een vlakke bodem en voeren naar het strand. De inmiddels van hun verrassing bekomen Duitsers zaten ondanks zware bombardementen nog stevig verschanst in hun betonnen bunkers en openden het vuur. Het zwaarst was de strijd bij Omaha Beach, waar de Amerikanen pas omstreeks het middaguur kans zagen zich langs de rotsen omhoog te werken en de Duitse stellingen uit te schakelen. Toen de avond aanbrak, verlieten de Duitse soldaten met grote verliezen en bijna zonder munitie hun stellingen en trokken terug, in de hoop dat spoedig versterkingen zouden komen opdagen in de vorm van pantserdivisies. Deze waren echter niet gearriveerd. Von Rundstedt, ongerust geworden over de omvang van de invasie, wilde twee pantserdivisies sturen die de geallieerden zouden kunnen terugslaan. Daarvoor moest hij echter eerst Hitler raadplegen. En Hitler sliep. De Führer ging altijd laat naar bed en sliep altijd pas in nadat hij een slaapmiddel had ingenomen. Als hij dan eindelijk sliep, durfde niemand hem te wekken. Von Rundstedt telefoneerde tevergeefs naar Berchtesgaden, waar Hitler verbleef in zijn villa op de Obersalzberg. Pas 's middags om twee uur had het eerste overleg plaats in Salzburg. Hitler geloofde overigens niet dat het om een echte invasie ging. Die zou nog moeten komen naar zijn mening. Terwijl in Normandië de strijd woedde, hield Hitler het 15^e Leger, 200.000 man sterk, bij Calais paraat om de kust te bewaken!

Tegen de avond van 6 juni waren 156.000 man geallieerde troepen aan land gegaan. De geallieerden hadden 10.000 man aan verliezen, waaronder 2000 gesneuvelden. Elf dagen later, op 17 juni waren al 900.000 soldaten en 90.000 voertuigen aan land gezet. Tussen 19 en 22 juni ondervonden de geallieerden ernstige tegenslagen bij de bevoorradingslijn: een van de ergste stormen sedert 40 jaar teisterde de Normandische kust. Een kunstmatige haven werd verwoest, de vliegtuigen konden niet opstijgen en de opmars viel stil. Daarna duurde het nog bijna een maand voordat de Duitse tegenstand op het schiereiland gebroken was. Na doorbreking van het Duitse cordon in de laatste week van juli trokken de Amerikaanse generaals Bradley en Patton op 1 augustus Bretagne binnen, dat op de havenplaatsen na al bevrijd was door het Franse verzet. Na de vijand daar te hebben geïsoleerd, trokken ze met hun tanklegers zuid- en noordwaarts Frankrijk in. De geallieerde luchtmacht bestookte daarbij onophoudelijk de Duitse stellingen. Op 7 augustus begon op bevel van Hitler een Duitse tegenaanval. Deze liep echter op

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

een tragedie uit. De Duitse legers raakten in Normandië omsingeld en werden bij hun vluchtpoging letterlijk in de pan gehakt. Eisenhower schreef later in zijn memoires: *De wegen, paden en velden lagen vol met vernietigd materieel, lijken en kadavers van dieren. Honderden meters lang kon men zonder onderbreking letterlijk over de overblijfselen van doden of stukken in ontbinding verkerend vlees lopen.*

5. Dolle Dinsdag

De geallieerde successen hadden tot gevolg dat de Duitsers zich agressiever gingen opstellen. Hitler bepaalde in juli 1944 dat alle verzetsmensen die op heterdaad betrappt werden, ter plaatse (standrechtelijk) moesten worden doodgeschoten. Ook de andere verzetsmensen moesten geliquideerd worden. Op grond van dit bevel werden in augustus en september 1944 minstens 450 illegale werkers in het concentratiekamp Vught geëxecuteerd. Na de landing in Normandië op 6 juni 1944 was er vreugde, maar ook teleurstelling. Het front bleef nog ver weg. Pas in augustus kwam de grote doorbraak in Frankrijk. Een groot aantal Duitsers en NSB'ers vluchtte in paniek in oostelijke richting. Vijf september 1944 werd een 'Dolle Dinsdag' genoemd. Op deze dag ontstonden ook de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) uit de samenwerking van alle paramilitaire verzetsorganisaties. Zij kwamen onder bevel te staan van prins Bernhard.

6. De bevrijding van Zuid-Nederland

De paniek onder de Duitsers duurde niet lang. Door gebrek aan munitie en benzine moesten de geallieerden hun snelle opmars afbreken.

Op 17 september kwam er pas weer beweging in het front. Geallieerde parachutisten landden op verschillende plaatsen tussen Eindhoven en Arnhem en probeerden de bruggen te veroveren. Grondtroepen rukten tegelijkertijd op in de richting van Eindhoven, Nijmegen en Arnhem. Maar Arnhem werd niet bereikt. Tegelijk met de luchtlandingen gaf de Nederlandse regering het sein voor een algemene spoorwegstaking. De spoorwegmensen verlieten hun werk en doken onder.

In herfst van 1944 werd Zuid-Nederland bevrijd. In november liep het front langs de lijn Roermond, via de linker Maasoever naar Nijmegen en vandaar naar de Biesbosch, het Hollands Diep en het Volkerak. Zuid-Nederland was bevrijd.

7. Operatie Market Garden

Generaal Eisenhower, de geallieerde opperbevelhebber, was van mening dat de geallieerde opmars over een breed front plaats moest vinden. Montgomery en de Amerikaanse generaal Patton voelden meer voor harde en snelle uitvallen naar de terugtrekkende Duitsers. Montgomery bedacht het plan met de codenaam Market Garden. Dit plan hield het volgende in. Door middel van drie luchtlandingsoffensieven moesten de bruggen bij Eindhoven, Nijmegen, Grave en Arnhem veroverd worden. Daarmee zou een 72 kilometer brede doorgang ontstaan waardoor de in Limburg gelegeerde tank-eenheden snel zouden kunnen doorstoten. De oorlog zou voor Kerst '44 afgelopen kunnen zijn. De aanwezige vijandelijke troepen bestonden volgens inlichtingen voornamelijk uit oude mannen en kinderen.

Montgomery kreeg toestemming voor de uitvoering van zijn plan, ondanks het feit dat op verkenningsfoto's duidelijk Duitse tanks te zien waren. De geallieerden dachten echter dat het een afleidingsmanoeuvre betrof, waarbij de Duitsers namaaktanks hadden neergezet om de vijand te misleiden. Het bleek achteraf een vergissing met fataal gevolg.

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

Op 17 september 1944 ging Montgomery's plan van start. In totaal werd 10.000 man ingezet. De 101^e Amerikaanse luchtdlandingsdivisie werd bij Eindhoven gedropt en veroverde de bruggen. De 82^e luchtdlandingsdivisie daalde bij Grave en trok naar Nijmegen. De Brits-Poolse droppings waren echter matig voorbereid, waardoor veel parachutisten ver van hun landingsterrein neerkwamen. Wel trokken deze eenheden op naar de brug bij Arnhem om die te veroveren en van eventuele explosieven te ontdoen. Ze bereikten wel de brug, maar werden al spoedig ingesloten door Duitse SS-Panzer-eenheden. Die kwamen juist van verlossing van het Oostfront en ze hadden hun tanks bij zich. Op 19 september bestormde de 82^e luchtdlandingsdivisie de brug bij Nijmegen met weinig succes. De pantser-eenheden uit Limburg vorderden slechts langzaam omdat ze veel tegenstand ondervonden.

Veel laagvliegende vliegtuigen met de nodige voorraden voor de parachutisten werden neergehaald. En als ze al hun lading dropten op de afgesproken terreinen, waren deze inmiddels in Duitse handen.

Op 21 september werden de Britten en Polen bij de brug bij Arnhem verdreven en ten noorden van de rivier ingesloten. Bij elkaar wisten op 25 september uiteindelijk 2400 geallieerde parachutisten te ontsnappen over de rivier. Niet minder dan 7800 geallieerde soldaten waren gesneuveld of gevangen genomen.

8. De Slag om de Schelde

Montgomery richtte zich na de mislukte operatie Market Garden op Antwerpen, de Belgische havenstad aan de Schelde die al op 3 september onbeschadigd in geallieerde handen was gevallen.

Voor de geallieerde bevoorrading was deze haven van groot belang. Voor een optimaal gebruik van de Antwerpse haven moesten de Duitsers van Walcheren worden verdreven. Vanaf dat eiland bestreken zij met zwaar geschut de Westerschelde.

Voor het verdrijven van de Duitsers uit de Westerscheldemonding hadden de geallieerden meer dan een maand nodig. Walcheren kreeg het zwaar te verduren. Geallieerde bommenwerpers bombardeerden de dijken, omdat ze hoopten dat het binnestromende zeewater de Duitsers zou verdrijven. Britse commando-eenheden, waarvan enkele uit Nederlanders, Fransen, Belgen en Noeren bestonden, voerden landingen uit tussen Vlissingen en Westkapelle. Toen het laatste Duitse verzet gebroken was, kon worden begonnen met het opruimen van de scheepswrakken en mijnen in de Westerschelde. Op 28 november voeren de eerste geallieerde bevoorradingsschepen Antwerpen binnen.

9. V1 en V2

Al vaak had Hitler het moreel van het Duitse volk proberen op te vijzelen door te beloven dat hij spoedig over nieuwe, geheimzinnige en dodelijke wapens zou beschikken. Deze zouden een wending in het verloop van de oorlog betekenen. Dat deze wapens inderdaad bestonden, ervoeren de inwoners van Londen op 13 juli 1944 toen er plotseling een vliegende bom neerstortte. Het was een V1, een onbemand vliegtuig uitgerust met een straalmotor en een explosieve lading van 1000 kilo in de kop. In totaal werden ongeveer 10.500 V1's op Engelse en Belgische (de havenstad Antwerpen) doelen afgevuurd. Enkele maanden later, op 8 september, werd Londen getroffen door de eerste V2. Het was een raket, die tijdens de oorlog in het aan de Baltische Zee gelegen Peenemünde was ontwikkeld door een team van geleerden onder leiding van Wernherr von Braun. Het bouwen zelf gebeurde door dwangarbeiders die onder zware omstandigheden hun arbeid moesten verrichten. Het geavanceerde wapen kon ongeveer 800 kilo explosieven vervoeren naar een ruim 300 kilometer verder gelegen doel.

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

Gezien de snelheid die de V2 bereikte (anderhalve kilometer per seconde) werden de geallieerden totaal verrast door de nadering van de projectielen. Het was echter voor Hitler te laat om een wending aan het verloop van de strijd te kunnen geven.

Toen Duitsland capituleerde, gaf Von Braun zich over aan de Amerikanen. Ondanks het feit dat hij lid was geweest van de nazipartij, viel Von Braun in Amerika een hartelijk welkom ten deel. Al spoedig werd hij een vooraanstaand lid van een team dat zich bezighield met de ontwikkeling van geleide projectielen. Later werd hij directeur van het bureau voor de ontwikkeling van de Amerikaanse ruimtevaart, de NASA. De duizenden doden die zijn V2's in Engeland en België hadden veroorzaakt, waren toen reeds lang vergeten.

10. De Hongerwinter

Vooraf in West-Nederland begon nu een periode van ellende en terreur. Als reactie op de spoorwegstaking zetten de Duitsers alle aanvoer van voedsel vanuit Noordoost-Nederland naar het dichtbevolkte westen stop. Later mochten er weer wel voedseltransporten over het IJsselmeer plaatsvinden, maar in de strenge winter die volgde, vroom dit dicht, zodat er niets meer aangevoerd kon worden. Honger en ondervoeding waren het gevolg. Veel mensen leden aan hongeroedeem en het sterftecijfer steeg onrustbarend. Bij al deze ellende kwamen nog de Duitse razzia's op mannen die in Duitsland moesten gaan werken. De grootste razzia werd gehouden op 10 en 11 november 1944 in Schiedam en Rotterdam. In januari 1945 werd bekend gemaakt dat alle mannen tussen 17 en 40 jaar zich moesten melden voor de Arbeitseinsatz. Weinigen gaven gehoor aan de oproep. Het verzet liet niet na te benadrukken hoe groot de gevaren in het gebombardeerde Duitsland waren en adviseerde iedereen onder te duiken.

Het gevolg daarvan was wel dat de hongertochten door vrouwen, oude mannen en kinderen uitgevoerd moesten worden. Die tochten strekten zich uit tot over de IJssel, waar geen honger werd geleden. Luxe goederen, waardeloos voor de hongerende bevolking, werden geruild tegen aardappelen, graan, boter en eieren. Daarbij was soms sprake van woeker en uitbuiting door boeren. Anderzijds waren er boeren die geheel belangeloos hielpen.

De elektriciteit werd afgesneden, gas werd niet meer geleverd en de watertoevoer stakte. In straten en parken werden bomen omgehakt om de kachel te stoken en het eten te koken. Er werden tulpenbollen, suikerbieten en brandnetels gegeten. In Amsterdam werden leegstaande huizen gesloopt, om het hout van deuren en vloeren te kunnen stoken.

In weer, wind en koude staan de mensen in rijen. Er is geen kwinkslag, geen humor, geen morren zelfs, geen enkel onnodig woord. Een zwijgend gedrang slechts om voedsel. Slechts één gedachte spreekt uit deze mensen, één gedachte, die door hun zwijgzame verbeterheid geworden is tot één stomme, radeloze smeking: Voedsel! Mannen, vrouwen, kinderen, ouden van dagen vallen neer aan de kant van de weg, uitgeput. Kinderen liggen huilend in hun bedjes of bedelen met tranen in de ogen om wat eten. In kleine wiegjes sterven pasgeborenen. Zilver en goud worden geruild tegen één boodschappentas suikerbieten, tegen wat tulpenbollen, die, als ze te koop zijn, alleen tegen fabelachtige bedragen verkocht worden. Want op de zwarte markt stijgen de prijzen bij iedere klokslag. Een pakje margarine: vijftig gulden. Een brood: honderd gulden. Zo sterft ons volk van honger, koude en ellende, van algehele uitputting.

De Duitsers zetten delen van Nederland (waaronder de Wieringermeerpolder) onder water en leken zich op te maken voor een langdurige verdediging. In Amsterdam en Rotterdam werden de haveninstallaties vernield.

Het Zweedse Rode Kruis stuurde schepen met broodmeel. Zelfs Seyss-Inquart liet met een Duitse trein aardappelen aanvoeren. Vanaf februari 1945 verbeterde de toestand, omdat de binnenvaartschepen weer konden gaan varen, maar in april kwam daar weer een einde aan, doordat de geallieerden delen van Nederland bevrijdden.

11. Putten

De Duitsers traden steeds bruter op. Gevangengenomen verzetsmensen werden in het openbaar geëxecuteerd en voorbijgangers werden gedwongen om toe te kijken. Berucht werd hun optreden in Putten in oktober 1944. Daar had zich in september een verzetsgroep gevormd, met het doel Duitse ordonnansen aan te houden. In de nacht van 30 september op 1 oktober zagen de zeven verzetsmensen bij de Oldenallerbrug tussen Putten en Nijkerk een auto naderen. De inzittenden waren twee Duitse officieren en twee ondergeschikten. Tijdens een vuurgevecht raakte behalve een verzetsstrijder een Duitse officier zwaargewond. Deze stierf de volgende dag. De andere officier werd meegevoerd, de twee ondergeschikten werden, onbegrijpelijk genoeg, achtergelaten. Zij alarmeerden de Wehrmacht in Harderwijk. De volgende dag, op zondag, werd heel Putten ingesloten. Er vielen zeven doden. De vrouwen werden de Grote Kerk ingedreven en de mannen buiten opgesteld. De Duitse bevelhebber had opdracht gegeven alle mannen weg te voeren en het dorp plat te branden. De dag daarop werden inderdaad de vrouwen en de kinderen uit het dorp verjaagd en 80 huizen in brand gestoken. De rest van het dorp bleef gespaard. Van de mannen werden er 660 weggevoerd en 60 vrijgelaten. Tijdens het transport sprongen er 13 uit de trein. De overige 589 belandden in concentratiekampen in Noord-Duitsland. Slechts 44 overleefden de gevangenschap. De leden van de verzetsgroep twijfelden of zij zich zouden aangeven bij de Duitsers. Uiteindelijk hebben zij het niet gedaan. Op maandag, de dag dat de Puttense mannen op transport gingen, werd de meegevoerde Duitse officier vrijgelaten.

Een even slechte afloop kende de aanslag die een andere verzetsgroep pleegde bij Woeste Hoeve tussen Arnhem en Apeldoorn. In de nacht van 6 op 7 maart 1944 hield de groep een open Wehrmachtauto aan en raakte verwickeld in een vuurgevecht. Toen er niet meer teruggeschoten werd, doorzochten de leden van de verzetsgroep de auto en trokken zich daarna terug. Ze zagen over het hoofd dat de in de auto achtergebleven Höhere SS- und Polizeiführer Rauter, hoewel zwaargewond, nog leefde. De volgende ochtend werd hij gevonden. De Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD Schöngarth, pleger van massamoorden in Oost-Europa, liet bekendmaken dat hij bij wijze van represaille *mehrere Hundert Terroristen und Saboteure* in het openbaar had laten neerschieten. Meer dan 400 gearresteerde verzetsstrijders werden na de aanslag gefusilleerd, van wie 117 bij Woeste Hoeve.

Dit werd de praktijk van de SD vanaf zomer 1944. Gearresteerde verzetsstrijders werden niet langer berecht. Ze werden gevangengehouden als 'Todeskandidate'. Wanneer ergens een aanslag of een sabotagedaad plaatsvond, werd een aantal van hen uitgekozen en ter plaatse gefusilleerd, in het openbaar, waarbij het publiek gedwongen werd om toe te kijken. Schöngarth had deze methode meegebracht uit bezet Polen. Zo werden in Rotterdam in totaal meer dan 100 en in Amsterdam meer dan 200 verzetsstrijders neergeschoten.

12. Hitlers dood

De ineenstorting van Hitlers Derde Rijk was begin 1945 nog slechts een kwestie van tijd. Vanaf 12 januari begonnen de Russen een groot offensief, waarbij de bezette

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

Poolse gebieden voor Duitsland verloren gingen en Oost-Pruisen geïsoleerd raakte. Eind februari trokken de Russen Oost-Duitsland binnen, waarna de bevolking massaal op de vlucht sloeg in westelijke richting. De Russen hielden op een afschuwelijke manier huis onder de achterblijvenden.

In maart riep Hitler nog alle zestienjarigen onder de wapenen en gaf hij bevel alle militaire, industriële en civiele installaties te vernietigen. Dit 'Nero-Befehl' werd door de generaals van Hitler gesaboteerd. Op 16 april startte het laatste Russische offensief. Een tangbeweging van de Russische legers leidde op 24 april tot de insluiting van Berlijn. Een dag later ontmoetten de Russische en Amerikaanse troepen elkaar bij Torgau aan de Elbe.

Op 29 april 1945 waren de Russen diep Berlijn binnengedrongen en bevonden ze zich op nog maar 400 meter afstand van de Führerbunker. In de nachtelijke uren van 29 april trad Hitler in zijn ondergrondse schuilplaats in het huwelijk met zijn jarenlange levensgezellin, Eva Braun. Getuigen waren Goebbels en Bormann. Na het bruiloftssouper dicteerde Hitler zijn testament aan zijn secretaresse. Daarin stootte hij Goering en Himmler, die hem verraden hadden door vredesonderhandelingen te willen aanknopen met de geallieerden, uit de partij. Hij wees admiraal Donitz aan als zijn opvolger, Goebbels als rijkskanselier, Seyss-Inquart als minister van buitenlandse zaken en Bormann als minister van partijzaken. Von Ribbentrop, Speer, Keitel en zovele anderen kwamen in het verhaal niet meer voor. Het politieke testament eindigde als volgt: *Boven alles verplicht ik de leiding der natie en haar volgelingen tot nauwkeurige naleving van de rassenwetten en tot onbarmhartig optreden tegen de wereldvergiftigers van alle volkeren, het internationale jodendom.* Zijn particulier testament, waarbij hij zijn persoonlijke bezittingen naliet aan de partij *en als de partij niet meer zal bestaan, aan de staat*, eindigde Hitler als volgt: *Mijn vrouw en ik hebben besloten om te sterven, ten einde te ontkomen aan de schande van een gevangenneming. Wij willen dat onze lichamen terstond zullen worden verbrand op de plaats waar ik twaalf jaar lang heb gewerkt in dienst van mijn volk.* In een daarna door Goebbels opgesteld document verklaarde deze bij zijn Führer in Berlijn te zullen blijven en als Berlijn zou vallen, samen met zijn vrouw en kinderen een eind aan zijn leven te zullen maken. Op 30 april werd gevochten op de Kurfürstendamm, bij de Brandenburger Poort, rondom het Rijksdaggebouw, in de Wilhelmstrasse. In de namiddag pleegden Adolf Hitler en zijn vrouw Eva Hitler-Braun zelfmoord. Hun lijken werden in de tuin van de Rijkskanselarij verbrand. 's Avonds plantten de Russen de rode vlag op het Rijksdaggebouw. De omgeving moest stukje bij beetje en het kolossale gebouw bijna pand voor pand en vertrek voor vertrek worden veroverd. Het was vaak een strijd van man tegen man. Op 1 mei probeerde generaal Krebs, bevelhebber in het oosten, met maarschalk Zjoekov, de held van Stalingrad, te onderhandelen over een gedeeltelijke overgave. Die wezen de Russen af. Goebbels en zijn vrouw vergiftigden eerst hun zes kinderen en pleegden daarna zelfmoord. Op 2 mei gaf de commandant van het garnizoen van Berlijn, generaal Weidling, zich met 70.000 man formeel over. Generaal Krebs pleegde zelfmoord. De mannen en vrouwen die in de Führerbunker zaten, vluchtten. Hitlers drie secretaresses en zijn chauffeur wisten het westen van Duitsland te bereiken. Zijn kamerdinaar Linge viel in Russische handen. Anderen, waaronder waarschijnlijk ook Bormann, kwamen in de puinhopen van Berlijn om het leven. Men zegt dat de bunkers in de Tiergarten het laatste nazibolwerk in Berlijn vormden. De mensen die er het leven hadden afgebracht, kwamen tevoorschijn. Wat ze te zien kregen was nog verschrikkelijker dan ze ooit hadden verwacht. Het leek alsof een catastrofale natuurramp de wereldstad met de grond had gelijkgemaakt: uitgestrekte puinvelden, de resten van een nog rokende en brandende, vrijwel totaal verwoeste stad. De lucht werd verpest door de stank van de doden in de ruïnes. De vrouwen waren overgeleverd aan de willekeur van de overwinnaars. Donitz probeerde nog de oorlog in het oosten voort te zetten en in het westen

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

een overgave te bewerkstelligen. Dit aanbod wees Eisenhower van de hand. De overgave van de Duitsers vond plaats in etappes. Op 4 mei 1945 gaven de Duitse troepen in het noorden zich op de Lüneburgerheide over aan Montgomery. Op 7 mei tekende Jodl de onvoorwaardelijke overgave van Duitsland op Eisenhowers hoofdkwartier in Reims.

13. De bevrijding van West-Nederland

De vraag was of de bevrijding nog op tijd zou komen voor West-Nederland. Men was praktisch door alle voedselvoorraden heen. Seyss-Inquart nam contact op met de illegaliteit om te praten over de mogelijkheid van een wapenstilstand met de geallieerden. Als tegenprestatie wilde hij dan de strijd tegen het verzet stoppen, verder geen gebieden meer onder water te zetten en voedsel toe te laten. Ook de geallieerden wilden nu zo snel mogelijk voedsel sturen. In eerste instantie waren ze daar tegen geweest, omdat ze bang waren dat dit voedsel door de Duitsers in beslag zou worden genomen. Op 29 april begonnen de voedseldroppings. Laagvliegende bommenwerpers gooiden pakketten met voedsel uit. Ook reden kort daarop autocolonne met voedsel naar West-Nederland.

Op 4 mei capituleerden de Duitse troepen in Noord-Duitsland, Denemarken en Nederland. Op 5 mei werd de capitulatie van de Duitse troepen in Nederland getekend in hotel 'De Wereld' in Wageningen.

14. Atoombommen op Hiroshima en Nagasaki

Het had niet veel gescheeld of niet Amerika maar Duitsland had tijdens de Tweede Wereldoorlog de eerste atoombom laten vallen. Toen de Duitse kernfysicus Otto Hahn zich eenmaal realiseerde dat hij samen met zijn collega's op het punt stond een atoomwapen te ontwikkelen, wist hij dat Hitler er veel aan gelegen zou zijn over dit wapen te kunnen beschikken. Otto Hahn overtuigde zijn collega's ervan dat dit voorkomen moest worden. Doordat de onderzoekers hun eigen werk saboteerden, hebben de nazi's gelukkig nooit de beschikking gekregen over een atoomwapen. In Amerika kwamen Amerikaanse fysici wel met het plan een kernbom te ontwikkelen en verzochten zij Einstein als gezaghebbend fysicus een brief te schrijven aan president Roosevelt en hem te wijzen op de mogelijkheden van kernsplijting voor het ontwerpen van een militair wapen. Inderdaad werd het kernwapen verder ontwikkeld en in fabricage genomen. Op 12 april 1945 overleed Roosevelt. Onder leiding van zijn opvolger Harry Truman werd in snel tempo verder gewerkt aan het geheime militaire project: de ontwikkeling van een atoombom. De eerste bom werd op 16 juli met succes in de woestijn van New-Mexico tot ontploffing gebracht.

President Truman besloot toen de capitulatie van Japan uitbleef de overige twee atoombommen in te zetten. Ondanks massale bombardementen van Japanse steden, waardoor Tokio in een rokende puinhoop was veranderd en tienduizenden slachtoffers waren gevallen, dachten de Japanners er niet aan de strijd te staken. De moeizame strijd om de Japanse eilanden zou tienduizenden, zo niet honderdduizenden Amerikaanse doden vergen, verwachtte het Amerikaanse opperbevel. Op 6 augustus werd een atoombom boven Hiroshima afgeworpen. Een witte wolk, die de vorm van een reusachtige paddenstoel aannam, steeg tot 15 kilometer hoogte. Hiroshima had na de bominslag 92.000 doden en 37.000 gewonden. Minstens 10.000 mensen zijn als het ware verdampt door de verzengende hitte. Van hen is niets meer teruggevonden. Ook was 67% van de gebouwen verwoest. Op 9 augustus viel de laatste Amerikaanse atoombom op Nagasaki. Deze stad telde 26.000 doden, 23.000 gewonden en daar was 41% van de gebouwen verwoest.

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

Na deze gebeurtenissen zag de Japanse keizer Hirohito geen andere uitweg meer dan capitulatie. Op 15 augustus 1945 gaf Japan zich over.

15. De rekening opgemaakt

Opnieuw was er een wereldoorlog beëindigd. Deze tweede had in totaal meer dan viermaal zoveel militaire slachtoffers geëist dan de Eerste Wereldoorlog. Bovendien waren er door de terreur van de Duitsers en de Japanners en door de systematische bombardementen van beide partijen complete bevolkingscentra en industriegebieden vernietigd.

Volgens schattingen waren de totale verliezen circa 55 miljoen doden, 35 miljoen gewonden en 3 miljoen vermisten. Nooit tevoren waren de verliezen onder de burgerbevolking zo hoog geweest: door luchtaanvallen 1,5 miljoen, partizanengevechten, massale vernietiging van joden, zigeuners, Oost-Europeanen, concentratiekampen, represailles, vlucht, deportatie zijn vermoedelijk 20 tot 30 miljoen burgers omgekomen, waarvan 7 miljoen Russen, 5,5 miljoen Chinezen, ruim 4 miljoen Polen, bijna 4 miljoen Duitsers. De Sovjet-Unie verloor bovendien 13,5 miljoen soldaten, China 6,5 miljoen, Duitsland 4 miljoen, Japan 1,2 miljoen. De Verenigde Staten en Engeland verloren respectievelijk 260.000 en 326.000 soldaten.

16. Een gruwelijk getuigenis

Op 8 juli 1941 verzocht rijksmaarschalk Hermann Goering, in zijn functie van voorzitter van de ministerraad voor de verdediging van het rijk, Heydrich om een plan voor een definitieve oplossing van het Jodenvraagstuk. Op 20 januari 1942 vergaderden alle bij dit probleem betrokken instanties onder voorzitterschap van Heydrich *in Berlin, Am Grossen Wannensee Nr. 5658*. De notulen van deze vergadering zijn bewaard gebleven. Men besloot de Joden te evacueren naar het Oosten. Daar zouden ze, gescheiden naar geslacht, te werk worden gesteld bij de wegeaanleg, *waarbij ongetwijfeld het grootste gedeelte door natuurlijk verloop zou uitvallen*. Maar deze uitroeiing door arbeid was ook nog geen afdoende oplossing, want de sterksten onder de Joden zouden overblijven en *een kiemcel van een nieuwe Joodse opbouw* vormen. Daarom werd besloten tot de vernietiging van de overlevenden. Joden boven de 65 jaar zouden worden overgebracht naar het kamp in Theresienstadt. De hele oorlog lang hebben de nazi's met het kamp Theresienstadt de buitenwereld proberen te bewijzen hoe humaan zij waren.

Deze uitroeiing had betrekking op 11 miljoen Europese joden. Enkele concentratiekampen, Auschwitz, Sobibor, Treblinka, Belzec, Majdanek, werden massafabrieken van de dood. Höss, de Lagerkommandant van Auschwitz, heeft tijdens zijn gevangenschap in Krakau in 1946 autobiografische aantekeningen gemaakt. SS-artsen moesten de gedeporteerden keuren en zij beslisten wie direct naar de gaskamers gingen en wie naar het kamp: *Degenen die konden werken werden naar het kamp gestuurd. Anderen gingen onmiddellijk naar de vernietigingsinstallaties. Jonge kinderen werden zonder onderscheid vergast, omdat zij niet konden werken*. Höss vervolgt: *Wij deden alle moeite de slachtoffers voor de gek te houden ten einde ze te doen geloven dat zij ontluisd zouden worden. Natuurlijk zagen zij ook vaak onze ware bedoelingen en wij hadden daarom geregeld opstootjes en moeilijkheden. Heel vaak wilden vrouwen hun kinderen onder hun kleren verbergen, maar als wij die vonden, werden de kinderen natuurlijk alsnog vernietigd. Wij moesten dit alles in het geheim uitvoeren, maar de weë, walgelijke stank, veroorzaakt door de voortdurende lijkverbranding, drong in de hele omgeving door en alle inwoners van de omliggende gemeenten wisten wat er in Auschwitz gebeurde.*

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

Höss over de vergassing: *Het duurde drie tot vijftien minuten, al naar gelang de meteorologische omstandigheden, om de mensen in de gaskamers te doden. Wij wisten wanneer ze dood waren, omdat het geschreeuw dan was opgehouden. Wij wachtten gewoonlijk een half uur voor we de deuren openden en de lijken konden verwijderen. Nadat de lijken eruit waren gehaald, namen onze "Sonderkommandos" hun de ringen van de vingers en haalden het goud uit de kiezen.*

Höss over het aantal slachtoffers in Auschwitz: *Ik schat dat er in Auschwitz minstens tweeëneenhalf miljoen gedood en door vergassing en verbranding geliquideerd zijn. Verder dat er minstens een half miljoen aan ondervoeding en ziekten zijn gestorven, dus in totaal drie miljoen. Dat is ongeveer zeventig tot tachtig procent van alle gedeporteerden die naar Auschwitz zijn gestuurd; de rest werd gebruikt voor slavenarbeid in de bedrijven van de concentratiekampen... In de zomer van 1944 hebben wij in Auschwitz alleen al ongeveer 400.000 Hongaarse Joden vernietigd.. Een verdere verbetering ten aanzien van Treblinka was dat wij gaskamers bouwden waar men tegelijkertijd 2000 personen kon vergassen.*

Naar schatting gingen 18 miljoen mensen door de poorten van de concentratiekampen. Van hen hebben 11 miljoen de bevrijding niet mogen beleven.

Antwoorden Verwerking

Basis

1. a. Adolf Hitler.
b. De NSDAP (De Nationaal Socialistische Duitse Arbeiderspartij).
c. Hij pleegde een staatsgreep, maar deze mislukte.
d. Mein Kampf – Mijn strijd.
e. Hij beweerde dat het Germaanse ras 'edeler' was dan andere rassen. Het minderwaardigste vond hij de Joden en zigeuners. Zij kregen de schuld van de ellende in Duitsland.
f. Hij deed mee met verkiezingen. De partij groeide snel en in 1933 werd hij rijkskanselier.
2. c.

België	1940	Denemarken	1940	Frankrijk	1940
Griekenland	1941	Joegoslavië	1941	Oostenrijk	1940
Nederland	1940	Polen	1939	Noorwegen	1940
Tsjecho-Slowakije	1939				

e. Zwitserland – Zweden.
3.

Adolf Hitler	Duitsland.
Koningin Wilhelmina	Nederland.
Franklin D. Roosevelt	V.S. van Amerika.
Benito Mussolini	Italië.
Jozef Stalin	Rusland.
Winston Churchill	Groot-Brittannië.
Keizer Hirohito	Japan.
4. a. In augustus 1939 werd het leger gemobiliseerd.
b. De wapens waren erg verouderd, er was niet genoeg munitie en er kon niet goed geoefend worden.
c. De Grebbelinie.
d. De rivieren Waal en Rijn en het IJsselmeer.
e. Dat gebied werd onder water gezet, zodat de vijand moeilijker kon aanvallen.
g. Drie dagen.

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

- h. Ze waren met vliegtuigen over de linie gevlogen en met parachutes geland bij Den Haag en Rotterdam.
- 5. a. 10 mei: Duitsland valt Nederland binnen – Duitse parachutisten bij Rotterdam en Den Haag.
13 mei: Koningin Wilhelmina en de regering wijken uit naar Engeland.
14 mei: bombardement Rotterdam.
15 mei: Nederland capituleert.
17 mei: bombardement Middelburg, overgave Zeeland.
- 6. a. Nationaal Socialistische Beweging (NSB).
b. Anton Mussert.
c. Arthur Seyss-Inquart.
- 7. a. 1. Gevangenen.
2. anjer.
3. censuur.
4. kranten.
5. radio.
6. plat.
7. Londen.
b. Gestapo.
c. De geheime Duitse staatspolitie.
- 8. a. Door schaarste gingen goederen op de bon, zodat men het kon verdelen.
b. De onderduikers.
c. Men overviel de distributiekantoren en koeriersters brachten de bonnen rond.
d. Dan konden onderduikers met een vervalst persoonsbewijs onder een schuilnaam gaan leven.
e. Eigen antwoorden. Voorbeelden: Johannes Post – Hannie Schaft – Corrie ten Boom – Frits Slomp.
- 9. a. Anne Frank.
b. Ze was Joods.
c. In Amsterdam, in het achterhuis.
d. Met haar ouders, haar zus en familie Van Pels en dhr. Pfeffer. Totaal met 8 mensen.
e. Alle onderduikers werden in augustus 1944 gearresteerd en via Westerbork weggevoerd. Alleen Otto Frank overleefde de oorlog.
f. Het dagboek van Anne is bewaard gebleven.
- 10.a. Een razzia is een door de overheid (politie/leger) georganiseerde, groots opgezette, opsporing en jacht op een groep mensen.
b. Om Joden en andere onderduikers op te pakken.
c. Hij ging in de binnenkamer in gebed.
d. Uit Putten.
e. De mannen zijn weggevoerd vanuit de kerk.
f. Dit grote verdriet bij de nabestaanden zal op aarde gevoeld worden, maar als de Heere wederkomt zal Hij van Zijn kinderen alle tranen afwissen.
- 11.a. Werkkamp of strafkamp:

8. De tijd van koningin Wilhelmina -De Tweede Wereldoorlog

Hier moesten gevangenen werken voor de Duitsers, vaak onder erbarmelijke omstandigheden met weinig eten.

- b. Verzamelkamp of doorvoerkamp:
Hier werden gevangenen verzameld om later op transport gesteld te worden naar een ander kamp.
- c. Vernietigingskamp:
Hier werden gevangenen op grote schaal vermoord, meestal in gaskamers.
- d. Kamp Westerbork – Kamp Amersfoort – Kamp Vught – Kamp Erika (Ommen) – Kamp Schoorl.
- e. Joden – zigeuners – communisten – verzetsmensen.
- g. Ze werden in veewagons gedeporteerd naar het oosten, soms wel met meer dan 80 mensen in één wagon.

- 12.a. Japan.
- b. Nederlands-Indië.
- c. De Slag in de Javazee.
- d. Ze werden gearresteerd en gevangengezet in Jappenkampen.
- e. Er stierven zeer veel krijgsgevangenen bij de aanleg van deze spoorlijnen, gemiddeld 75 per dag.

- 13.a. Operatie Market Garden.
- b. De geallieerden hadden de meeste bruggen veroverd op de Duitsers, behalve de brug bij Arnhem.
- c. Limburg, Noord-Brabant en delen van Zeeland.
- d. Het Ardennenoffensief.
- e. Londen – in de grote steden – 20 – hout – kinderwagens – meel.
- f. 5 mei; Hotel de Wereld in Wageningen.
- g. Amerika gooide twee atoombommen op de Japanse steden Nagasaki en Hiroshima. Daarna gaf Japan zich over.

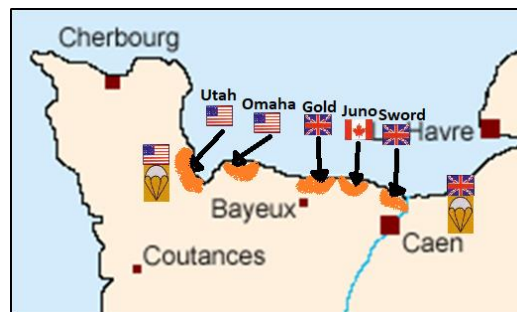
14. Eigen antwoord.

Extra

- 1. a.
 - b. Herman Göring – Karl Dönitz – Alfred Jodl – Rudolf Höss – Rudolf Hess.
 - c. 1. Ze moesten stukken land afstaan.
 - 2. Ze moesten een grote geldboete betalen.
 - 3. Ze mochten geen groot leger meer hebben met moderne wapens.
 - d. 1. Hij gaf werklozen werk: aanleggen van autowegen of werken in fabrieken.
 - 2. Hij zorgde voor een modern leger.
 - e. Hij herstelde de Duitse trots en kwam zijn beloftes na over werkgelegenheid.
- 2. a. Het Germaanse / Arische ras.
 - b. Noord Europa: Duitsland, Nederland, Denemarken, Zweden en Noorwegen.
 - c. De Joden en zigeuners.
 - d. Hiermee liet je zien dat je geen Joodse afkomst had.
- 3. a. Wel.
 - b. Het is de Duitsers gelukt om de Nederlanders, zonder dat ze de gevolgen overzagen, mee te nemen in het uitsluiten en discrimineren van de Joden.
 - c. Markus 12:31: 'Gij zult u naaste liefhebben als uzelf.' Het 6^e gebod (HC. vr. + antw. 105 – 107) en het 8^e gebod (HC. vr. + antw. 110 – 111)

8. De tijd van koning Wilhelmina-De Tweede Wereldoorlog

- d. Men begon de Joden uit te sluiten. Ze kregen geen overheidsfuncties meer en werden niet meer bevorderd.
 - e. Hij is op een onderduikadres in Amsterdam door een verdwaalde kogel van een fusillade om het leven gekomen.
- 4.
- a. Omdat ze Joden en verzetsstrijders hielp met onderduiken.
 - b. Samen met haar zus Betsie.
 - c. Hun Bijbeltje.
 - d. Betsie zei dat ze God juist moesten danken voor de luizen, omdat de Duitsers nu (bijna) niet in hun barak kwamen en daardoor hun Bijbel niet ontdekt werd en ze ongestoord met de andere vrouwen Bijbelstudie konden doen.
 - e. God zorgde er voor dat de Duitsers een vergissing maakten en Corrie vrijgelaten werd. Zelf zei ze het zo: *'God maakt geen fouten, Hij maakt plannen.'*
 - f. Ze werd evangeliste en trok heel de wereld over om te vertellen over de Heere.
 - g. Omdat de Heere haar ook vergeving geschonken had en Hij in Zijn Woord ons ook gebiedt onze vijanden te vergeven.
 - h. Een vroegere kampbewaker.
 - i. De Heere weeft in ons leven draden van allerlei kleur: blijdschap en moeilijkheden. Wij zien de onderkant, God de bovenkant.
 - j. Eigen antwoord.
- 5.
- a. Het moment (dag) waarop een militaire operatie begint. Later ook: Decision Day: Beslissingsdag.
 - b. Operatie Overlord.
 - c. Om een derde front tegen de Duitsers te beginnen, waardoor die hun troepen nog meer moesten verdelen en de Duitse tegenstand zou verzwakken.
 - d. Om belangrijke bruggen en wegen onbeschadigd te bezetten.

6. Er staan veel opnamen op internet. Deze opdracht is gemaakt op basis van deze opname: <https://www.youtube.com/watch?v=deJDkU6qiGE>
- a. De geschiedenis van de Emmaüsgangers: 'Blijf met ons, want het is bij de avond en de dag is gedaald.'
 - b. Couplet 2, regel 1.
 - c. Couplet 5, regel 2 en 3.
 - d.
 1. Der hulpelozen Hulp.
 2. Gij houdt Uw trouwe.
 3. Mijn Gids en Sterkte.
 4. Als Gij bij mij zijt.
 5. Licht in de schemer.
 - e. Eigen antwoord.
 - f. Eigen antwoord.

Aanbevolen websites

- Virtuele tour door het Anne Frankhuis
<https://www.annefrank.org/nl/anne-frank/het-achterhuis/>
- Virtuele tour door Corrie ten Boomhuis <https://virtualtour.corrietenboom.com/nl/>
- The Auschwitz Album: Lilly Jacobs Album https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/album_auschwitz/index.asp of <http://www.rbossink.nl/auschwitz.html>
- Er is uniek beeldmateriaal uit Kamp Westerbork
<http://in.beeldengeluid.nl/kanaal/4142-westerbork>